

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

32.019.5:355.3(497.11+497.16)

JAVNOST Srbije i Crne Gore o reformi
Vojske : rezultati istraživanja : I krug /
Jasmina Glišić... [et al.] . - Beograd :
Centar za civilno-vojne odnose, 2003
(Beograd : Goragraf). - 140 str. : graf.
prikazi, tabele; 21cm

Tiraž 300. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst.

ISBN 86-83543-24-2

1. Glišić, Jasmina

а) Јавно мњење - Војска Србије и Црне
Горе - Реформа

COBISS.SR-ID 109586700

Javnost Srbije i Crne Gore o reformi Vojske

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

▶▶▶ I KRUG

Beograd • oktobar 2003.

JAVNOST SRBIJE I CRNE GORE O REFORMI VOJSKE
Rezultati istraživanja - I krug

*Jasmina Glišić
Miroslav Hadžić
Milorad Timotić
Jovanka Matić*

Izdavač
Centar za civilno-vojne odnose, Beograd
www.ccmr-bg.org

Za izdavača
Željko Ivaniš

Stručna redakcija
Jasmina Glišić

Priprema za štampu
Violeta Đokić

Dizajn korica
Marija Vuksanović

Tiraž
300 primeraka

Štampa
Goragraf, Beograd

Istraživanje i objavljivanje rezultata pomogla je vlada Velike Britanije

ISBN - 86-83543-24-2

Beograd, 2003.

S A D R Ž A J

I DEO

PODACI O ISTRAŽIVANJU	7
OBAVEŠTENOST GRAĐANA O REFORMI VOJSKE	19
Izvori informisanja	24
Zanimljive teme	33
GRAĐANI O STANJU U VOJSCI	39
Poverenje u Vojsku SCG	41
Stanje u Vojsci	48
Status ljudskih prava u Vojsci	54
Vojska i politika	58
OČEKIVANJA GRAĐANA OD REFORME VOJSKE	65
Bezbednosne pretnje	67
Vojna obaveza	74
Bezbednosne integracije	75
Pravci reforme Vojske	81

II DEO

MEDIJSKO IZVEŠTAVANJE O ODBRANI I VOJSCI	85
Uzorak i metod istraživanja	87
Dnevne novine i informativni TVprogrami	89
Opšte karakteristike izveštavanja	89
Obim i plasman informacija	90
Žanrovska struktura i autori	93
Izvori informacija	99
Tematska struktura izveštavanja	104
Prezentacija reforme Vojske u novinama	110
Prezentacija reforme Vojske na televiziji	113
Medijsko izveštavanje o članstvu SCG u Partnerstvu za mir	119
Nedeljna štampa o odbrani i vojsci	123
Karakteristike izveštavanja	123
ZAKLJUČCI	131

Miroslav Hadžić

**PODACI
O ISTRAŽIVANJU**

Jednu od konstanti nalaza iz istraživanja javnog mnjenja u Srbiji tokom poslednjih deset godina predstavlja visoko poverenje ispitanika u Vojsku Jugoslavije, a potom i u njenu naslednicu – Vojsku Srbije i Crne Gore. Na listi institucija kojima se najviše veruje Vojska je uglavnom zauzimala jedno od tri prva mesta. Nakon septembra 1992. godine, kad joj je verovalo samo 46% pitanih u Srbiji, u Vojsku je između 1993. i 1996. godine imalo poverenje više od 50% ispitanika da bi ono maja 1997. godine palo na 43%. Potom je usledio stalni rast poverenja građana (ispitanika) u Vojsku da bi juna 1998. godine ono prvi put nadmašilo 60. podeok. Od tada pa do danas broj onih koji veruju Vojsci stalno se kreće u rasponu od 60% do 83%. Gornju tačku poverenja Vojska je dostigla oktobra 2000, da bi joj se ponovo približila (81%) aprila 2002. godine.¹

Sve ovo vreme istraživačima uopšte nije bilo lako da objasne izvo-re, razloge i značenja ovako velikog poverenja građana (ispitanika) u Vojsku. Tim pre, što je ono (poverenje) bilo relativno postojano, odnosno malo zavisno od stvarnog stanja u vojsci i pristizućih a negativnih rezultata njene tekuće, političke i ratne, zloupotrebe.

Teškoće u interpretaciji su pretežno bile uzrokovane činjenicom da se interes istraživača za vojsku uglavnom iscrpljivao u merenju poverenja javnosti u nju. I to samo u okviru merenja poverenja u ključne institucije sistema i/ili poretka.² O tome svedoči činjenica da u ovom periodu nije urađeno ijedno (javno) istraživanje kome bi vojska, odnosno civilno-vojni odnosi u Srbiji/SRJ bili u centru pažnje. Izuzetak predstavlja istraživanje Centra za civilno-vojne odnose o stanju ljudskih prava u Vojsci Jugoslavije (mart 2001. godine), kojom prilikom su uz ostalo ispitivani stavovi građana Srbije o stanju u Vojsci, političkom delovanju Generalštaba i Vojske, kao i odnos ispitanika prema ulasku SRJ u Partnerstvo za mir.³

¹ Prema: Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje, Institut društvenih nauka, Beograd, www.cpijm.org.yu

² Uporedi: Delegitimizacija sistema i njegovih institucija, u Dva ogleđa o legitimitetu, Zoran Đ. Slavujević, Srećko Miha-ilović, Institut društvenih nauka, Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 1999, str. 9-134, posebno str. 54-62.

³ Prikaz i interpretaciju rezultata vidi u: Milorad Timotić, Javno mnjenje Srbije o ljudskim pravima u Vojsci Jugoslavije, u: Zaštita ljudskih prava u vojsci i policiji, Miroslav Hadžić (ur), Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2003, str. 69-91.

Iz medija se moglo saznati da je Generalštab Vojske (Uprava za informisanje i moral) povremeno radio ili naručivao takva istraživanja za svoje potrebe. Međutim, u javnost su – posebno pre, u toku i nakon agresije NATO na SRJ/Srbiju – stizali samo rezultati koji potvrđuju veliko poverenje građana u Vojsku, odnosno svedoče o snažnom patriotizmu, te visokoj borbenoj spremnosti i moralu Vojske i njenih pripadnika. Javnost, a posebno naučna, u tim je prilikama bila uskraćena za nužne informacije o prezentovanim istraživanjima (uzorak, instrumenti, metode), kao što joj je i većina dobijenih rezultata ostala nepoznata.

Odatle su istraživači stalno bili na mucu kako da objasne zbog čega u razorenom društvu i državi, kakva je bila Srbija pod Miloševićem, vojska uživa veliko ili najveće poverenje javnosti. Odnosno, zbog čega građani (ispitanici) previdaju notornu činjenicu da je i vojska bila izložena pogubnom dejstvu posledica ratnog (samo)razaranja rodnog društva i države. Te da, u krajnjoj instanci, vojska ne može biti bolja od matičnog društva niti može da uliva više poverenja od ostalih aktera (institucija), koji su tom razaranju presudno doprineli. Sudeći po iskazanim stavovima građani (ispitanici), štaviše, kao da nisu hteli ili mogli da se suoče sa činjenicom da su Vojska i njen generalski vrh bili jedan od ključnih instrumenata Miloševićeve svesti, te time i direktni saučesnici nacionalnih i državnih poraza. U stavovima ispitanika se, povrhu svega, nisu mogli nazreti efekti činjenice da je ta vojska pod različitim imenima u deset godina doživela poraze u četiri unutrašnja rata. Zato je i registar korišćenih objašnjenja – od autoritarnog nasleđa i tradicionalno-patrijarhalne strukture sprskog društva, pa preko njegove vrednosno-ideološke vezanosti za (oslobodilački) rat i vojsku do situacionog straha za porodičnu i ličnu sigurnost, kao i propagandno-manipulativnih sposobnosti starog režima i vojnog vrha – ubrzo postao nedovoljan za valjano objašnjenje ovog paradoksa.

Naime, iz pomenutih se istraživanja nije moglo saznati iz kojih razloga velika većina građana (ispitanika) svoje poverenje uporno i

dosledno poklanja Vojsci. Kao što je ostajalo nepoznato zašto joj preostali, a znatno manji, broj ispitanika ne veruje. Isto tako, nepoznatim su ostali izvori saznanja građana, te stepen njihove stvarne obaveštenosti o stanju u Vojsci. Ostalo je, takođe, neznano kako građani doživljavaju i vrednuju ratni i (dnevno)politički angažman generalskih elita i potčinjene im Vojske. Sledstveno tome, nije bilo moguće, pored ostalog, saznati i kakvu bi to vojsku želeli da imaju građani Srbije/SRJ.

Rečene su manjkavosti dobile na snazi nakon izbornog svrgavanja režima Slobodana Miloševića. Pored toga što su izbegle da započnu radikalnu reformu Vojske, nove vlasti nisu ni pokušale bar da saznaju koja su i kakva očekivanja građana (birača) tim povodom. Nema, isto tako, javnih dokaza da su novi vladoci naučnim postupkom izmerili reformske kapacitete Vojske i njenih pripadnika, a posebno njihovu spremnost da prihvate i podnesu socio-ekonomske i profesionalne troškove najavljenih radikalnih zahvata. Stiče se utisak da su nosioci vlasti ali i istraživači javnog mnjenja svoj interes suzili samo na proveru odnosa javnosti prema bezbednosnoj integraciji Srbije i Crne Gore u evroatlantsku zajednicu. I to, integraciju svedenu na učlanjenje SCG u program Partnerstvo za mir, a potom i u NATO.

II

Iskustva zemalja u tranziciji i postkonfliktnih društava jasno pokazuju da je reforma vojske, kao deo celovite reforme oružanih snaga (vojska, policija, tajne službe, parapolicijske snage) i sektora bezbednosti dug, složen i skup poduhvat. Postoktobarska iskustva Srbije (SCG) govore da je to i visokorizičan naum. Brojni incidenti, koji su vrhunili ubistvom Zorana Đinđića, potvrdili su da se skriveni posednici (ubilačke) moći u vojsci i policiji – delovi službi bezbednosti i specijalnih jedinica – neće lako i dobrovoljno potčiniti demokratski izabranim vlastima. Postalo je, štaviše, jasno da su oni spremni da tu vlast u saradnji sa ostacima starog režima smene ili silom svrgnu. Tim

brže, ako se ona usudi da politički propita i eventualno sudski procesuiru jedinačni doprinos pripadnika ovih službi/jedinica prelivanju u ratova i kršenju međunarodnog humanitarnog prava.

Time je ponovo potvrđeno da Srbija i Crna Gora – svaka za sebe, ali i zajedno – ne mogu imati demokratski poredak dok prethodno i/ili uporedo a radikalno ne reformišu nasleđenu vojsku, policije i tajne službe. Sve ovo, dakako, važi samo pod pretpostavkom da novi/stari posednici vlasti uopšte hoće takav poredak. Izostanak temeljne reforme sektora bezbednosti nalaže stoga metodičku sumnju u volju ali i prodemokratske kapacitete kako vlasti u Srbiji – od izvornog do krnjeg DOS, tako i vlasti u Crnoj Gori – legitimisane prvo Miloševićem a potom nasuprot njemu.

Razumno je, međutim, pretpostaviti da će vlasti i u Srbiji i u Crnoj Gori, te time i u iznuđenoj im zajednici, pre ili kasnije morati da reformišu zatečene oružane snage i sektor bezbednosti. I to bar iz dva razloga: prvo, da bi sačuvale svoju vlast ali i život, i drugo, jer će ih na to prisiljavati strani umešači (EU, SAD, NATO). Dozvolimo, takođe, da među vladajućim elitama postoji barem načelna saglasnost o nužnosti i hitnosti rečene reforme. U prilog tome govori i lakoća s kojom su čelnici vlasti ovladali novom retorikom, te svi bez ustezanja debatuju reformu vojske, licitiraju njenu buduću veličinu i stavljaju je – ko pod civilnu ko pod demokratsku civilnu – kontrolu. Nema dokaza da za sada ikome od njih smeta to što ne postoji državni plan za reformu vojske, što još nije usvojena strategija odbrane, što Skupština SCG nije formirala Odbor za odbranu i bezbednost, što o reformskim namerama VSO i ministra odbrane više znaju u Briselu nego u Beogradu i Podgorici, i tako redom.

No, uvažimo da je još uvek na delu konsolidacija vlasti u zajednici, te da Vrhovni savet odbrane i ministar/ministarstvo odbrane (verovatno) finalizuju planove i programe za reformu vojske. Razumno je očekivati da je ključnim odlučiocima jasno da takav zahvat ište

plansko i trajno angažovanje svih kapaciteta i resursa društva. Nadasve, za nameravanu reformu je neophodno pribaviti javnu podršku velike većine građana. Ne manje je važno i mnogo bezbednije da uz reformu pristanu oficirski i podoficirski kor Vojske. Da bi potrebnu podršku pribavili i održali, politički odlučio bi trebalo da (sa)znaju šta o tome misle građani, odnosno (pod)oficiri. Jedan od izvora im mogu biti i specijalizovana ili tematska istraživanja javnog mnjenja. Tek na toj osnovi oni će moći, ako budu hteli, da optimalno usklade svoje (i državne) potrebe sa očekivanjima (i podrškom) građana, odnosno sa reformskim potencijalima društva i Vojske.

Polazeći od izloženih uvida i pretpostavki Centar za civilno-vojne odnose, nevladina organizacija iz Beograda je, uz podršku vlade Velike Britanije, započeo jednogodišnje istraživanje odnosa javnosti Srbije i Crne Gore prema reformi Vojske. Projekt, kojim rukovodi prof. dr Miroslav Hadžić, sadrži dva podprojekta. U zahvatu prvog, kojim rukovodi mr Milorad Timotić, je standardno ispitivanje stavova građana Srbije, bez Kosova i Metohije, i građana Crne Gore prema brojnim aspektima i dimenzijama reforme Vojske SCG. Javno mnjenje će biti ispitivano svakog kvartala, a uporedni nalazi će biti prikazani u završnom izveštaju aprila 2004. godine.

Predmet drugog podprojekta, kojim rukovodi mr Jovanka Matić, su mediji. Namera je, naime, da se kvantitativnom i kvalitativnom analizom sadržaja najuticajnih medija prikupe, obrade i interpretiraju podaci o tome kako oni javnosti predstavljaju i posreduju reformu Vojske SCG. Monitoring medija će teći po istoj dinamici (kvartalno), te će i svodni rezultati biti uključeni u završni izveštaj istraživačkog tima (Centra).

Nalazi dobijeni iz svakog kruga istraživanja biće redovno predstavljani javnosti i medijima. Isto tako, oni će biti dostavljani svim ključnim političkim odlučiocima, te zainteresovanim naučnim i nastavnim institucijama u Srbiji i Crnoj Gori. Svi će izveštaji, ujedno, biti dostupni na web stranici Centra: www.ccmr-bg.org

Saradnici Centra za civilno-vojne odnose su u periodu od maja do jula 2003. godine obavili prvu fazu istraživanja u okviru svog jednogodišnjeg projekta „JAVNOST SRBIJE I CRNE GORE O REFORMI VOJSKE“. Za tu svrhu istraživačkim postupkom su prikupljeni, obrađeni i interpretirani stavovi građana Srbije i Crne Gore o reformi Vojske. Isto tako, istražen je status reforme Vojske u glavnim medijima u Srbiji i Crnoj Gori.

Istraživački tim Centra u sastavu mr Jasmina Glišić, mr Milorad Timotić i dr Miroslav Hadžić je izradio upitnik, dok je tim Centra za politikološka istraživanja i javno mnjenje Instituta društvenih nauka u Beogradu, u sastavu dr Ljiljana Bačević, dr Dragomir Pantić, dr Zoran Slavujević i dr Stane Fajgelj, konstruisao uzorak, obavio terensko istraživanje i statistički obradio prikupljene podatke.

Istraživanje na teritoriji Srbije bez Kosova sprovedeno je u **periodu od 5. do 11. juna 2003. godine**. Punktovi ispitivanja bili su locirani u 75 slučajno odabranih mesnih zajednica u 67 opština. Saradnici Stalne terenske mreže Centra lično su intervjuisali **1495 građana** starijih od osamnaest godina.

Primenjen je **stratifikovani troetafni kvotni model uzorka**, pol, starost, obrazovanje i nacionalnost ispitanika polazeći od dosad objavljenih rezultata popisa 2002. godine, kao i izvesnih demografskih projekcija. Kvote su u svakom punktu sa po 20 ispitanika bile nezavisnog tipa.

Uzorak je **precizno odlikao punoletnu populaciju Srbije** u pogledu **pola** (51% žena i 49% muškaraca), **generacijske pripadnosti** (21% mlađih od trideset godina, 17% od 30 do 39 godina, 20% u generaciji od 40 do 49 godina, 15% u generaciji od 50 do 59 godina i 27% starijih od šezdeset godina), **proporcije urbanog stanovni-**

štva (56%), **nacionalnosti** (Srbi 81%, Mađari 4%, Jugosloveni 3%, Muslimani-Bošnjaci 2% i ostali 10%) i s obzirom na **nivo obrazovanja** (osnovna škola i bez osnovne škole 37%, srednje škole 47% i više i visoke škole 16%). Uzorak je proporcionalno odrazio i neke strukture stanovništva koje nisu direktno kontrolisane putem kvota, na primer, zanimanje ispitanika i veličinu domaćinstva. Sva odstupanja modaliteta pomenutih obeležja od parametara odrasle populacije su manja od greške uzorka.

Kod jednostavnih uzoraka verovatnoće ove veličine za najveću varijabilnost procenata dihotomnih obeležja greška iznosi 2,5% sa nivoom pouzdanosti 95%. Smatra se da je greška kod kvotnih uzoraka (samo procena na osnovu empirijskih kriterijuma) u proseku 10% veća nego kod prostih slučajnih uzoraka. U našem slučaju, to bi značilo da **greška iznosi do oko 2,8%**, uključujući dobitke za stratifikaciju i negativne efekte grupisanja izračunatih kao za uzorke verovatnoće. Međutim, ako je stvarna raspodela dihotomnih varijabli blizu graničnih, na primer 85% prema 15%, procenjena greška je znatno manja (ispod 2%).

Prosečna stopa neodazivanja (16%) je blizu trogodišnjeg proseka (14,5%). Kontrole pokazuju da se ovi građani po svojim bitnim karakteristikama ne razlikuju od onih koji su prihvatili da učestvuju u istraživanju, pa čak ni u pogledu svoje izborne orijentacije.

Terensko istraživanje u Crnoj Gori je realizovano u periodu od **25. juna do 1. jula 2003. godine**. Saradnici Stalne terenske mreže intervjuisali su ukupno **1.049 građana** starijih od 18 godina u sedamnaest opština. U svakom punktu – mesnoj zajednici, odnosno biračkom mestu intervjuisano je po 35 građana (samo u jednom 34). Primenjen je **stratifikovani proporcionalni troetafni probablistički model uzorka** sa sistematskim izborom ispitanika u slučajno odabranim mesnim zajednicama i biračkim mestima. **Greška uzorka iznosi do 3%** za slučaj najveće varijabilnosti dihotomnih varijabli uzimajući u obzir i efekte grupisanja i stratifikacije.

Realizovani uzorak je zadovoljavajuće odrazio odraslu populaciju Crne Gore prema većini važnih obeležja, tj. odstupanja su unutar pomenute greške uzorka. Na primer, obuhvaćeno je 51,3% muškaraca (u populaciji oni inače čine 49,4%), 63,3% urbanog stanovništva (u populaciji 62,5%), 33,4% stanovnika naselja ispod hiljadu stanovnika (u populaciji 33,2%), 13,3% u naseljima od hiljadu do 4.999 stanovnika (isto i u populaciji), 20% u gradovima koji imaju između pet hiljada i 19.999 stanovnika (isto u populaciji), 13,3% u gradovima sa dvadeset i više hiljada stanovnika (u populaciji 13,1%) i 19,9% u Podgorici (20,4% u populaciji). Adekvatno su zastupljeni i regioni – sever, centralni deo i primorje, kao i subregioni. Starosne grupe su takođe dobro reprezentovane, na primer, u populaciji ima 25,7% mlađih od trideset godina, a u uzorku 25,6%, itd. Doduše, starijih od šezdeset godina u punoletnoj populaciji Crne Gore ima nešto više (22%) nego u uzorku (18,2%). Crnogoraca u uzorku ima 59,7% (u populaciji 60%), Srba 12% (u populaciji 11%), Muslimana/Bošnjaka 16% (toliko i u populaciji), Albanaca 6,6% (u populaciji 7%), Jugoslovena 2,7% (u populaciji 3%), Hrvata 1,8% (u populaciji 1%) i drugih 1,4% (u populaciji 2% prema demografskim projekcijama). Pravoslavni je u uzorku 70,4% (69,1% u populaciji), katolika 6,6% (u populaciji 4,1%), ispitanika islamske vere 19,3% (u populaciji 19,2%). Jedino značajnije odstupanje uzorka postoji kod obrazovanja, jer realizovani uzorak precenjuje obrazovanije kategorije, što je kod nas slučaj sa primenom svih uzoraka verovatnoće. Naime, u uzorku je 9,5% osoba bez završene osnovne škole, dok se procenjuje da je ta kategorija trenutno u populaciji zastupljena sa oko 11%. Osoba sa završenom samo osmogodišnjom školom u uzorku ima 21,7% spram oko 27% u populaciji. Građana sa završenim srednjim školama svih vrsta u uzorku ima čak 52,9%, a u populaciji oko 48%. I najzad, ispitanika sa višim i visokim školama je u uzorku 15,3% spram oko 14% u populaciji. Ova odstupanja ipak nisu toliko izražena da bi zahtevala primenu ponderacije.

Odbijanje slučajno odabranih građana sa biračkih spiskova da uzmu učešće u ispitivanju iznosi 9,4% (kod kvotnih uzoraka je barem 50% veće), ali je ukupni neodaziv veći (23,5%) iz različitih razloga

(odseljenih – 3,2%, duže odsutnih zbog posla – 4,7%, bolesnih – 2,7%, umrlih – 0,8% i nepoznatih na adresi sa biračkih lista – 2,8%). Neke ranije kontrole su, međutim, pokazale da se građani koji odbijaju intervjuisanje ne razlikuju od onih obuhvaćenih uzorkom u pogledu kritičnih obeležja, pa čak i izbornih orijentacija.

Istraživački tim Centra, koji su činili politikolog Svetlana Stojančić i politikolog Ana Šolović je pod vođstvom mr Jovanke Matić analizirao kako su najuticajnije mediji u Srbiji i Crnoj Gori obrađivali i javnosti predstavljali tokove reforme Vojske. Istraživanje „Medijsko izveštavanje o reformi vojske u Srbiji i Crnoj Gori,“ obuhvatilo je analizu novinskih tekstova u četiri dnevna lista – Politika, Večernje novosti, Danas i Vijesti i četiri nedeljnika – NIN, Vreme, Nedeljni telegraf i Monitor, kao i analizu redovnih informativnih i specijalizovanih TV programa na četiri stanice – RTS, BK, B 92 i RTCG. Istraživanjem je praćeno medijsko izveštavanje tokom prve tri nedelje maja 2003. godine, od 5 do 25. maja. U istraživanju je korišćena metoda kvantitativno-kvalitativne analize sadržaja.

IV

Izveštaj, koji sledi, sadrži glavne nalaze iz prvog kruga istraživanja javnog mnjenja i monitoringa medija.

Sadržaj Izveštaja:

I DEO

Obaveštenost građana o reformi Vojske, mr Jasmina Glišić, asistent Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu
Građani o stanju u Vojsci, prof. Miroslav Hadžić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
Očekivanja građana od reforme Vojske, mr Milorad Timotić, generalni sekretar Centra za civilno-vojne odnose

II DEO

Medijsko izveštavanje o odbrani i Vojsci, mr Jovanka Matić, istraživač Instituta društvenih nauka

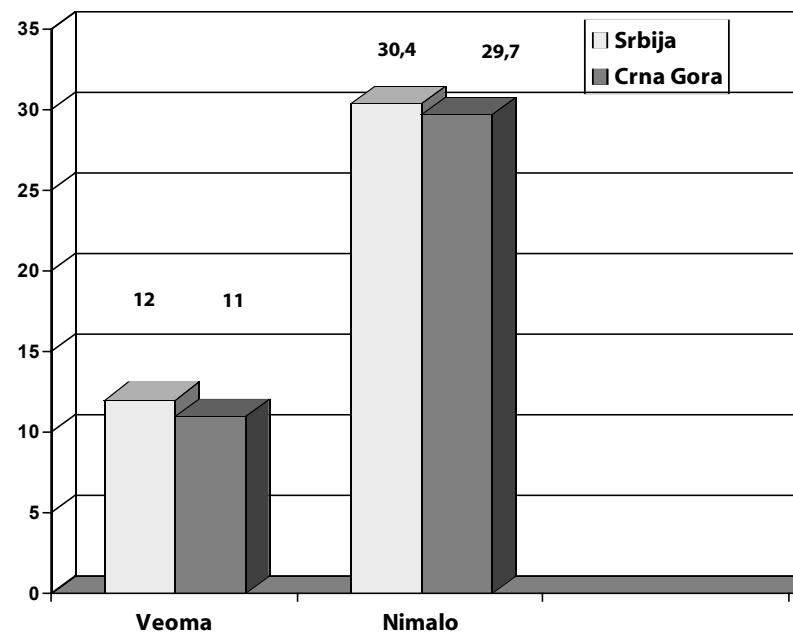

Jasmina Glišić

**OBAVEŠTENOST
GRAĐANA O VOJSCI**

Zainteresovanost građana za pitanja koja se tiču vojske i odbrane mogla bi se, na prvi pogled, oceniti kao relativno slaba. Za početak, kao najilustrativniji, nameće se kontrast između onih koji su se izjasnili kao *veoma zainteresovani* – takvih je 12% u Srbiji (11% u Crnoj Gori) i onih koji nisu *nimalo zainteresovani*, kakvih je dva i po puta više – 30,4% u Srbiji i 29,7% u Crnoj Gori. Još slikovitije rečeno, u kategoriji *veoma zainteresovanih* je najmanji broj naših ispitanika – grubo predstavljeno, tek svaki osmi građanin SCG pokazuje zanimanje za pitanja koja se tiču vojske i odbrane, a svaki treći smatra ove teme potpuno neinteresantnim.

Koliko su građani zainteresovani?

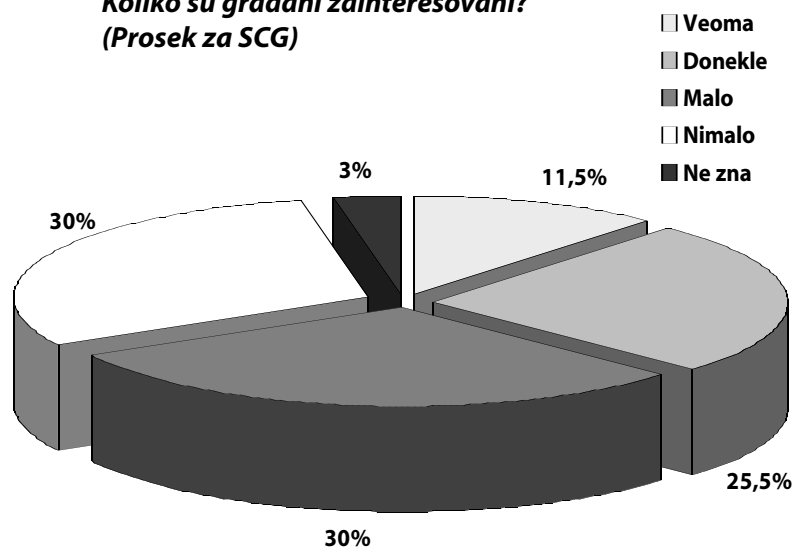

Ispitanici koji ne poklanjaju nimalo pažnje ovim temama najbrojniji su u onim delovima uzorka koje karakteriše najniže obrazovanje – 41,7% : 40% (nezavršena osnovna škola) i 31,2% : 29,4% (osnovna

škola).¹ U obe republike, stepen zanimanja za pitanja vojske i odbrane uglavnom blago raste sa starosnom dobi. Obrnuto, nezainteresovanost jasno opada – onih koji nisu nimalo zainteresovani je najviše među ispitanicima u uzrastu od 18 do 29 godina (35,1% : 37,5%), a najmanje u grupi od 50 do 59 godina (26,8% : 22,1%). Ispitanici sa 60 i više godina koji nisu nimalo zainteresovani čine, ponovo, nešto brojniju kategoriju (28,3% – 22,5%).

Međutim, rezultati našeg istraživanja ne odaju sasvim crno-belu niti, recimo čak – crnu sliku. Gotovo jedna trećina ispitanika je, ipak, *malo zainteresovana* za ovu problematiku. Takođe, visok je i procenat onih koji su se izjasnili kao *donekle zainteresovani* – 29,7% u Srbiji i 29,8% u Crnoj Gori. Ukoliko odlučimo da, makar provizorno, okupimo na jednoj strani sve one koji pokazuju interesovanje – *malo, donekle* i *veliko* – dobijamo većinu javnosti u zemlji – 66% građana.

Koliko su građani zainteresovani? (Prosek za SCG)

¹ Kod uporedno navedenih procenata, prvi je onaj koji se odnosi na Srbiju, a drugi se odnosi na Crnu Goru

Uticaj obrazovanja pokazuje se kao prilično nepravilan: dok je u Srbiji veoma zainteresovanih najviše među ispitanicima sa diplomom više škole (15,2%), u Crnoj Gori je zanimanje za ove teme najveće među onima koji su završili osnovnu školu (28,1%). Tako su distribuirani i odgovori *donekle sam zainteresovan* – to za sebe kaže 31,7% građana Srbije koji su završili višu školu, a 28,1% žitelja Crne Gore koji imaju osmogodišnje obrazovanje.

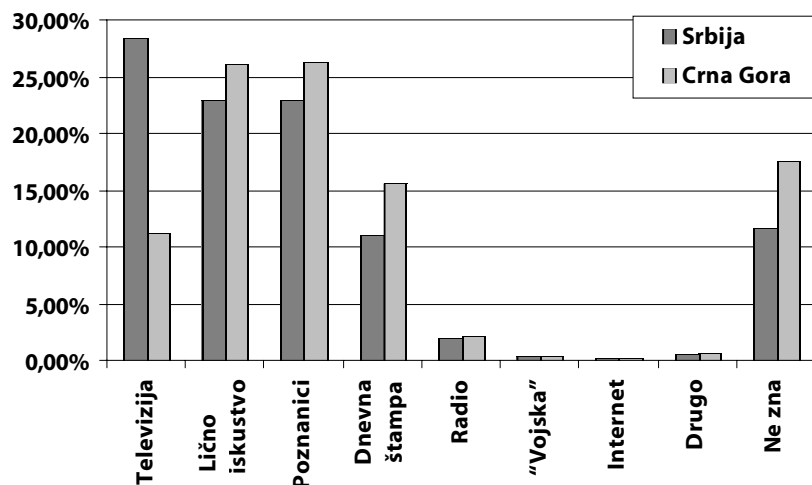
Zanimljiva je koincidencija da je gotovo isto toliko građana koliko izjavljuje da je zainteresovano (čak nešto više – 67,5% u Srbiji i 71,1% u Crnoj Gori) istovremeno *loše* i *veoma loše* obavešteno o događanjima u vojsci i odbrani. Razlike između ove dve kategorije nisu velike – nešto više ispitanika je u prvoj (onih koji su ocenili svoju informisanost kao *lošu*), a ako pogledamo drugu kategoriju (onih koji su zaokružili najdrastičniji odgovor) videćemo da *veoma loša* obaveštenost karakteriše trećinu naše javnosti. Tek minimalan procenat ispitanika kaže da je *veoma dobro* obavešten. Ovakvih „eksperata“ ima 2,4% u Srbiji i 2,7% u Crnoj Gori, dok 22% upitanih u Srbiji i 19% u Crnoj Gori smatra da su *dobro* informisani.

Najviše onih koji su veoma loše obavešteni je među neobrazovanim građanima Srbije (39,4%) i Crne Gore (36%), mada i stanovnici Crne Gore koji su završili srednju školu, u velikom broju procenjuju svoju obaveštenost kao *veoma lošu* – 38,2%. U Srbiji, sebe smatraju dobro informisanim oni koji su završili neku od škola za radnička zanimanja (26,8%), a u Crnoj Gori ovaj odgovor je dalo najviše onih koji imaju akademsko obrazovanje (23,8%). Akademci u Crnoj Gori su i najčešće zaokruživali odgovor *veoma dobro obavešten* (4,4%), dok su u Srbiji „eksperti“ koncentrisani u grupi onih koji su završili srednju školu (3,6%). Godište ispitanika nije u značajnijoj korelaciji sa visokim stepenom procenjene informisanosti u Srbiji, dok je u Crnoj Gori upadljivija jedino razlika između veoma dobro obaveštenih u grupi starijih od 60 godina (6,8%) i ispitanika od 30 do 39 godina (1,4%) ili, recimo, onih između 40 i 49 godina (1,3%).

■ IZVORI INFORMISANJA

Kako naši građani uopšte dolaze do informacija o ovim pitanjima? Za prvo mesto među izvorima saznanja u Srbiji izborila se *televizija* koju je 28,4% anketiranih označilo kao glavnog snabdevača obaveštenjima.² U Crnoj Gori je ovaj odgovor zaokružilo tek 11,2% ispitanika. Obrazovanje ovde, zaključak je, ne igra naročito važnu ulogu, jer su se odgovori relativno pravilno distribuirali u najrazličitijim kategorijama ispitanika: u Srbiji, mali ekran približno jednako privlači i one bez škole (33,7%) i akademski obrazovane građane (29,9%); u Crnoj Gori, procenti ispitanika bez formalnog obrazovanja/sa osnovnom školom/sa fakultetskom diplomom koji televiziji daju prednost variraju tek za jedan ili dva podeoka (12%/13,6%/11,9%). Korelacija sa starosnom dobi beleži stabilan porast pa je, tako, u Srbiji najmanje onih koji se informišu preko televizije u najmlađoj kategoriji (23%), a najviše ih je u najstarijoj grupi (36,9%). U crnogorskom uzorku razlike su manje, ali odražavaju isti trend.

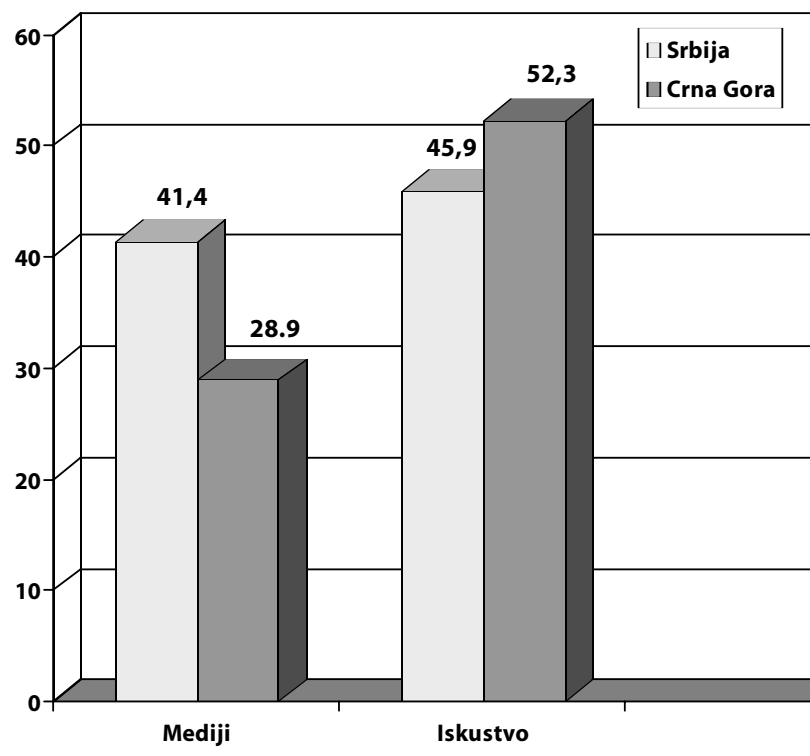
Najvažniji izvori informisanja

² Gde nije drugačije naznačeno, podaci se odnose samo na izbor prvog ranga.

Podaci u dve republike se razlikuju kad je reč o *dnevnoj štampi* – nju smatra najvažnijim izvorom 11% ispitanika u Srbiji i 15,6% anketiranih u Crnoj Gori. Naravno, najviše ih je među anketiranim sa visokim obrazovanjem – 21% : 28,8%. Najmlađi se najmanje oslanjaju na dnevne novine (5,9% : 13%), dok su njihovi čitaoci najbrojniji u starijem uzrastu – u Srbiji u grupi između 40 i 49 godina (14,9%), a u Crnoj Gori u dobi između 50 i 59 godina (18,6%). Broj građana koji misle da su radio emisije presudne za njihovu obaveštenost o vojnim pitanjima vrlo je mali – 2% : 2,1%. Najskromniji procenat – 0,2% građana Srbije i 0,1% žitelja Crne Gore – informiše se preko *interneta* i *inostranih sredstava informisanja* (u Srbiji najmlađi, a u Crnoj Gori u kategoriji od 50 do 59 godina). Kad biraju drugi po rangu važnosti izvor informisanja, ispitanici se više nego dvostruko češće opredeljuju za internet i inostrana sredstva informisanja, a njihovi odgovori su uglavnom ravnomerno raspoređeni po svim starosnim grupama, izuzev u najstarijoj, gde ih uopšte nema.

Podaci koji slede govore da su ove teme, očigledno, vrlo specifične i da medijski posredovana slika o njima nije ono na šta su građani prevashodno upućeni. Naime, veliki broj naših ispitanika kaže da je najvažniji izvor njihovih saznanja *lično iskustvo iz vojske* – 23% : 26%. Takvi su najbrojniji među onima koji su završili neku od škola za radnička zanimanja – 34,8% : 38,7%, a karakterističan je i njihov preovlađujući broj u grupi uzrasta od 50 do 59 godina. Mnogi se, takođe, oslanjaju na informacije koje dobijaju od *poznanika koji su sada u vojsci ili su skoro napustili vojsku* – 22,9% : 26,3%. Njih je upadljivo najmanje među akademski obrazovanim građanima – 14,4% : 19,4%, a najviše među najmlađim ispitanicima (37% : 32,7%). Mediji su, ovde, izgubili bitku sa neposrednim iskustvom: ako saberemo one koji se najviše obaveštavaju iz novina i radijskih i TV emisija, na jednoj strani, i one koji su o vojnim pitanjima najviše saznali lično ili preko poznanika, procentualni odnos u Srbiji je 41,4 prema 45,9. U Crnoj Gori, rezultat je još kontrastniji – 28,9 prema 52,3. Kod ovog pitanja valja napomenuti da određeni broj ispitanika nije uopšte mogao da se odluči koji izvor saznanja da označi kao *najvažniji* – u Srbiji 11,7%, a u Crnoj Gori čak 17,5%.

Mediji i stvarnost*(Kako građani dolaze do informacija?)*

Koliko je našim građanima važno ono što su videli svojim očima, pokazuju i odgovori na naredno pitanje u našem upitniku, u kome smo zamolili anketirane da rangiraju sledeći – **drugi** po važnosti – izvor svojih saznanja o vojsci. Odgovor *ne znam* je masovno zaokruživan (31,1% : 35,4%), a kada pogledamo koja se to „kategorija“ ispitanika prelila u ovu kolonu, možemo osnovano da pretpostavimo da su to upravo oni koji su kao izvor saznanja **prvi** po važnosti bili označili *lično iskustvo* u prethodnom odgovoru. Doduše, iz ove se kategorije očigledno malo dopunila i stavka *televizija*, koju je kao drugi

izvor po važnosti sada označilo 31,4% građana Srbije i čak 26% građana Crne Gore. Najveći skokovi u tom smislu zabeleženi su u kategoriji visokoobrazovanih ispitanika: kod drugog ranga, procenat onih koji se odlučuju za televiziju u Srbiji raste za 9 podeoka, dok se u Crnoj Gori broj uvećava više od 2,5 puta.

Specijalizovana medijska izdanja plasirala su se izuzetno nisko na lestvici izvora informisanja koja su ispitanici izabrali kao najvažnije. Samo 0,2% građana Srbije i 0,4% žitelja Crne Gore smatraju da je nedeljnik *Vojska* najvažniji izvor njihovih saznanja o ovim temama, iako je pri rangiranju **drugog** po važnosti izvora, ova publikacija prošla nešto bolje i predstavlja izbor 1,4% : 1,7% ispitanika. Emisiju *RTS Dozvolite redovno (svake nedelje)* gleda 3,2% građana Srbije i među njima je najviše onih sa završenom višom školom (5,1%), dok u Crnoj Gori ona privuče samo 0,6% ispitanika i to najviše sa školom za radnička zanimanja (1,8%). Približno jednak broj gledalaca u Srbiji prati ovaj program *jednom do dva puta mesečno* i *jednom u dva-tri meseca* 11,4%, odnosno 11,6%, dok je u Crnoj Gori, međutim, situacija bitno drugačija: samo 1,5%, odnosno 5,1% ispitanika čine ove dve kategorije (stepen obrazovanja nije u bilo kakvoj pravilnoj korelaciji sa ovim odgovorima). Približno ujednačen procenat anketiranih kaže da ovu emisiju gleda *ređe* (26,9% : 20,6%), a maksimalan broj odgovora nalazi se u koloni *nikada* – 47% u Srbiji i čak 70,8% u Crnoj Gori. Što su ispitanici stariji, to ih je više u svim kategorijama poklonika ove emisije. Zanimljivo je da naši građani uopšte ne misle da je ova emisija *očigledno namenjena samo pripadnicima vojske* – tek 15,9% : 15,3% upitanih se složilo sa ovom tvrdnjom, a sa njom se ne slaže čitavih 63,5% : 45,7% ispitanika. Nameće se zaključak da gledaoci prepoznaju orijentaciju autora emisije na širi auditorijum, ali programu nedostaju elementi koji bi privukli redovnu pažnju publike.

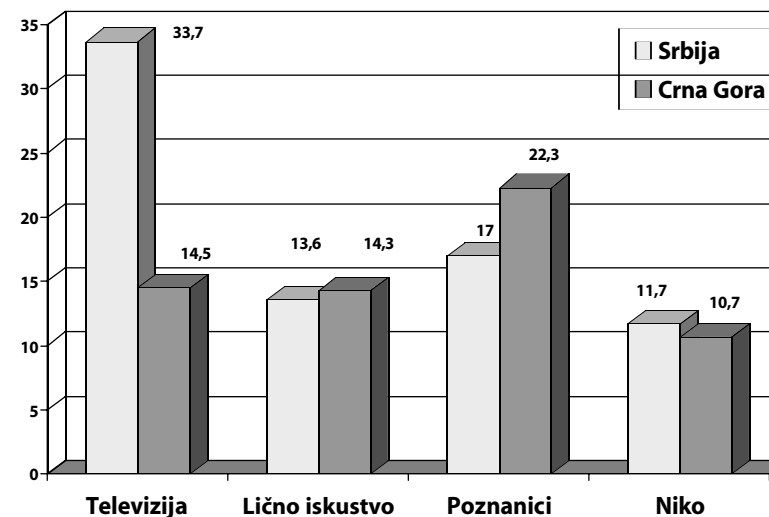
Na pitanje o poverenju u izvore saznanja dobili smo odgovore koji su, na prvi pogled, kontradiktorni iznetim podacima o izvorima

koje građani smatraju najvažnijim za svoje informisanje o pitanjima vojske i odbrane. Tako, recimo, deluje činjenica da je samo 13,6% ispitanika u Srbiji i 14,3% anketiranih u Crnoj Gori označilo *lično iskustvo* kao izvor kome najviše veruje. Među njima, najviše ih je u kategoriji ispitanika sa završenom školom za radnička zanimanja (19,6% : 18,5%), dok korelacija sa godinama starosti nepravilno varira od jedne do druge starosne kategorije. Od onih koji *najviše veruju sebi*, više je ispitanika koji su za izvor od najvećeg poverenja odabrali *poznanike koji su sada u vojsci ili su je nedavno napustili* – 17% u Srbiji i 22,3% u Crnoj Gori. U Srbiji, njih je sve manje kako su ispitanici stariji, dok se u drugoj republici ne zapaža takva pravilnost.

Međutim, ovde valja imati u vidu da su naši ispitanici mogli da, među najrazličitijim izvorima informisanja, odaberu samo jedan kao onaj kome najviše veruju. Tako su se „glasovi“ rasuli na brojne listove, radio i TV stanice, među kojima je u Srbiji ubedljivo prvo mesto osvojila *TV Beograd (RTS)* sa 23,7% privrženika. Pri tome, njihov broj ravnomerno opada kako raste nivo obrazovanja – najveću grupu čine unutar kategorije sa nezavršenom osnovnom školom – 35,1%, a najmanje su brojni među onima sa završenom višom školom – 18,4%. S druge strane, ovakvih ispitanika je sve više što su veće starosne granice – 16,2% u najmlađem delu populacije, a 33,9% u najstarijem.

U Crnoj Gori, mali ekran nije uspeo da se kredibilitetom izbori ni sa ličnim iskustvom ni sa informacijama dobijenim od poznanika, pa je tako *TV CG* dobila samo 11,9% glasova. Međutim, korelacija sa obrazovanjem daje nešto drugačiju sliku. Pre svega, ona se zanimljivo razlikuje od zaključaka o srpskoj populaciji: akademski obrazovani građani u većem broju veruju televiziji (16,9%) nego što je to slučaj kod onih sa nižim stepenom školovanja (npr. 7,7% ispitanika sa završenom školom za radnička zanimanja). Štaviše, vlasnici fakultetskih diploma koji najviše veruju televiziji gotovo su najbrojniji u ovoj kategoriji – tek je nepun procenat više onih koji najviše veruju svojim poznanicima koji su nedavno napustili vojsku ili su sada u njoj (17,5%).

Kojem izvoru građani najviše veruju

U Srbiji, drugoplasirana je *TV B92* kojoj najviše veruje 4,3% ispitanika, dok je na trećem mestu *TV BK* sa 2,8%. Broj onih koji svoje poverenje poklanjaju *TV B92* gotovo potpuno pravilno raste s porastom stepena obrazovanja: od 0,6% među ispitanicima bez formalnog obrazovanja, do 11,4% među onima koji imaju fakultetsku diplomu. Kod poverenja *TV BK*, pak, korelacija sa obrazovanjem je nejasna: njoj veruje 1,1% onih bez škole i 3,6% ispitanika sa osmogodišnjom školom, ali i 3,6% akademski obrazovanih građana. Budući da je *TV Pink* osvojila značajan broj glasova kad je reč o poverenju anketiranih, navodimo samo podatak da među onima koji su završili višu školu ili fakultet nema nijednog građanina, ni Srbije ni Crne Gore, koji su ovaj izvor informisanja odabrali kao onaj kome najviše veruju.

Međutim, čak i ovako mali „TV procenti“ su nedostižni za pisane medije. Spomenimo samo tri najbolje plasirane dnevne novine u Srbiji – *Večernje novosti* sa 2,7%, *Blic* sa 2% i *Politiku* sa 1,7%. Korelacije sa

obrazovanjem i godinama starosti odaju vrlo šaroliku sliku. Kod čitalaca *Politike*, njihov broj raste kako je stepen obrazovanja viši (0,8% među onima sa osnovnom, 1,3% među onima sa srednjom, 3,9% među ispitanicima sa višom školom i 6,6% među fakultetski obrazovanim) i kako su ispitanici stariji (0,3% u najmlađoj i 3,8% u najstarijoj grupi). Među čitaocima *Večernjih novosti* najveću grupu čine oni koji su završili neku od škola za radnička zanimanja (4%), a najmanju vlasnici fakultetskih diploma (1,2%). Ove dnevne novine predstavljaju najčešći izbor populacije u uzrastu od 50 do 59 godina. Za čitaoce *Blica*, distribucija odgovora nije pravilna pa, iako je najviše onih koji su završili neku višu školu (5,3%), broj onih koji su završili školu za radnička zanimanja i onih koji su diplomirali na nekom fakultetu je isti (3,6%). Za ovaj list su najčešće optirali ispitanici od 30 do 39 godina.

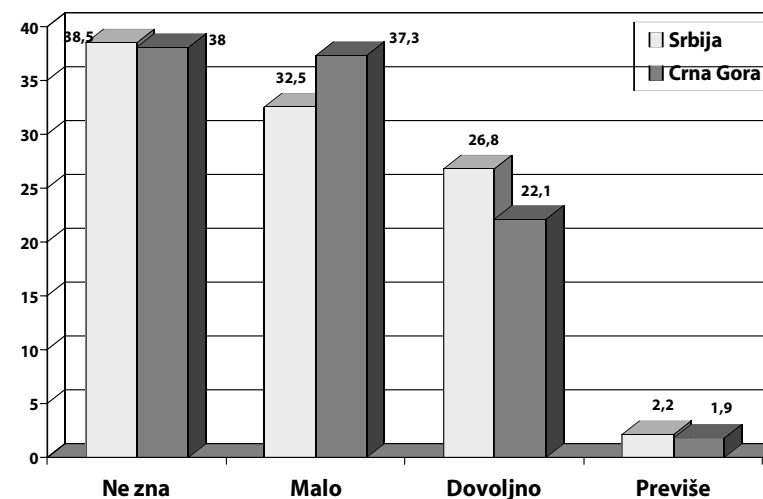
U Crnoj Gori, primat među dnevnim novinama imaju *Vijesti* – 5,4% ispitanih kaže da je ovo izvor kome najviše veruju, dakle, skoro dvostruko više nego čitalaca koji su se odlučili za *Pobjedu* (2,5%). Broj i jednih i drugih gotovo pravilno raste sa stepenom obrazovanja, s tim što je kod čitalaca *Pobjede* najviše onih sa fakultetskom diplomom (5,6%), dok je među onima koji veruju *Vijestima* najviše ispitanika koji su završili srednju školu (8%). Što su čitaoci *Vijesti* stariji, to je slabija njihova privrženost ovom listu (7,1% u najmlađoj, a 2,6% u najstarijoj grupi, sa ravnomernim silaznim trendom), dok se kod *Pobjede* ovaj trend ne može zapaziti, iako komparacija broja najmlađih (3%) i najstarijih (0,5%) ostavlja sličan utisak. Nedeljnici su se najlošije plasirali u ovom istraživanju: *Vreme*, *Nedeljni telegraf*, *Blic News* i *Monitor* nisu dobili nijedan glas naših ispitanika, dok je *NIN* osvojio poverenje samo 1% anketiranih, i to u Srbiji.

I kod ovog pitanja su zanimljive poslednje stavke na listi: ne sme se zanemariti podatak da je čak 11,7% ispitanika u Srbiji i 10,7% anketiranih u Crnoj Gori – na pitanje *navedite izvor kome najviše verujete*, odgovorilo *nijedan*. Korelacija sa obrazovanjem nije pravilna, pa je tako približno jednak broj onih bez formalnog obrazovanja (17,6%

: 11%) i onih sa visokim obrazovanjem (17,1% : 10%). Ostaje, takođe, nejasna veza između ovog indikatora i starosti ispitanika. Pažnju zaslužuje i broj onih koji su zaokružili odgovor *ne znam* – 14,4% u Srbiji i 16,9% u Crnoj Gori. Odgovor *ne znam* ovde se može, naravno, tumačiti i kao „ne mogu da se odlučim, jer verujem mnogima“, ali vrlo verovatno znači i da ispitanik ne može da pokloni poverenje nijednom izvoru informisanja.

Međutim, kod sledećeg pitanja, broj anketiranih koji su odgovorili *ne znam* je, jednom rečju, alarmantan. Čak 38,5% građana Srbije, odnosno 38% građana Crne Gore odgovorilo je da ne zna da li mediji u celini posvećuju vojsci i odbrani – dovoljno, malo ili previše pažnje! Najveći broj takvih je među ljudima bez formalnog obrazovanja (52,9% : 54%), ali procenat ostaje stabilno visok i u drugim obrazovnim kategorijama: 45,5% : 42,1% onih sa završenom osnovnom školom i 31,7% : 29,4% ispitanika sa visokim obrazovanjem.

Da li mediji posvećuju dovoljno pažnje vojsci i odbrani?

Naredno pitanje stavilo ih je pred još veću nedoumicu – 46,1% stanovnika u Srbiji i 45,9% u Crnoj Gori ne zna odgovor na pitanje da li mediji o vojci i odbrani informišu objektivno, previše pohvalno ili previše negativno! Tek kod ove grupe pitanja, reklo bi se, neskriveno zjapi crna rupa javnosti u ovoj problematici. S jedne strane, to je danak nepoverenju prema medijima koje su ilustrovali upravo izneti podaci, a na drugoj strani – reč je o temi o kojoj su, po sopstvenom priznanju, naši ispitanici *loše* i *veoma loše* obavešteni. I ono što znaju, uglavnom nisu saznali preko medija. A da bi upravo mediji tu mogli mnogo da učine, svedoči podatak da najmanji broj ispitanika smatra da mediji posvećuju *previše pažnje* ovim pitanjima – samo 2,2% u Srbiji i 1,9% u Crnoj Gori. Dakle, ne može se preterati, bar zasad!

Naprotiv, u proseku, svaki treći građanin Srbije i Crne Gore veruje da se vojsci i odbrani posvećuje malo pažnje, s tim što je ovakav stav u korelaciji promenljivog trenda sa obrazovanjem. Među ispitanicima bez formalnog obrazovanja, 30,5% : 30% smatra da mediji posvećuju ovim pitanjima malo pažnje, zatim njihova zastupljenost raste u grupi onih sa završenom školom za radnička zanimanja – 40,1% – 41,7%, ali zato opada u kategoriji sa visokom školskom spremom – 28,1% – 38,8%. Onih koji su gladni informacija o vojsci i odbrani najviše je, prema rezultatima našeg istraživanja, u grupama između 50 i 59 godina (35,5% : 41,4%) i starijim od 60 godina (35,6% : 41,9%).

Skoro svaki četvrti ispitanik ocenio je izveštavanje medija kao objektivno. Njihov broj gotovo stabilno raste sa višim stepenom obrazovanja, pa je tako onih koji su izveštavanje pozitivno ocenili najmanje u grupi sa najnižim obrazovanjem – 26,6% : 13%, više u kategoriji onih sa završenom školom za radnička zanimanja – 31,7% : 27,4% i najviše među fakultetski obrazovanim ispitanicima – 35,5% : 31,9%. Zadovoljstvo objektivnošću medija u početku raste sa uzrastom ispitanika, ali već u trećoj (u Crnoj Gori u drugoj) kategoriji beleži maksimalan rezultat, a zatim opada – najvišu ocenu objektivnosti medijima daju ispitanici između 40 i 49 godina – 34,6% u Srbi-

ji, odnosno između 30 i 39 godina – 27,5% u Crnoj Gori. Kad je reč o neobjektivnosti, podaci u članicama državne zajednice su se ukrstili na zanimljiv način: u Srbiji je više onih koji misle da mediji previše hvale vojsku – 16,5% u poređenju sa 7,5% u Crnoj Gori, dok je u Crnoj Gori više onih koji smatraju da novinari pišu previše negativno – 20,4% u Crnoj Gori u poređenju sa 7,1% u Srbiji. Pri tome, korelacija sa obrazovanjem ispitanika u Srbiji je donekle pravilna, pa tako sa rastom obrazovanja po kategorijama raste i procenat onih koji misle da mediji izveštavaju suviše pohvalno (6,1% onih bez škole i 20,5% ispitanika sa fakultetom). U Crnoj Gori, korelacija između stava da su mediji suviše kritički raspoloženi prema vojsci i stepena obrazovanja ispitanika skoro potpuno dosledno slabi sa rastom stepena obrazovanja (23% onih bez formalnog obrazovanja zastupa ovaj stav, dok je među akademski obrazovanim građanima takvih 12,5%), ali zato jača sa starošću ispitanika (14,9% u uzrastu od 18 do 29 godina i 27,2% starijih od 60 godina).

■ ZANIMLJIVE TEME

Građani su najviše zainteresovani za redovne aktivnosti u vojsci – 28,2% anketiranih u Srbiji i 22,6% u Crnoj Gori želeli bi da budu obavešteni o *svakodnevnom životu vojnika, njihovoj obuci, vežbama, školovanju*, itd. Ove teme pretežno zanimaju ispitanike sa osnovnom školom – 35,2% : 27,6% i one koji su završili škole za radnička zanimanja – 30,3% : 28,6%, dok su im fakultetski obrazovani ispitanici nešto manje skloni – 17,6% : 19,4%. O ovim pitanjima želeli bi da više znaju najmlađi (31,7% : 22,3%) i najstariji (33,2% : 31,4%) ispitanici.

Sledeći skup tema koje smatraju zanimljivim uključuje *smanjenje i reorganizaciju vojske, njenu profesionalizaciju, modernizaciju, skraćivanje vojnog roka, mogućnost civilnog služenja* itd. Ova pitanja privlače pažnju 23% građana Srbije i 26,2% građana Crne Gore. Kategorije višeg obrazovanja imaju i više pripadnika zainteresovanih za ove

teme: dok se samo 10,3% : 18% ispitanika bez škole zanima za smanjenje i reorganizaciju vojske, ovo je jedna od najvažnijih tema za 29,3% – 35% anketiranih sa fakultetskom diplomom. Krivulja korelacije sa uzrastom beleži uspon sve do grupe od 40 do 49 godina (26,6% : 28,3%), a zatim postepeno opada.

Sa skromnijim procentom „glasova“, ali na ipak prestižnom – trećem mestu liste tema kojima bi mediji, po mišljenju građana, trebalo da posvete najveću pažnju našla se *demokratska i civilna kontrola nad vojskom* (9,5% u Srbiji i 11,9% u Crnoj Gori). Korelacija sa nivoom obrazovanja je izrazita, naročito u Srbiji, gde je za ovu temu zainteresovan samo 1,1% ispitanika koji nisu završili osnovnu školu, ali zato 29,3% onih sa fakultetskom diplomom. U Crnoj Gori, odnos je nešto manje drastičan, ali je trend isti – dok je među subjektima bez škole njih 6% zainteresovano za demokratsku i civilnu kontrolu nad vojskom, oko dva i po puta više je takvih u kategoriji akademski obrazovanih građana. Korelacija sa uzrastom nema pravilan trend, a najviše zainteresovanih je u grupi od 40 do 49 godina, u Srbiji (12,5%), odnosno u grupi od 30 do 39 godina, u Crnoj Gori (18,8%).

„Treći sektor“ može biti bar delimično zadovoljan time što u javnosti izazivaju pažnju teme kao što su *trošenje vojnog budžeta* (za 4,3% ispitanih u Srbiji i 4,2% u Crnoj Gori ovo je pitanje koje zaslužuje najveću pažnju medija), *zaštita ljudskih prava u vojsci* (2,2% u Srbiji i 2,4% u Crnoj Gori), *pojave kriminala i korupcije u vojsci* (3% u Srbiji i 2% u Crnoj Gori), *uloga JNA i Vojske Jugoslavije u ratovima devedesetih, haška suđenja bivšim pripadnicima vojske* (3,6% u Srbiji i 6,8% u Crnoj Gori). Među nabrojanim temama, koje u političkom i medijskom polju forsira upravo jedan broj nevladinih organizacija, uključujući i Centar za civilno-vojne odnose, nalaze se pitanja koja svaki četvrti žitelj Srbije i Crne Gore smatra prvorazrednom medijskom atrakcijom. Međutim, kod ovog korpusa pitanja, korelacije sa nivoom obrazovanja nisu uopšte ujednačene. Tako, recimo, u Srbiji interesovanje za informacije o trošenju vojnog budžeta raste sa rastom obra-

zovanja, dok u Crnoj Gori naizmenično raste, pa opada. Slična je situacija kad je reč o zainteresovanosti u srpskom uzorku za kadrovske promene u vojsci, dok u crnogorskoj populaciji zanimanje za ove teme stabilno raste kako raste stepen obrazovanja. Kod ovih pitanja, odnos između odgovora i godina starosti ispitanika ne pokazuje stabilniju vezu.

Procentat onih koji izražavaju interesovanje za priloge o mogućnosti povratka vojske na Kosovo i Metohiju, u Srbiji je uglavnom stabilan, bez obzira na stepen obrazovanja (6,9% ispitanika bez završene osnovne škole i 6,1% fakultetski obrazovanih ispitanika), dok se u Crnoj Gori ovaj broj smanjuje sa stepenom obrazovanja (7% ispitanika bez završene osnovne škole i 3,8% fakultetski obrazovanih ispitanika). Broj zainteresovanih za ovu temu blago raste kako su ispitanici stariji – 4,7% : 2,2% u najmlađoj kategoriji, a 7,3% (maksimalan broj) u Srbiji u grupi od 50 do 59 godina, tj. 6,3% u Crnoj Gori u grupi starijih od 60 godina.

Korelacija između obrazovanja i zainteresovanosti za ulogu JNA i Vojske Jugoslavije u ratovima devedesetih i haška suđenja bivšim pripadnicima vojske ima uglavnom pravilan trend: što je obrazovanje veće, interesovanje za ova pitanja je manje – ove teme izabralo je 6,9% : 10% ispitanika bez osnovne škole; 3,6% : 8,8% anketiranih sa osnovnom školom; 4,8% : 7,7% onih koji su završili školu za radnička zanimanja; 2,5% : 5,7% sa diplomom srednje škole i 2,5% (2,4%) : 3,8% građana sa višim (visokim) obrazovanjem. S druge strane, zainteresovanost uglavnom raste sa godinama ispitanika (u Srbiji, najviše ih je optiralo ovaj odgovor u grupi starijih od 60 godina – 4,8%, a u Crnoj Gori, u grupi od 50 do 59 godina – 9%). Valja, takođe, napomenuti da je situacija nešto drugačija prilikom izbora druge po važnosti goruće teme po mišljenju naših građana. Pre svega, broj zainteresovanih za ovu problematiku u Srbiji se gotovo udvostručuje (6,9%), dok u Crnoj Gori beleži nešto manji rast (8,7%). Zatim, korelacija sa obrazovanjem varira – ispitanici bez završene osnovne škole su i dalje najviše zastu-

pljeni u ovoj kategoriji u Srbiji (10,4%), ali u drugoj republici to mesto pripada onima sa osnovnom školom (10,5%). Sa nivoom obrazovanja, zanimanje za „haška pitanja“ i raste i opada, da bi među fakultetski obrazovanim ispitanicima ono bilo karakteristično za mnogo veći broj odgovora nego pri prvom rangiranju (8% : 7,5%)

Šta se može učiniti da izveštavanje medija o pitanjima vojske i odbrane bude bolje? Opet, jedan broj anketiranih priznaje da – *ne zna*, recimo, da li bi bilo od uticaja ako bi o ovim pitanjima pisali specijalizovani vojni analitičari (22,2% : 21,1%). Među njima, najviše je osoba bez formalnog obrazovanja (46,3% : 45%) i onih sa osnovnom školom (27,4% : 29,8%), a najmanje onih sa visokim obrazovanjem (11,5% : 10,6%). Međutim, ubedljiva većina njih (72,5% : 73,9%) veruje da bi situaciju znatno poboljšalo *ukoliko bi novinari bili specijalizovani za ove teme*. Procenat onih koji se (u potpunosti ili uglavnom) slažu sa ovakvom tvrdnjom raste sa većim obrazovanjem – 53,5% : 49% ispitanika bez škole, 76,6% : 78,1% anketiranih sa diplomom srednje škole i 81,9% : 83,1% visokoobrazovanih.

Znatan broj ispitanika se zalaže za veću *otvorenost vojske i Ministarstva odbrane prema novinarima* – 64,2% : 66,1%. Njih je sve više kako raste nivo obrazovanja – 40% : 35% među anketiranim bez škole, a 73,4% : 83,1% među građanima sa fakultetskom diplomom. Priličan deo stanovništva nije siguran da li da se složi sa tvrdnjom *medijsko izveštavanje bi bilo bolje da su vojska i Ministarstvo odbrane otvoreniji prema novinarima*, ili ne. Onih koji su odgovorili *ne znam* je 28,3% u Srbiji i 26,1% u Crnoj Gori, ali je ovaj odgovor karakterističan, pre svega, za one bez škole (53,7% : 58%) i ispitanike sa osnovnom školom (34,2% : 35,5%). Visokoobrazovani ispitanici su znatno ređe birali ovu opciju – 17,6% : 12,5%. Veze između godina starosti i odgovora na ovo i prethodno pitanje ne deluju naročito čvrste.

Vrhovni savet odbrane bi, smatra većina, *trebalo da najmanje dvaput godišnje obaveštava javnost o stanju u vojsci i odbrani* (72,8% : 71,2%).

Ispitanici koji se (u potpunosti ili uglavnom) slažu sa ovom tvrdnjom sve su zastupljeniji kako posmatramo kategorije sa višim obrazovanjem – u grupi onih bez škole čine 52,5% : 36%, dok su u delu uzorka sa visokim obrazovanjem nadmoćna većina – 80% : 85,6%. I ovde je znatan broj onih koji biraju odgovor *ne znam* – 22,2% : 24%, ali je takvih upadljivo više u nižeobrazovanim kategorijama (42,9% : 50% onih koji nisu završili osnovnu školu) da bi se pokazali drastično manje zastupljeni u grupi onih sa visokim obrazovanjem (15,2% : 13,1%). Njihov broj se, takođe, smanjuje sa starosnom dobi ispitanika, sve do grupe od 50 do 59 godina (33,3% : 15,9%), da bi među najstarijima ponovo porastao.

Neodlučan stav javnosti o medijskom izveštavanju najbolje ilustruje poslednje pitanje iz ovog korpusa, koje se odnosi na jednu konkretnu temu – u anketi je ponuđena tvrdnja *u medijima ima dovoljno rasprave o dobrim i lošim stranama našeg pristupanja Partnerstvu za mir*. Najčešće je zaokružen odgovor *ne znam* (41,9% : 38,2%), dok se većina ostalih građana (potpuno ili uglavnom) složila sa ovom tvrdnjom (31,1% : 34,5%). Prednost, međutim, nije preterano ubedljiva, sa ponuđenim iskazom nije se (potpuno ili uglavnom) složilo 27% ispitanika u Srbiji i isto toliko njih u Crnoj Gori.

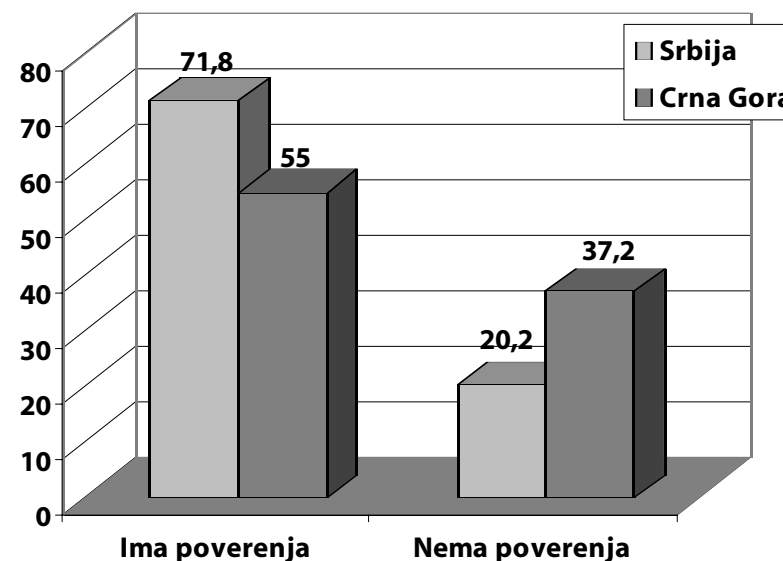
Miroslav Hadžić

**GRAĐANI O
STANJU U VOJSCI**

POVERENJE U VOJSKU SCG

Dobijeni rezultati potvrđuju da Vojska SCG i dalje uživa veliko poverenje – u Srbiji joj veruje 71,8%, a u Crnoj Gori 55% ispitanika. Odatle je Vojska institucija poretka kojoj se u Srbiji najviše veruje. Odmah iza nje je Srpska pravoslavna crkva (69%), dok je policija – verovatno zahvaljujući akciji „Sablja“ – stigla na treće mesto (57,2%). Vojska se i u Crnoj Gori, zajedno sa pravosuđem koje uživa isti stepen poverenja (55%), nalazi na čelu liste institucija kojima se najviše veruje. Ne treba zanemariti da uprkos tome, više od trećine ispitanika iz Crne Gore (37,2%) i jedna petina iz Srbije (20,2%) nema poverenja u Vojsku.

Poverenje u Vojsku SCG

Starosna dob je u neznačajnoj korelaciji sa poverenjem ispitanika iz Srbije u Vojsku. U grupaciji onih koji imaju poverenje izdvajaju se sta-

riji od 60 godina (77,8%), dok joj najmanje veruju ispitanici u dobi od 40 do 49 godina (25,7%). Školska sprema takođe neznatno diferencira ispitanike. Vidljiv je trend blagog opadanja poverenja, odnosno rasta nepoverenja sa rastom stepena obrazovanja. Vojsci najviše veruju manje obrazovani (za završenom osnovnom školom – 76,3%), dok veće rezerve od ostalih imaju oni sa završenim fakultetom (24,4%).

Na sličan način su grupisani i odgovori ispitanika iz Crne Gore. Vojsci najviše veruju stari od 50 do 59 godina (61,4%), dok u nju najviše sumnjaju oni od 30 do 39 godina (44,5%). U poverenju, ujedno, prednjače oni koji su završili škole za radnička zanimanja (60,1%). Za razliku od toga, polovina visokoobrazovanih (50%) ima malo ili nimalo poverenja u Vojsku.

Razlike se u stepenu (ne)poverenja početno i delom mogu objasniti oprečnim odnosom srpskih i crnogorskih političkih elita, medija i javnosti prema Vojsci tokom finiša krize starog režima (1997-2000). U tom periodu Vojska i vojni vrh su, zbog naloga da silom očuvaju SRJ, predstavljali realnu pretnju za htenje vlasti Crne Gore da po „slovenačkom modelu“ stekne nezavisnu državu. Tu je činjenicu crnogorska vlast, dakako, obilatno iskoristila za stvaranje javnog odijuma prema Vojsci, te se može pretpostaviti da manje poverenje, odnosno veće nepoverenje ispitanika iz Crne Gore predstavlja, uz ostalo, recidiv Miloševićevog režima. Istini za volju, sve to je doprinelo rastu kritičkog mišljenja o Vojsci ali i njenoj detabuizaciji u javnosti Crne Gore.

Nije, međutim, lako utvrditi razloge zbog kojih ispitanici imaju, odnosno nemaju poverenja u Vojsku. Iz dobijenih rezultata je vidljivo odsustvo glavnog razloga. Naime, iskazi ispitanika su rasuti po listi ponuđenih solucija, a da nijedna nije zadobila glasove više od petine anketiranih. Za petinu, naime, najvažniji razlog tog poverenja je stav da je *vojska glavni garant mira i bezbednosti* (21,5% : 18,7%).¹ Sta-

¹ U zagradi su uvek prvo dati procenti za Srbiju a potom za Crnu Goru

riji od 60 godina (23,3%) i fakultetski obrazovani ispitanici (24,6%) u Srbiji su privrženiji tom stavu od ostalih. Ovaj stav su u Crnoj Gori češće od ostalih birali ispitanici u dobi od 50 do 59 godina (23,4%) i sa završenom višom školom ili fakultetom (21,9%).

Za oko sedminu ispitanika (17,9% : 15%) snažna povezanost Vojске sa narodom je po važnosti bila drugi razlog. Da je to tako, češće od ostalih u Srbiji misle stari od 40 do 49 godina (20,6%) i oni sa završenom višom školom (20,8%). U Crnoj Gori ovo uverenje je bliže ispitanicima od 50 do 59 godina (22,8%) i onima sa nezavršenom osnovnom školom (19%).

Razlozi za nepoverenje u Vojsku su distribuirani na sličan način. Zadržavanje visokih oficira iz Miloševićevog vremena glavni je izvor sumnje kod onih koji ne veruju Vojsci (13,8% : 16,2%). To više smeta mlađim ispitanicima u Srbiji – 17,3% onih od 18-29 godina, te 17,4% u dobi od 30-39 godina, kao i onima sa završenom srednjom školom (18,5%). U Crnoj Gori zadržavanje starog kadra najviše zameraju ispitanici od 30 do 39 godina (21,3%) i visokoobrazovani (25%).

Pošto nijedan od preostalih razloga za nepoverenje nije prešao granicu od 10%, druga po važnosti je tvrdnja da je *Vojska slabo obučena, opremljena i naoružana*. Za nju je optiralo svega 9,1% ispitanika iz Srbije i 6,9% iz Crne Gore. Vredi zabeležiti da stav po kome je *Vojska ostavila Srbe izvan Srbije na cedilu* ni u jednom krugu nije privukao veću pažnju ispitanika – to joj zamera samo 4,6% njih u Srbiji i 4,4% u Crnoj Gori.

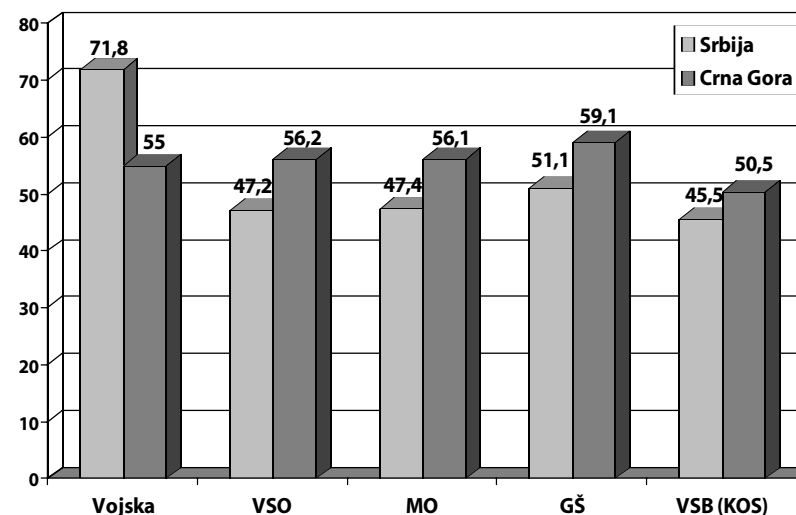
Da je potrebno dodatno istraživati razloge (ne)poverenja u Vojsku, ali i konsistentnost stavova ispitanika, upozoravaju podaci da samo 26% njih u Srbiji i 25,8% u Crnoj Gori negira da su pripadnici *naše vojske činili ratne zločine u ratovima u Hrvatskoj, BiH i na Kosovu i Metohiji*. Štaviše, blizu dve petine ispitanika u obe skupine (37,2% : 38,8%) misli da su pripadnici Vojske činili zločine. Približno isti broj njih (36,8% : 35,4%) nije znao ili hteo da se prema toj činjenici odredi.

Godine starosti su ovim povodom jasno razdelile ispitanike u Srbiji. Tvrdnju da su *naše* (srpske) vojske činile ratne zločine u znatno većem broju prihvataju mlađi ispitanici: 44,7% njih od 18-29 godina, 40,9% od 30 do 39 g. i 39,2% u dobi od 40 do 49 godina. Nasuprot tome, stariji od 60 godina izrazito prednjače u odbijanju te mogućnosti (36,37%). Obrazovanje je još oštrije razdvojilo ispitanike iz Srbije. Blizu polovina njih sa fakultetskom spremom (48,8%) i višom školom (48,1%) misli da su rečene vojske činile ratne zločine. Takvu mogućnost najčešće odbacuju oni sa nezavršenom osnovnom školom (36,6%) i osnovnom školom (32,5%). Istini za volju, među manje obrazovanim je i najviše onih koji nisu znali ili hteli da se opredele – 47,1% sa nezavršenom i 36,9% sa završenom osnovnom školom.

Odgovori ispitanika iz Crne Gore su grupisani na sličan način. Čak 44% njih u dobi od 30 do 39 godina prihvata tvrdnju da su srpske vojske činile ratne zločine. Na malom rastojanju iza njih su oni od 40 do 49 godina (42,6%). Slede potom stari od 18 do 29 godina (41,3%). Za razliku od njih, stariji od 60 godina češće od ostalih odbacuju takvu mogućnost (36,1%). Vredi zabeležiti da oko jedna trećina ispitanika u svakoj starosnoj kategoriji nije znala ili htela da zauzme stav o ovoj tvrdnji. Ista je i korelacija sa školskom spremom ispitanika – blizu polovina visokoobrazovanih (46,2%) se sa rečenom tvrdnjom slaže, dok je oko trećina onih sa nezavršenom školom (30%) i školom za radnička zanimanja (30,4%) odbacuje.

Izrazite razlike u stavovima između mlađih i starijih delimično mogu biti objašnjene činjenicom da su ispitanici, koji su danas u dobi od 30 do 49 godina, tokom ratova u Hrvatskoj, BiH i na Kosovu i Metohiji podlegali vojnoj obavezi. Znači, jedan broj njih je kao regrut ili rezervista verovatno služio u JNA i/ili u VJ, te time možda bio i izravni svedok (sa-učesnik?) zločina. Moguće je, isto tako, da je jedan broj njih tokom služenja vojne obaveze bio u prilici da pribavi dovoljno posrednih dokaza za svoj stav. Uočljivo je da je u ovoj prilici porastao broj onih koji nisu znali ili hteli da izreknu svoju ocenu.

Poverenje u Vojsku i naredbodavce

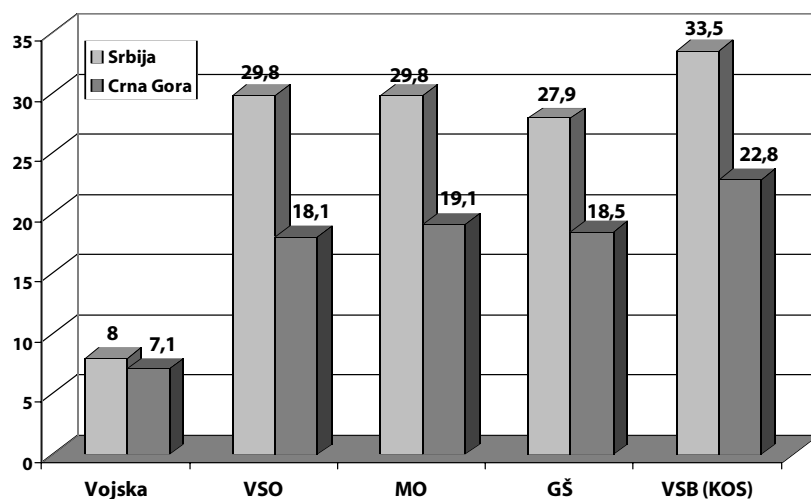

Interesantno je da Vojska, poimana kao entitet (celina), uživa, pogotovo u Srbiji, znatno veće poverenje od institucija i organa koji njom komanduju i upravljaju.

Vrhovni savet odbrane (VSO) uživa poverenje 47,2% ispitanika u Srbiji i 56,2% u Crnoj Gori. Procenat onih koji u njega nemaju poverenje u Srbiji je dostigao 23,4%, a u Crnoj Gori 18,1%. Pri tom oko trećina ispitanika iz Srbije (29,8%), odnosno blizu petina u Crnoj Gori (18,1%) nije znala ili mogla da se opredeli.

Starosna dob nije u značajnijoj korelaciji sa poverenjem ispitanika u Srbiji. Interesantno je, međutim, da u VSO veruje 56,9% onih sa višom školskom spremom ali i 51,5% onih sa završenom osnovnom školom. U Crnoj Gori pak stariji i obrazovaniji imaju veće poverenje u VSO. Tako se izjasnilo čak 62,1% ispitanika dobi od 50 do 59 godina, te 60,6% njih sa završenom višom školom ili fakultetom.

Poverenje u Vojsku i naredbodavce – „Ne zna”

Sličan status ima i Ministarstvo odbrane (MO). Ono je u Srbiji steklo poverenje 47,4% ispitanika, a u Crnoj Gori 56,1% njih. Približno isti broj njih u Srbiji (22,8%) i Crnoj Gori (24,9%) mu je uskratilo poverenje, kao što je i procenat onih koji nisu znali da procene zadržao sličnu stopu (29,8% : 19,1%). Ministarstvu odbrane više od ostalih veruju stariji i obrazovaniji ispitanici iz Srbije, kao i iz Crne Gore. Veće nepoverenje prema MO od ostalih u Srbiji ispoljavaju ispitanici od 40 do 49 godina (29,5%) i 40-49 godina (27,2%). Manje od ostalih mu veruju oni sa završenom školom za radnička zanimanja (27%) kao i visoko obrazovani (26,1%). Po stepenu nepoverenja u Crnoj Gori prednjače pripadnici starosne grupe od 30 do 39 godina (29,5%) i oni sa završenom srednjom školom (26,7%).

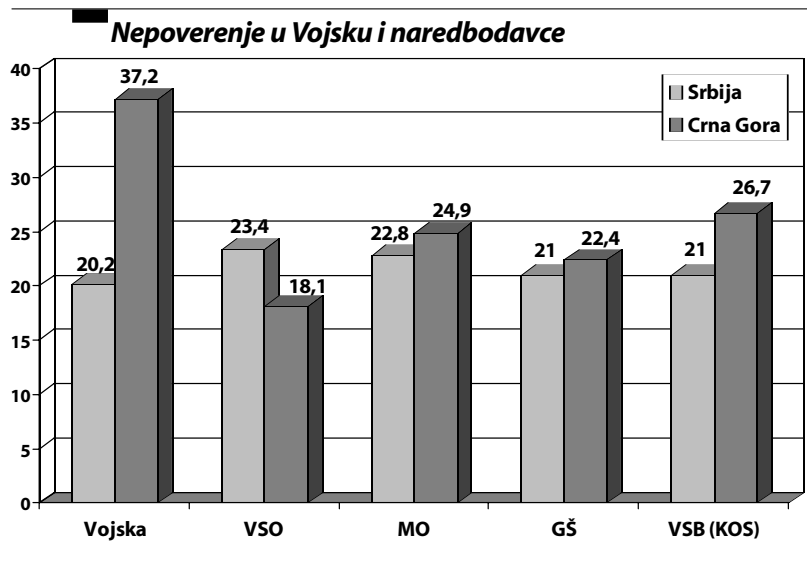
Generalštab Vojske (GŠ) ima za nekoliko procenata bolji rejting od VSO i MO u obe države članice (51,1% : 59,1). Broj onih koji mu ne veruju je ostao približno isti (21% : 22,4%), kao i broj onih koji se

nisu izjasnili (27,9% : 18,5%). Najveće poverenje Generalštabu u Srbiji poklanjaju stariji od 60 godina (55,3%) dok mu najmanje veruju stari od 50 do 59 godina (25,3%). Pozitivnim stavom, takođe, prednjače ispitanici sa završenom školom za radnička zanimanja (55,8%). Veće nepoverenje u GŠ od ostalih ispoljavaju visokoobrazovani ispitanici (27,9%). Interesantno je da u Crnoj Gori ispitanici srednje dobi natprosečno veruju u GŠ – 64,8 % njih od 50 do 59 g. i 64,2% u dobi od 40 do 49 godina. Po stepenu poverenja u GŠ prednjače i ispitanici sa završenom školom za radnička zanimanja (64,9%). Nasuprot tome, oko jedna četvrtina ispitanika (26,4%) starosti od 18 do 29 godina, kao i visokoobrazovanih (25%) uglavnom ili uopšte nema poverenja u GŠ VJ.

Iznenaduje podatak da vojna služba bezbednosti uživa približno isto poverenje (45,5% : 50,5%), odnosno nepoverenje (21% : 26,7%) kao i ostale komandno-upravljačke instance. Jedino je primetan rast broja onih koji nisu znali da to procene ili su bili neodlučni (33,5% : 22,8%). U Srbiji više od ostalih u ovu službu veruju oni u dobi od 50 do 59 godina (49,5%). Odmah iza njih su stariji od 60 godina (48,4%). Najmanje joj veruju stari od 40 do 49 godina (26,1%). Interesantno je da ovoj službi u Srbiji više od ostalih veruju ispitanici sa završenom višom školom (62,8%). Međutim, ispitanici iz ove kategorije prednjače i u nepoverenju (24,9%), a njima uz bok su oni sa radničkim zanimanjima (24,8%). I u Crnoj Gori stariji više od ostalih veruju vojnoj službi bezbednosti – 56,5% njih u dobi od 50-59 godina, kao i 54,4% starijih od 60 godina. Pozitivnim stavom se izdvajaju i oni sa završenom školom za radnička zanimanja (57,1%). Nasuprot tome, blizu dve petine mladih (39,7%) od 18-29 godina i više od trećine visokoobrazovanih (32,5%) malo ili uopšte ne veruju vojnoj službi bezbednosti.

Uporedni uvid pokazuje da ispitanici iz Crne Gore više veruju komandno-upravljačkim organima nego samoj Vojsci, dok je u Srbiji taj odnos obrnut. Jedan od razloga za to možda proističe iz činjenice da, na primer, VSO sada zaseda i odlučuje u punom sastavu, a da

u njemu Crna Gora ima dva predstavnika. Ili da se ministar odbrane po prvi put meša u svoj posao, te da ofanzivno u javnosti promovira reformu Vojske. U prilog tome verovatno deluje i vidno smanjena prisutnost Vojske i njenih čelnika u javnosti, potovno političkoj.

■ STANJE U VOJSCI

Većinsko poverenje u Vojsku ispitanici su delimično potvrdili ocenom da su, u poređenju sa društvom, razmere korupcije i kriminala u Vojski znatno manje (42,8% : 40,4%). Oko jedna petina misli da je situacija u Vojski ista kao i društvu (24,6% : 21,9%). U Srbiji ovaj stav češće od ostalih zastupaju tridesetogodišnjaci (29,5%) i visokoobrazovani (30,9%), a u Crnoj Gori najmlađi (27,5%) i oni sa završenom srednjom školom (27,9%). Zanimljivo je broj u zbirnom uzorku onih koji su uvereni da je Vojska korumpiranija i kriminalizovanija od društva (2,9% : 6,7%). Relativno pozitivan skor Vojske se delom može objasniti i činjenicom da podaci ove vrste nisu dostupni javnosti. U istom

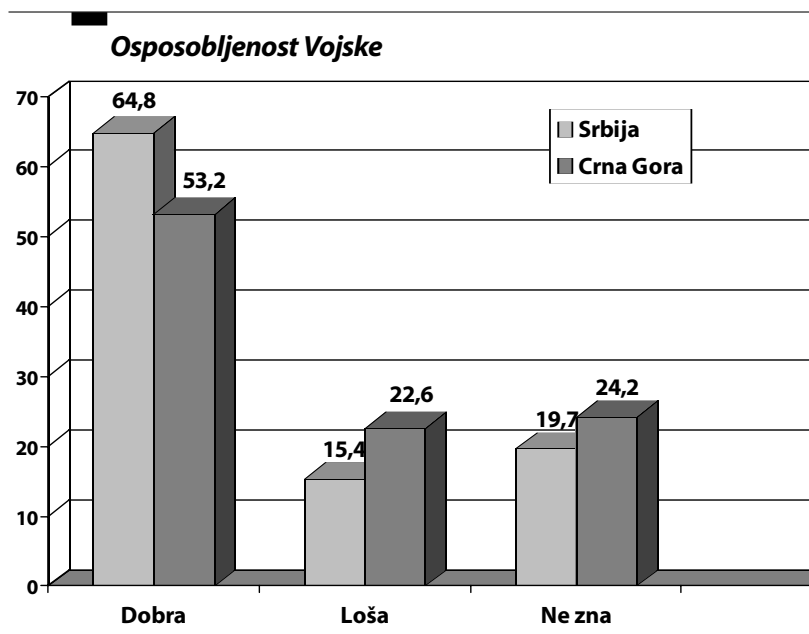
pravcu deluju, ovim istraživanjem potvrđena, slaba obaveštenost građana o Vojski, kao i njihova mala zainteresovanost za događaje u njoj.

Sudeći po rezultatima ispitanici su svesni da je standard pripadnika Vojske znatno opao. Da vojnici žive i rade u lošim uslovima misli oko polovine anketiranih (51,1% : 50%), a sa tim se ne slaže malo više od četvrtine njih (27,8% : 26,3%). Ove su činjenice u Srbiji svesniji pedesetogodišnjaci (58,2%) i oni sa višom školom (59%). U Crnoj Gori isto to misle oni dobi od 30-39 i od 50-59 godina (53,1%), kao i visokoobrazovani (58,8%).

Više od dve petine pitanih misli da životni standard oficira nije zadovoljavajući (42,7% : 43,2%). U Srbiji su u to više od ostalih uvereni četrdesetogodišnjaci (47,4%) i oni koji su završili višu školu (53,9%), a u Crnoj Gori pedesetogodišnjaci (48,3%) i oni sa radničkim obrazovanjem (50,6%). Ipak, više od jedne petine ukupnog broja ispitanika (22,7% : 28,6%) misli da je standard vojnih oficira zadovoljavajući. Interesantno je da u Srbiji to uverenje u približno istom procentu dele oni sa završenom osnovnom školom (25,6%) i fakultetski obrazovani (26%), kao i oni starosne dobi od 30 do 39 godina (25,7%). Godine starosti i obrazovanje ovim povodom ne diferenciraju u većoj meri ispitanike iz Crne Gore.

Ispitanici su, međutim, bili strožiji prilikom procene opremljenosti i naoružanja Vojske. Dve trećine njih deli uverenje da Vojska nije dobro naoružana i opremljena (60,7% : 61,9%). Od procene se uzdržala blizu četvrtina pitanih (24,4% : 23,4%), dok samo jedna sedmina njih (15,0% : 14,8%) i dalje veruje da je Vojska SCG dobro opremljena i naoružana. Nema značajnije korelacije između starosne dobi i stavova ispitanika iz Srbije. Po svojim stavovima odskaku, međutim, oni sa završenom višom školom, jer je blizu četiri petine njih (74,7%) uvereno da je VSCG slabo naoružana i opremljena. Isto uverenje u Crnoj Gori više od ostalih dele četrdesetogodišnjaci (67,5%) i oni sa završenom srednjom školom (68,9%).

Utoliko je veće iznenađenje da uprkos prethodno uočenom oko dve trećine pitanih u Srbiji (64,8%), a više od polovine u Crnoj Gori (53,2%) misli da je Vojska sposobna da izvršava svoje zadatke.

U Srbiji u tome prednjače stariji od 60 godina (71,9%) i oni između 50 i 59 godina (69,9%). Isto se tako izdvojila skupina onih sa višom školom od kojih je blizu četiri petine (74,7%) uvereno u sposobnosti VSCG. Ovo uverenje u Crnoj Gori češće od ostalih dele oni u dobi od 40 do 49 godina (67,5%), kao i obrazovani za radnička zanimanja (57,7%). U sposobnost pripadnika Vojske da izvrše svoje zadatke sumnja oko sedmina ispitanika u Srbiji (15,4%), odnosno oko petina u Crnoj Gori (22,6%). Nešto veći procenat i jednih i drugih (19,7% : 24,2%) se uzdržao od procene. Bez dodatnih istraživanja nije moguće suvislo objasniti uočena odstupanja u stavovima ispitanika. Dozvolimo da je većina u pozitivan stav učitala svoje želje ili izrekla ocenu po inerciji, ali tek treba otkriti kako je moguće

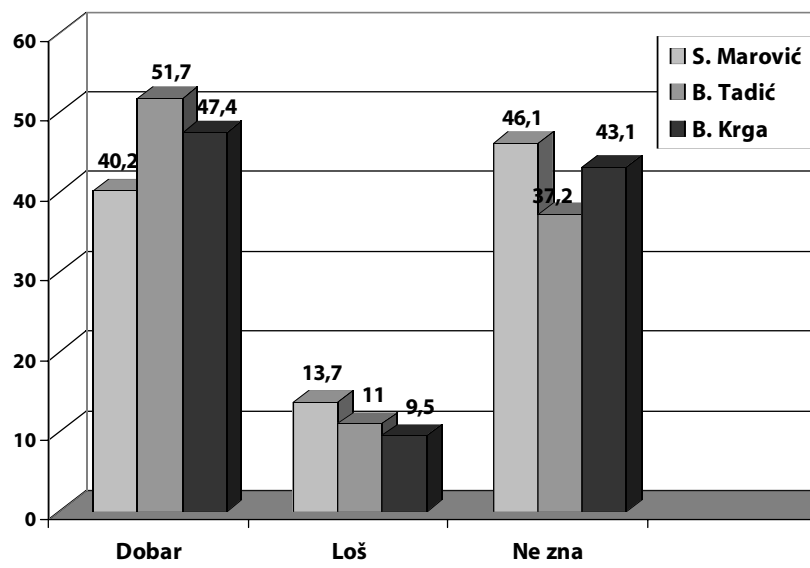
očekivati da Vojska u kojoj vojnici i oficiri žive loše, a koja je uz to slabo naoružana i opremljena može uspešno da izvršava svoje zadatke.

Situaciju dodatno komplikuju podaci da je svega oko jedne trećine pitanih (27,1% : 37,7%) uverena da većina oficira podržava bržu reforme Vojske. Znatno je manji broj onih koji imaju rezerve prema reformskim ambicijama oficira (14,3% : 14,3%), ali zato nešto više ili blizu polovine njih to nije moglo da proceni (58,6% : 47,9%). Sve starije grupe u Srbiji su se u sličnom omeru uzdržale od procene reformske opredeljenosti oficira VSCG. Od toga se odreklo čak 77% onih sa nezavršenom osnovnom školom. Vidljivo je da su se u Crnoj Gori najmlađi (54,3%) i najstariji (53,4%) u približno istom broju uzdržali od procene odnosa oficira prema reformi Vojske. Isto tako, najveći broj (74%) najmanje obrazovanih (nezavršena osnovna škola) nije umeo ili hteo da se upušta u tu vrstu procene.

Dobijenu sliku o VSCG dodatno zamućuje uverenje oko dve petine pitanih da Generalštab Vojske *dalje želi da sačuva moć i privilegije svojih članova* (41,9% : 39,7%). U Srbiji ovo uverenje natprosečno zastupaju četrdesetogodišnjaci (47,7%) i oni sa završenom višom školom (55,7%), a u Crnoj Gori oni u dobi od 30 do 39 godina (48,3%) i visokoobrazovani (48,7%). Veoma mali broj njih iz zbirnog uzorka je odbacio ovu tvrdnju (10,9% : 19,7%). I ovom prilikom više od dve petine ispitanika nije znalo da proceni namere Generalštaba (47,2% : 40,5%). Ovog puta, među onima koji nisu to mogli da procene u Srbiji se izdvajaju stariji od 60 godina (51,5%), kao i najmanje obrazovani (67,2%). Ovi nalazi, dakako, direktno dovode pod sumnju vrednost prethodno iskazanog natpolovičnog poverenja u Generalštab Vojske.

Blizu polovina ispitanika pozitivno ocenjuje rad ključnih ljudi koji komanduju i rukovode Vojskom. Udeo negativnih ocena za trojicu rukovodilaca i naredbodavaca se kreće između desetog i petnaestog podeoka. Zato je broj onih koji su se uzdržali od ocenjivanja znatno viši, jer u proseku zahvata oko dve petine anketiranih.

Ocena rada pretpostavljenih (podaci za Srbiju)

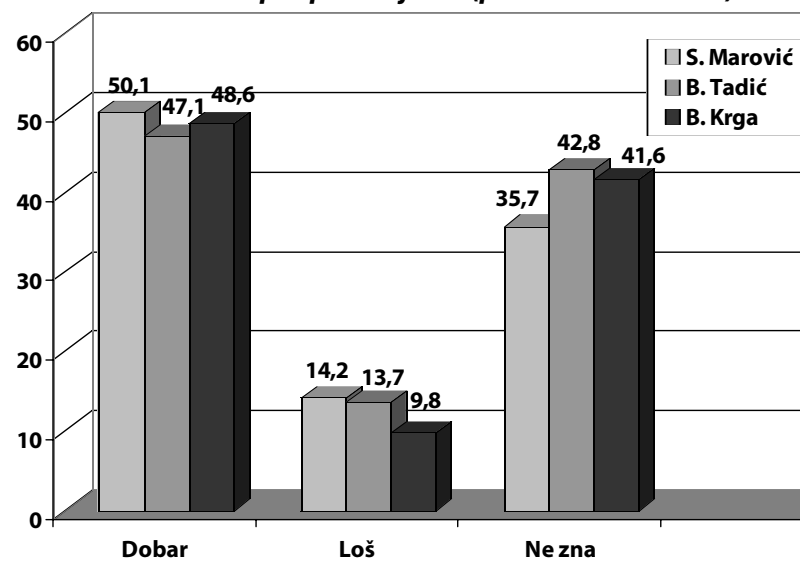

Čelnu poziciju zauzima Boris Tadić, ministar odbrane, sa prosečnim skorom od 49,4% pozitivnih ocena u objedinjenom uzorku (u Srbiji 51,7%, a u Crnoj Gori 47,1%). Međutim, oko dve petine ispitanika u Srbiji i isto toliko u Crnoj Gori (37,2% : 38,8%) nije znalo ili htelo da oceni njegov rad. U Srbiji su radom ministra najzadovoljniji ispitanici od 50 do 59 godina (57,7%). Isto to, ali u još većem procentu (59,3%), misle njihovi ispitanici iz Crne Gore. U uzorku iz Srbije je uočljivo da sa rastom školske spreme raste i poverenje u ministra Tadića, pa je taj procenat kod onih sa fakultetskim obrazovanjem dostigao stopu od 62,1%. I u Crnoj Gori radom Borisa Tadića su više od ostalih zadovoljni visokoobrazovani (53,1%).

Na drugom mestu je general Branko Krga, načelnik GŠ VSGC, sa prosekom od 48% pozitivnih ocena (47,4% : 48,6%). Ovom je prilikom, u odnosu na Tadića narastao broj onih koji nisu umeli ili hteli da ocene njegov rad (43,1% : 41,1%). Ovaj podatak vodi pretpostavci da su ispi-

tanici posredno priznali svoju nedovoljnu kompetentnost za procenu rada načelnika Generalštaba. Njegovim radom u Srbiji su najzadovoljniji ispitanici dobi od 50 do 59 godina (58,6%), dok se od ocenjivanja uzdržalo više od polovine najmlađih (51,2%). Najviše zadovoljstva radom Krga izražavaju ispitanici sa radničkim obrazovanjem (61,7%), dok ocenu nije izreklo blizu dve trećine onih sa najmanjom školskom spremom (59,4%). Na čelu zadovoljnih u Crnoj Gori su stari od 50 do 59 godina (55,2%). Interesantno je da su se najmlađi (46,1%) i najstariji (45%) u približno istom postotku uzdržali od ocenjivanja rada Krga. Za svoj rad on je najbolje ocene dobio od ispitanika sa višom i visokom školskom spremom (52,4%). I u Crnoj Gori najmanje obrazovani su u najvećem procentu (55%) odustali od ocenjivanja rada načelnika GŠ.

Ocena rada pretpostavljenih (podaci za Crnu Goru)

Ispitanici su na treće mesto svrstali predsednika SCG Svetozara Marovića sa prosekom od 45,15% (40,2% : 50,1%). Znatno je veći broj

onih u Srbiji (46,1%) nego u Crnoj Gori (35,2%) koji nisu mogli da procene njegovo rad. Svoje zadovoljstvo radom Marovića češće od ostalih u Srbiji izražavaju pedesetogodišnjaci (48,4%), dok su se od davanja ocene češće uzdržavali najmlađi (50,3%) i najstariji (49,4%). Radom predsedavajućeg VSO najmanje su zadovoljni ispitanici bez škole ili sa nezavršenom osnovnom školom – svega 28,6% njih. Oni su se, međutim, u najvećem postotku i uzdržali od procene (58,9%). No, Marović je u Srbiji najviše negativnih poena (15%) dobio od onih sa radničkim zanimanjima i srednjom školom. U Crnoj Gori pozitivnim vrednovanjem se izdvajaju stari od 40 do 49 godina (54,2%), dok su se najmlađi (39,4%) i najstariji (40,8%) u sličnom obimu uzdržali od ocene. Zato su najstariji bili kritičniji od ostalih (14,7%) u oceni njegovog rada. Visokoobrazovani iz Crne Gore vidljivo odskaču (55%) u pozitivnom vrednovanju rada Marovića, dok su najviše nezadovoljstva ispoljili ispitanici sa završenom školom za radnička zanimanja (17,9%).

■ STATUS LJUDSKIH PRAVA U VOJSCI

Više od polovine ispitanika je uvereno da se u Vojsci poštuju ljudska prava (54,2% : 59%). Sumnju u to izražava oko jedna sedmina njih (14,3% : 15,9%), dok preostala trećina to nije mogla da proceni (31,4% : 25,1%). U Srbiji su u to uvereniji od ostalih stariji od 60 godina (58,3%), dok najmlađi (18,2%) prednjače među onima koji misle suprotno. Stanje ljudskih prava u Vojsci ocenili su višom ocenom od ostalih ispitanici sa završenim školama za radnička zanimanja (62,4%), dok dve petine najneobrazovanijih nije izreklo svoju ocenu (43,6%). Godine starosti nisu ovim povodom izazvale veće razlike među ispitanicima u Crnoj Gori. Obrazovani za radnička zanimanja su više nego ostali (66,1%) uvereni da se u Vojsci poštuju ljudska prava. Najviše uzdržanih je bilo među najmanje obrazovanim (44%).

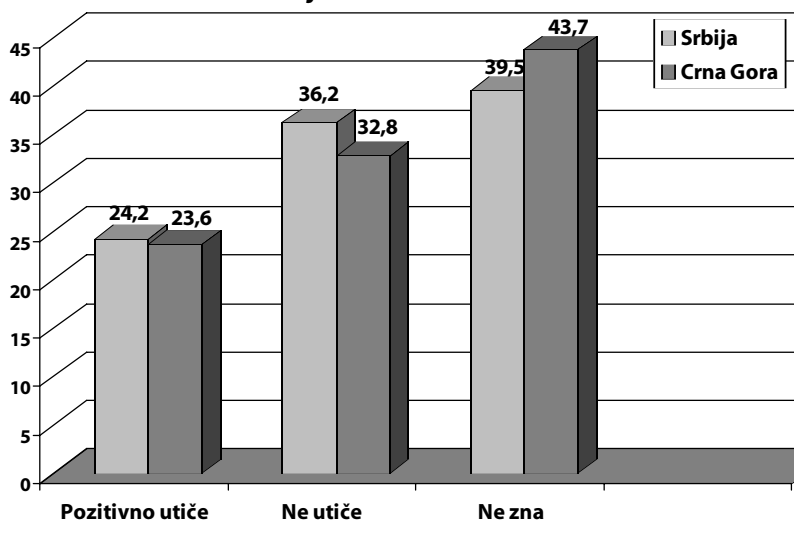
Prilikom procene da li se poštuju prava *svih vernika* u Vojsci broj pozitivnih odgovora je, međutim, spao na oko trećinu (33,2% :

37,4%). Broj onih koji misle da se ta prava ne poštuju kreće se oko jedne petine (18,4% : 22%). Zato je procenat uzdržanih stigao blizu ili iznad dve petine (48,4% : 40,5%). Neznatno više od ostalih od ocene su se u Srbiji uzdržali najmlađi (52,2%) i najstariji (49,5%). U poštovanju prava svih vernika više od ostalih sumnjaju oni u dobi od 30 do 39 godina (36,4%) i stariji od 60 godina (35,2%). Obrazovanje je proizvelo male razlike između onih koji su se uzdržali od ocene – 57,5% najmanje obrazovanih spram 51,8% visokoobrazovanih. Da su prava vernika u Vojsci ugrožena češće od ostalih misle oni sa radničkim zanimanjima (35,5%) i sa završenom srednjom školom (35,6%). U Crnoj Gori najviše rezervi prema poštovanju prava svih vernika imaju stari od 50 do 59 godina (48,2%), kao i oni sa završenom školom za radnička zanimanja (48,8%).

Tendencija opadanja pozitivnih stavova nastavljena je prilikom procene efekata (nelegalnog i skrivenog) uvođenja sveštenika u vojne jedinice. Da taj akt doprinosi jačanju borbenog morala vojnih jedinica veruje oko jedna četvrtina pitanih (24,2% : 23,6%). Suprotno mišljenje ima više od trećine pitanih (36,2% : 32,8%), dok je procenat uzdržanih ostao visok (39,5% : 43,7%).

Godine starosti su izazvale manje razlike u stavovima ispitanika u Srbiji prema efektima uvođenja sveštenika u vojne jedinice. Da taj potez može doneti pozitivne rezultate više od ostalih veruju tridesetogodišnjaci (27%), dok se sa tim izrazitije od ostalih ne slažu stariji od 60 godina (38,7%). Najmlađi su češće od ostalih (42%) izjavili da ne znaju da to procene. Korelacija sa školskom spremom je unekoliko drugačija. U kategoriji onih koji nisu znali ili hteli da se opredele vidljivo je da s rastom sprema opada broj neodlučnih, te je između najmanje obrazovanih (46,5%) i najviše obrazovanih (29,1%) nastala razlika od oko 15%. Ista korelacija važi i za one koji negiraju pozitivne efekte uvođenja sveštenika, te je protiviljenje toj meri od 28,9% kod najmanje obrazovanih stiglo do 44,3% kod onih sa završenim fakultetom.

Uticaj uvođenja sveštenika u Vojsku na borbeni moral jedinica

U Crnoj Gori je najmanje neodlučnih bilo među anketiranimima u dobi od 50 do 59 godina (33,1%). Pripadnici ove kategorije su ujedno znatno češće od ostalih (43,5%) ispoljili rezervu prema uvođenju sveštenika. Školska sprema je direktno uticala na procenat uzdržanih u svakoj od kategoriji anketiranih, te je takvih 68% među najmanje obrazovanim naspram svega 33,1% kod visokoobrazovanih. Obrnut je trend u grupaciji onih koji odbacuju tvrdnju da uvođenje sveštenika jača borbeni moral, te se od 46,9% visokoobrazovanih koji tako misle stiže na kraju do 22% među najmanje obrazovanim. Zabeležimo na kraju i da se među onima koji pozitivno vrednuju ovaj akt vlasti znatnije izdvajaju oni sa završenom srednjom školom (27,4%).

Ispitanici su, međutim, ispoljili liberalan stav prema prigovaračima savesti. Više od polovine njih iz Srbije (54,6%) i više od dve trećine iz Crne Gore (66,7%) podržava pravo vojnih obveznika da iz ličnih raz-

loga služe vojni rok bez oružja. Tek bi se dodatnim ispitivanjem moglo proveriti da li se ovaj stav u istoj meri odnosi i na pravo na civilnu (alternativnu) službu. Na oponente primene prava na prigovor savesti otpada oko jedna petina anketiranih (21,4% : 17,3%). Ovom je prilikom opao i broj onih koji nisu hteli ili mogli da se opredele (23,9% : 16%).

Interesantno je da u Srbiji civilnu službu nešto više od ostalih, a u približno istom procentu, podržavaju najmlađi ispitanici (62%) i oni u dobi od 40 do 49 godina (60,7%). Veća naklonost najmlađih ovoj soluciji verovatno ishodi iz činjenice da neke od njih ili njihovih kolega iz okruženja očekuje služenje vojnog roka. Dodatnim bi istraživanjem možda bio otkriven i uticaj skorašnjeg ratnog okruženja, zbog koga je u egzil otišlo na desetine hiljada mladih. Kad je reč o njihovim starijim istomišljenicima nudimo pretpostavku da je na njihov stav presudno uticao (potencijalni) roditeljski status. Obrazovni rang nejednako utiče na stavove pitanih. Među onima koji podržavaju prigovarače savesti drastična razlika nastaje već između najmanje obrazovanih i onih sa završenom osnovnom školom (33,9% : 57,2%). Potom procenat malo opada kod srednjeobrazovanih (54,9%), da bi se ustalio iznad 60% kod više i visokoobrazovanih. Najmanje obrazovani se više od ostalih (25,8%) protive civilnoj službi, ali za njima ne zaostaju mnogo ni visokoobrazovani (24,1%).

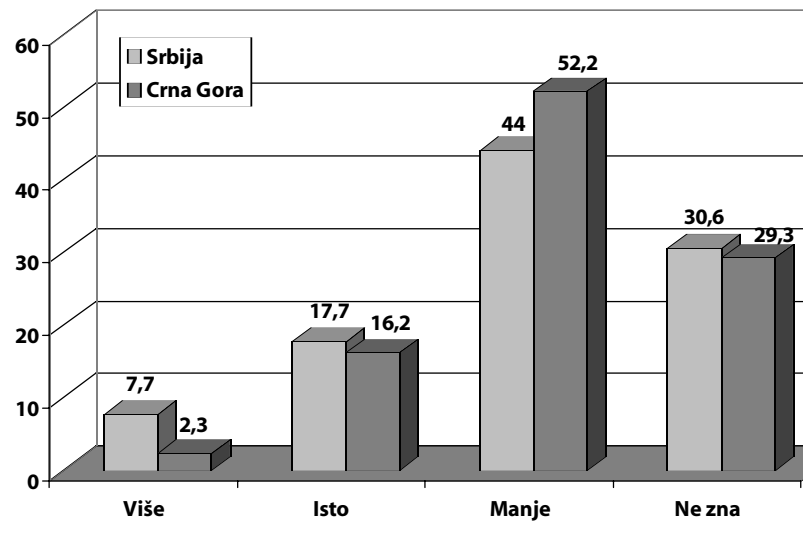
U Crnoj Gori mladi (67,3%), nešto stariji od njih (72,4%) i oni srednjih godina (69,2%) u većem procentu od preostalih, starosti preko 50 godina, podržavaju pravo na prigovor savesti. Ne čudi onda da se u grupi protivnika ovog prava izdvajaju oni od 50 do 59 godina (22,7%), da bi se iza njih svrstali stariji od 60 godina (20,9%). Vidljivo je da u uzorku Crne Gore s rastom školske sprema raste i podrška prigovaračima savesti, mada je ona u svim kategorijama iznenađujuće visoka – blizu ili više od dve trećine anketiranih. Odstupanja su zabeležena kod onih koji se protive civilnoj službi, te se za čudo izdvajaju srednje (24,4%) i visokoobrazovani (21,9%).

■ VOJSKA I POLITIKA

Čini se da u javnom mnenju Srbije i Crne Gore preovlađuje uverenje da je Vojska u dobroj meri depolitizovana, te da opada njeno mešanje u tekuće političke procese. O tome svedoči uverenje oko polovine pitanih da se u odnosu na Miloševićevo vreme Vojska danas manje meša u politiku (44% : 52,2%). Nešto niži skor je dobijen iz poređenja sa periodom Vojislava Koštunice. Manji politički aktivitet Vojske uočava oko dve petine pitanih (35,1% : 44,6%). U oba slučaja oko trećina ispitanika se uzdržala od procene. Vrlo malo je onih kojih misle da danas raste umešanost Vojske u politiku (ispod 10%). Interesantno je da od preostalog broja više njih misle kako se ništa nije promenilo spram vladavine Koštunice (27,5% : 20,9%), nego spram vremena Miloševića (17,7% : 16,2%).

Blizu dve petine pitanih u Srbiji (38,2%), koji su stariji od 60 godina, nije znalo ili moglo da proceni da li ima razlike u političkom ponašanju VSCG i njene prethodnice u vremenu vladavine Slobodana Miloševića. Vidljivo je da starosna dob obrnuto srazmerno utiče na procenu političkog delovanja Vojske, te s rastom broja godina opada procenat onih koji misle da se vojska u odnosu na Miloševićevo vreme manje meša u politiku – u to veruje blizu polovina najmlađih (49,7%) da bi taj procenat stigao do nešto manje od dve petine (37%) kod najstarijih. Da se u ponašanju vojske ništa nije promenilo, odnosno da se ona u istom obimu meša u politiku neznatno češće od ostalih misle pedesetogodišnjaci (21,4%). Uticaj obrazovanja je upravno srazmeran, te s rastom školske spreme rapidno raste i procenat onih koji misle da se vojska sada mnogo manje meša u politiku nego u Miloševićeva doba. To misli svega četvrtina najmanje obrazovanih (25,7%), dok značajnu promenu u ponašanju vojske registruje čak dve trećine onih sa višom školom (67,1%). Nešto manje od njih u to veruju visokoobrazovani (54,8%). Ispitanici sa radničkim obrazovanjem malo češće od ostalih (22,8%) imaju utisak da je sve ostalo isto, dok srednjeobrazovani (9,1%) češće od ostalih misle da je danas čak porastao politički angažman Vojske.

Umešanost Vojske u politiku u poređenju sa režimom S. Miloševića

Da se u ponašanju vojske ništa nije promenilo češće od ostalih u Crnoj Gori misle stariji od 60 godina (19,4%). Oni su ujedno manje nego drugi (41,4%) uvereni da je vojska depolitizovana. U tome, pak, prednjače oni u dobi od 40 do 49 godina (60,3%). Istovremeno, stariji od 60 godina češće od ostalih nisu mogli to da procene (36,6%). Vidljivo je da je stepen obrazovanja snažno uticao na stavove ispitanika. Tako je među onima koji imaju utisak da se vojska manje meša u politiku nego u vreme Miloševića s rastom spreme rastao i procenat: od 40% kod najmanje obrazovanih da bi kod najobrazovanijih dostigao 66,9%. Odstupanje od ovog trenda desilo se u kategoriji onih koji misle da je sve ostalo isto, te to uverenje češće od ostalih dele oni sa završenom osnovnom školom (21,5%).

Nešto drugačiji rezultati su dobijeni tokom upoređivanja delovanja sadašnje Vojske i njene prethodnice tokom vladavine Vojislava Koštunice. Da se u odnosu na to vreme ništa nije promenilo, odnosno da je sve

ostalo isto u Srbiji češće od ostalih, a u u takoreći istom broju, misle stari od 40 do 49 godina (30,8%) i oni od 30 do 39 godina (30,5%). Nasuprot tome, ispitanici u dobi od 50 do 59 godina u većem procentu od ostalih (39,3%) uočavaju opadanje mešanja vojske u politiku. Školska sprema je očekivano uticala na opadanje broja neodlučnih, te od početnih 55,4% među najmanje obrazovanim postotak opada na 15,2% kod onih sa višom školskom spremom. Iznenadenje je da potom sledi skok broja uzdržanih među visokoobrazovanim (28%). Može se pretpostaviti da je ovo odstupanje možda izazvano načelno većom samokritičnošću najobrazovanijih, odnosno njihovom manjom sklonošću da bez pouzdanijih uvida izriču svoje stavove. Interesantno je da su među onima koji misle da je sve ostalo isto u sličnom procentu zastupljeni najmanje (20%) i najviše obrazovani (23,2%). Ovaj su stav zato češće od ostalih, a u približno istom stepenu, birali oni sa završenom osnovnom školom (32,2%), školom za radnička zanimanja (32,2%) i sa višom školom (31,6%).

U crnogorskom uzorku stariji od 60 godina u većem broju od ostalih (25,1%) misle da se vojska danas u istom obimu meša u politiku kao što je to činila za vreme predsednikovanja Vojislava Koštunice. Ispitanici iz ove kategorije su, takođe, češće od ostalih izjavili da to ne mogu da procene (37,7%). Da je situacija danas mnogo bolja najviše veruju oni od 40 do 49 godina (52,7%). Da je politički angažman vojske čak porastao mnogo češće od ostalih ispitanika misle najmlađi – 10,9% njih spram dva do tri procenta u ostalim starosnim grupama. Više od polovine najmanje obrazovanih (53%) nije moglo da proceni ponašanje vojske. Procenat neodlučnih potom znatno pada u skladu sa rastom školske spreme anketiranih. Obratni je trend zabeležen kod onih koji misle da je sada politički angažman vojske manji, te od stope od 57,5% kod najobrazovanijih stiže do 37% kod onih sa najnižim obrazovanjem. Nasuprot tome, oni koji su završili osnovnu školu češće od ostalih (24,1%) misle da se ništa nije promenilo.

Uzdržanost od olakog zaključivanja o bespovratnom povlačenju Vojske sa političke scene nalažu ocene ispitanika o stepenu uticaja voj-

nih tajnih službi na politička zbivanja u SCG. Više od dve četvrtine njih (40,8% : 45,1%) misli da ove službe imaju znatan uticaj na rečene procese. Približno isti broj njih (46,7% : 41,1%) to nije mogao da proceni ili se uzdržao od procene. Odatle vrlo malo pitanih (12,5% : 13,5%) deli uverenje da vojne tajne službe ne utiču na političke procese u zemlji.

Da su vojne tajne službe zadržale političku moć u Srbiji češće od ostalih ocenjuju mladi – njih 42,9% u dobi od 30 do 39 godina, te 41,5% onih od 18 do 29 godina. Među malobrojnim koji misle suprotno izdvajaju se stari od 50 do 59 godina (15,5%). Više od polovine starijih od 60 godina (51,1%) ali i blizu polovine najmlađih (48,6%) nije moglo da oceni stepen uticaja tajnih vojnih službi na politička zbivanja u SCG. Interesantno je da je među visokoobrazovanim procentualno najviše onih koji veruju da vojne tajne službe nemaju politički uticaj (16,8%). Suprotnog je uverenja, međutim, više od dve petine onih sa radničkim zanimanjima (46,1%) i sa završenom srednjom školom (44%). Najmanje obrazovani su bili i najmanje skloni da se upuštaju u ovu vrstu procena (60,9%).

U Crnoj Gori oko polovina starijih od 60 godina (50,3%) nije znala da oceni domet političkog uticaja vojnih tajnih službi. Zato blizu polovina onih od 30 do 39 godina (49,7%) deli uverenje o jakom političkom uticaju ovih službi. Postotak onih koji to nisu mogli da procene je među najmanje obrazovanim dostigao čak 75%. Nasuprot tome, blizu polovine anketiranih sa osnovnom školom (52,9%) i onih sa radničkim obrazovanjem (51,7%) misli da rečene službe i dalje imaju veliki politički uticaj. Utoliko je teže objasniti zašto među onima koji tu tvrdnju odbacuju preovlađuju ispitanici sa višom ili visokom spremom (21,3%).

Nešto više o stavovima građana može se saznati iz njihovih naknadnih procena razloga uzdržanosti Generalštaba VJ 5. oktobra 2000. godine. Uprkos dvogodišnjoj intenzivnoj propagandi generala Pavkovića i podršci Koštunice, malo je onih koji veruju da je uzdržanost Generalštaba bila motivisana njegovom odanošću Ustavu

(14,7% : 16,2%). Još manje je onih koji veruju da je GŠ VJ bio za demokratske promene (6,1% : 6%). Isto tako je zanemarljiv broj onih koji veruju da se Pavković (hrabro) odupreo naređenju Miloševića da upotrebi Vojsku (3% : 5,5%).

Mada su i ovom prilikom stavovi anketiranih bili znatno rasuti, za trećinu pitanih glavni razlog predstavlja htenje Generalštaba da, pre svega, izbegne građanski rat (34,3% : 26,6%). Ovaj su razlog češće od ostalih u uzorku Srbije birali najmlađi (39,4%). Interesantno je da je ovom prilikom, posebno u poređenju sa prethodnim pitanjima, vidljivo opao broj onih koji nisu znali ili mogli da se opredele da bi se jedino kod starijih od 60 godina približio dvadesetom podeoku. U nameru Generalštaba da izbegne građanski rat natprosečno veruju oni sa višim (36,7%) i srednjim (36,5%) obrazovanjem. Među najmanje obrazovanim je zato bilo najviše onih (34,5%) koji nisu mogli da procene ponašanje vojnog vrha. Najmlađi u Crnoj Gori su ređe od svojih kolega prihvatile ovo objašnjenje za uzdržanost Generalštaba (11,5%), dok kod starijih taj procenat raste i dostiže u grupacijama od 50 do 59 i preko 60 godina blizu 20%. Starosna dob nije proizvela veće razlike među kategorijama ispitanika u broju onih koji nisu znali ili mogli da se opredele. Ne postoje uočljive pravilnosti u dejstvu školske spreme na stavove ispitanika iz Crne Gore. Tako su u sličnom omeru optirali za stav po kome je Generalštab hteo da izbegne građanski rat oni sa osnovnom školom (26,8%), te sa srednjom (30,2%) i višom školom (28,8%). Da korelacija ipak postoji potvrđuje podatak da dve petine najmanje školovanih nije znalo da se opredeli između ponuđenih solucija za objašnjenje ponašanja Generalštaba 5. oktobra 2000. godine.

Oko petina pitanih u Srbiji (23,6%) i sedmina u Crnoj Gori (15,3%) kao „drugi najvažniji“ razlog navodi da se GŠ VJ plašio da većina starešina i vojnika neće hteti da upotrebi silu protiv svojih sugrađana. Isto je objašnjenje 10,7% ispitanika iz Crne Gore izabralo kao „treći najvažniji“ razlog. Među ispitanicima u Srbiji (16,9%) takvo mesto

zauzima uverenje da se GŠ VJ uzdržao iz straha da bi intervencija izazvala podele i sukobe unutar Vojske.

Dodatna saznanja nude ocene ispitanika o odnosu Generalštaba VJ prema (novoj) vlasti do momenta stvaranja zajednice Srbija i Crna Gora. Oko trećina ispitanika (30,2% : 25%) najvažnijom smatra činjenicu da se GŠ VJ ponašao u skladu sa Ustavom SRJ i zakonima. Ovaj su odgovor u Srbiji češće od ostalih birali stariji od 60 godina (37,2%), dok između ostalih starosnih grupacija postoje male razlike. Ni obrazovanje nije značajnije diferenciralo ispitanike. Od toga odskaču oni za školom za radnička zanimanja koji u nešto većem procentu od ostalih (36,8%) imaju utisak da se Generalštab prema novim vlastima ponašao u skladu sa Ustavom. I ovom je prilikom potvrđeno da najmanje obrazovani najteže mogu da se odluče, te je od toga odustala skoro polovina njih (49,4%).

U uzorku Crne Gore je vidljiva veza između godina ispitanika i učestalosti izbora solucije o ustavnom ponašanju Vojske prema novim vlastima – s rastom godina postepeno raste i broj onih koji tu tvrdnju biraju kao svoj odgovor. Slična je tendencija uočena i kod uticaja školske spreme. Jedino je odstupanje zabeleženo kod onih sa višom i visokom školom koji to prihvataju ređe od drugih (18,8%).

Kao „drugo najvažnije“ obeležje petina ispitanika (21,5% : 22,9%) je označila političko svrstavanje Generalštaba uz tadašnjeg predsednika Koštunicu. To je obeležje u svakoj starosnoj grupaciji izabralo blizu petina ispitanika iz Srbije. Oni sa višom školom su, međutim, češće od ostalih (28,4%) prepoznali da se Generalštab svrstao uz Koštunicu. Razlike između starosnih grupa u uzorku Crne Gore ostaju ovim povodom u okviru tri procentna poena, dok obrazovanje stvara razlike samo do četiri podeoka. U kategoriji neodlučnih je obrazovanje opet proizvelo već uočene efekte, te blizu dve trećine najmanje obrazovanih (58%) nije znalo da odredi znači kako se Generalštab ponašao posle svrgavanja Miloševića.

Milorad Timotić

**OČEKIVANJA GRAĐANA
OD REFORME VOJSKE**

Na sledećim stranama prikazani su osnovni nalazi dobijeni istraživanjem, a koji se odnose na: percepciju bezbednosnih pretnji, mišljenja ispitanika o služenju vojnog roka, stavove prema međunarodnim institucijama i organizacijama i na mišljenja ispitanika o pravcima buduće reforme vojske i odbrane.

■ BEZBEDNOSNE PRETNJE

Prema mišljenju naših građana, najveće pretnje po bezbednost sveta su pod rangom 1: *sukobi oko prirodnih resursa* (20,9% : 24,5%)¹, *opšti sukob hrišćanskog i muslimanskog sveta* (16,2% : 17,7%) i *sukob bogatih i siromašnih zemalja* (19% : 16,3%). Pod rangom 2, to su: *nekontrolisano širenje nuklearnog, biološkog i hemijskog oružja* (20,1% : 18,3%), *ponovo sukobi oko prirodnih resursa* (17,9% : 20,2%) i *međunarodni terorizam i organizovani kriminal* (17,6% : 18,7%). Nema izraženije sistematske korelacije između godina života ispitanika i njihovih odgovora. Zapaža se da sa povećanjem školske spreme opada broj ispitanika koji vide pretnju u *opštem sukobu hrišćanskog i muslimanskog sveta* (u uzorku Srbije od 18,5% onih sa nezavršenom osnovnom do 10,9% onih s fakultetom.)

Najveće pretnje po bezbednost naše zemlje pod rangom 1 su: *sukobi u nacionalno mešovitim sredinama* (42,2% : 35,9%), *ekonomski i socijalni sukobi i napetosti* (14,1% : 16,9) i *obnavljanje ratova na prostorima bivše Jugoslavije* (9,8% : 14,6%). Druga po značaju pretnja je: *organizovani kriminal (šverc oružja, ljudi, droge, „pranje“ novca)* (25,7% : 19,2%), *ponovo ekonomski i socijalni sukobi i napetosti* (19,3% : 15,2%) i *ponovo sukobi u nacionalno mešovitim sredinama* (14,8% : 16,1%).

Ako se saberu pretnje pod rangom jedan i dva, dobije se ranglista pretnji koja dosta realno odslikava našu društveno-političku situaciju. To su: *sukobi u nacionalno mešovitim sredinama* (57% : 52%), *organizovani kriminal (šverc oružja, ljudi, droge, „pranje“ novca)* (37% : 24,6%) i *ekonomski i socijalni sukobi i napetosti* (33,4% : 32,1%).

Koje su dve najveće pretnje po bezbednost naše zemlje?

	Srbija	Crna Gora
	%	%
Obnavljanje ratova na prostorima bivše Jugoslavije	15,1	22
Sukobi u nacionalno mešovitim sredinama (Kosovo i Metohija, jug Srbije, Sandžak, Vojvodina)	57	52
Raspad državne zajednice Srbije i Crne Gore	7,8	19
Ponovna oružana agresija NATO i/ili SAD	10,3	7,8
Ekonomski i socijalni sukobi, napetosti	33,4	32,1
Nasilno svrgavanje demokratske vlasti	9,2	14,4
Lokalni i regionalni terorizam	12,6	8,4
Organizovani kriminal (šverc oružja, ljudi, droge, „pranje“ novca)	37	24,6
Drugo (Šta)	0,8	0,3
Ne zna	16,9	16,6
Bez odgovora		3,9

(Na grafikonu su sabrani odgovori „velika“ i „veoma velika“ opasnost)

Nedavni oružani napadi na srpsko stanovništvo na Kosovu (Goraždevac, Gnjilane), oružani incidenti u Bujanovcu i Preševu, pa i zbivanja u okolini Kumanova u Makedoniji, ukazuju da u nacionalno mešovitim sredinama još uvek postoji visok nivo uzajamnog nepoverenja koje stvara političku, socijalnu i bezbednosnu nestabilnost. Isto tako, štrajkovi glađu (Kragujevac) i zaprečavanje saobraćajnica (Mačva, Srem, Bačka) ukazuju na visok nivo socijalnih napetosti i potencijalnih izvora političke i bezbednosne nestabilnosti.

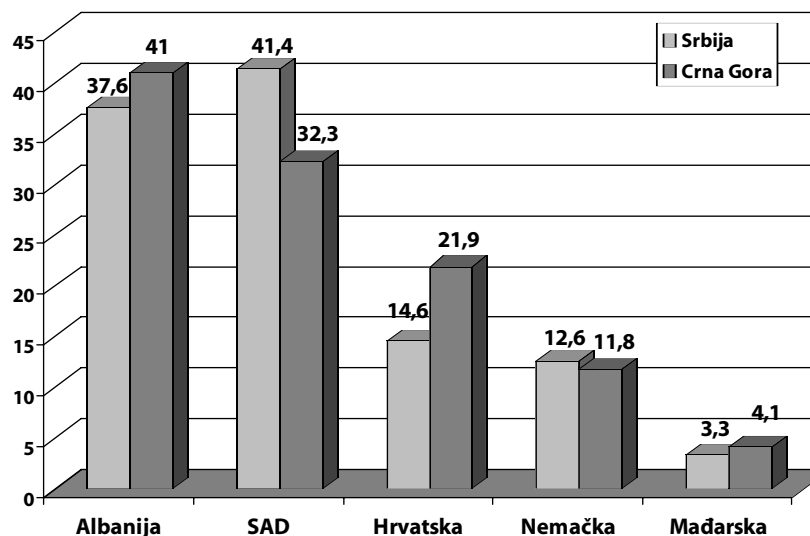
U uzorku ispitanika Srbije zapaža se veza između obrazovanja ispitanika i izbora odgovora *ekonomski i socijalni sukobi* (24,8% – 41,9% – sabrano rang 1 i 2) i *organizovani kriminal* (26,3% – 48,1% – sabrano rang 1 i 2). Znači, što su ispitanici obrazovaniji češće vide pretnju po bezbednost Srbije u dve prethodno navedene potencijalne opasnosti, a između navedenih ekstremnih vrednosti zapaža se pravilan trend porasta procenta. U uzorku ispitanika Crne Gore obe tendencije su blaže ispoljene: *ekonomski i socijalni sukobi* (28% – 37,5%), a kod odgovora *organizovani kriminal* (29% – 23,8%) tendencija je suprotna, verovatno zbog nekih činilaca koje je teško objasniti.

Prema mišljenju ispitanika, od stranih država najveću pretnju za bezbednost naše zemlje predstavljaju: Albanija (37,6% : 31%), SAD (41,4% : 32,3%), Hrvatska (14,6% : 21,9%) i Nemačka (12,6% : 11,8%). Obrazovanje ispitanika je u zanimljivoj korelaciji sa njihovim odgovorima. U uzorku Srbije, 39,4% ispitanika sa nezavršenom osnovnom školom misli da Albanija predstavlja veliku ili veoma veliku pretnju bezbednosti naše zemlje, a odgovarajući procent onih sa završenom visokom školom je 33%, uz nepravilan trend promene procenta sa povećanjem školske spreme. U uzorku Crne Gore trend je suprotan – odgovarajući procenti iznose 30% i 33,8%.

Kad je reč o SAD, 47,1% ispitanika sa nezavršenom osnovnom školom u uzorku Srbije smatra da ova zemlja predstavlja veliku ili veoma veliku pretnju našoj bezbednosti, a odgovarajući procent onih sa viso-

kom školom iznosi 36%. Dakle, u uzorku Srbije s povećanjem školske spreme blago opada procent onih koji misle da SAD predstavljaju pretnju bezbednosti naše zemlje. U uzorku Crne Gore, tendencija je obrnuta: 23% ispitanika s nezavršenom osnovnom školom smatra da SAD predstavljaju veliku ili veoma veliku pretnju bezbednosti Srbije i Crne Gore, a odgovarajući procent onih sa visokom školom iznosi 28,1%. Znači, s povećanjem školske spreme raste, mada dosta blago, procent onih koji u SAD vide pretnju bezbednosti SCG, uz ponovo nejasan trend povezanosti školske spreme i izbora ovih odgovora.

Koliku opasnost za bezbednost naše zemlje predstavljaju sledeće države

Rezultati su dosta zanimljivi i u dobroj meri ilustruju stanje društvene svesti. Procena pretnje našoj bezbednosti od Albanije nesumnjivo je uslovljena ranijom ulogom Albanije u podsticanju ili odobravanju protesta kosovskih Albanaca protiv vlade u Srbiji. Pri tome, na uzorku Srbije

ispoljavaju se pravilne tendencije prema školskoj spremi: da je Albanija opasnost za bezbednost naše zemlje misli 39,4% ispitanika sa nezavršenom osnovnom školom, a 33% sa visokom školom. Odgovarajući procenti za crnogorski uzorak su 30% i 33,8%. Stavovi prema SAD nesumnjivo su dominantno uslovljeni intervencijom protiv režima Slobodana Miloševića 1999. godine. Javnost, naravno, ne može da tu činjenicu vaga u odnosu na ranije veoma dobre odnose i saradnju sa SAD. Činjenica da procent onih koji u SAD vide pretnju za bezbednost naše zemlje opada sa školskom spremom (47,1% : 36%) donekle ublažava, ali suštinski ne menja opštu ocenu. Sličan je i trend po godinama starosti: najmlađi 34,5%, najstariji 48,8%. U uzorku Crne Gore ispoljila se suprotna tendencija: po obrazovanju procent raste od 23% kod najmanje obrazovanih do 28,1% kod najobrazovanijih. U odnosu na godine starosti ispitanika ispoljava se ista tendencija kao i u Srbiji: 27,5% najmlađih, a 36,1% najstarijih ispitanika smatra da su SAD pretnja za bezbednost naše zemlje.

Prilikom procenjivanja koja je zemlja naš najveći prijatelj, javnost pokazuje veliku uzdržanost. Samo 16,6% ispitanika iz Srbije i 4,8% iz Crne Gore misli da je to Grčka, 11,9% iz Srbije i 14% iz Crne Gore da je to Rusija, a 2,9% iz Srbije i 2% iz Crne Gore da je to Francuska. SAD su u Srbiji dobile 1,2% glasova, a u Crnoj Gori 5,9%. U Crnoj Gori, najmlađi ispitanici (18-29 godina) u 11,9% slučajeva smatraju Rusiju našim najvećim prijateljem, dok kod najstarijih (60 i više godina) taj procent iznosi 22,5%. Zanimljivo je da 28% ispitanika u Crnoj Gori i 29,3% u Srbiji misle da nijedna zemlja u svetu nije naš prijatelj! Taj odgovor biralo je u Crnoj Gori 19% ispitanika s nezavršenom osnovnom školom i 28,8% ispitanika sa visokom školom. U uzorku Srbije, odgovarajući procenti iznose 25,3% i 27,7%, uz nepravilan trend povezanosti ovih dveju varijabli (taj odgovor najčešće biraju ispitanici sa završenom školom za radnička zanimanja – 34,7% i sa srednjom školom – 31,4%). Nema sumnje da su zbivanja tokom decenije vlasti Slobodana Miloševića, kada je SRJ bila sukobljena sa celim svetom, ostavila još živ trag u svesti naroda i da će biti potrebno određeno vreme da se taj stereotip promeni. Ako bi se ove činjenice objašnjavale u nešto širem sociološko-filozofskom kon-

tekstu došlo bi se do zaključka da je na Balkanu i u našoj javnosti, zbog brojnih istorijskih razloga, još uvek prisutna ksenofobija i jedna vrsta filozofije palanke koja ne može da prevaziđe okvire svoga atara i svog načina razmišljanja i vrednovanja savremenih političkih procesa.

Od čega najviše zavisi Vaša lična bezbednost? Da li biste rekli da Vam ličnu bezbednost najviše garantuje...

	Srbija	Crna Gora
	%	%
Sposobno državno rukovodstvo	40.8	43.6
Nezavisno sudstvo	11	10.9
Jaka policija	13.3	5.87
Jaka vojska	11.8	14.9
Priključenje jakim vojnim savezima	5.3	8
Drugo (Šta)	4.2	3.1
Ne zna	13.5	13.7
Bez odgovora		0.7
UKUPNO	99.9	100

Zanimljivi su odgovori na pitanje – *od čega najviše zavisi lična bezbednost građanina* u našoj zemlji. Ispitanici misle da to najviše zavisi od *sposobnosti državnog rukovodstva* (40,8% : 43,6%), zatim od *jake vojske* (11,8% : 14,9%) i od *nezavisnog sudstva* (11% : 10,9%). *Priključenje jakim vojnim savezima* kao garant bezbednosti zemlje nije dobilo znatniju podršku javnosti (5,3% : 8%).

Zanimljivo je da odgovor *jaka vojska* češće biraju ispitanici sa manjom školskom spremom: u Srbiji, 24,1% sa nezavršenom osnovnom

školom, a 7,2% sa završenom visokom školom, uz pravilan trend opadanja procenta sa porastom školske spreme. U Crnoj Gori, ispoljava se isti trend od 23% ispitanika sa nepotpunom osnovnom školom do samo 3,8% sa visokom školom. Tendencija je obrnuta kod odgovora *nezavisno sudstvo* – s povećanjem školske spreme raste procent onih koji ga biraju, a odgovarajući procenti iznose: Srbija – 4,6% i 27,1%, Crna Gora – 5% i 18,8%.

Šta bi od sledećeg najviše doprinelo bezbednosti naše zemlje?

	Srbija	Crna Gora
	%	%
Zadržati nezavisan položaj i oslanjati se na sopstvene snage odbrane	19.7	15.6
Ojačati savezništvo sa Rusijom i oslanjati se na njenu pomoć u odbrani	5.2	7.7
Okrenuti se Zapadu i postati član Evropske unije	32.1	31.6
Postati član Partnerstva za mir	9.3	11.2
Što pre ući u NATO	3.9	4.8
Razvijati saradnju sa susednim državama	13	14
Vratiti se u pokret nesvrstanih	1.4	1.6
Drugo (Šta)	0.4	0.1
Ne zna	15	13.3
UKUPNO	100	99.9

Na pitanje – *šta bi najviše doprinelo bezbednosti naše zemlje*, većina ispitanika smatra da se treba *okrenuti Zapadu i postati član Evropske unije* (32,1% : 31,6%), a skoro dva puta manje njih (19,7% : 15,6%) smatra da treba *zadržati nezavisan položaj i oslanjati se na sopstvene snage odbrane*. Na trećem mestu je *razvijanje saradnje sa susednim zemljama* (13% : 14%), a *priključenje Partnerstvu za mir* (9,3% : 11,2%) kao način da se poboljša naša bezbednost je na četvrtom mestu. Ostale alternative privukle su znatno manji procent odgovora ispitanika.

U uzorku Srbije, školovaniji češće biraju odgovore *okrenuti se Zapadu i postati član Evropske unije* (13,2% sa nezavršenom osnovnom, 43,8% sa visokom) i *postati član Partnerstva za mir* (4% : 10,5%). Godine starosti pokazuju suprotan trend uticaja pri izboru dve gornje opcije. Najstariji ispitanici i u Srbiji i u Crnoj Gori (27,6% : 21,5%) češće se izjašnjavaju za opciju *zadržati nezavisan položaj i oslanjati se na sopstvene snage odbrane* nego najmlađi (13,2% : 9,3%), uz pravilan trend zavisnosti između godina starosti i izbora ove opcije. U odgovorima na ovo pitanje, prepoznatljiva je izraženija moderna orijentacija kod mlađih i obrazovnijih ispitanika.

Dakle, može se zaključiti da u pogledu procene činilaca bezbednosti Srbije i Crne Gore javnost, uz dosta kolebanja i nedoslednosti, smatra da je okretanje Zapadu, Evropskoj uniji i Partnerstvu za mir najbolji način učvršćivanja bezbednosti zemlje.

■ VOJNA OBAVEZA

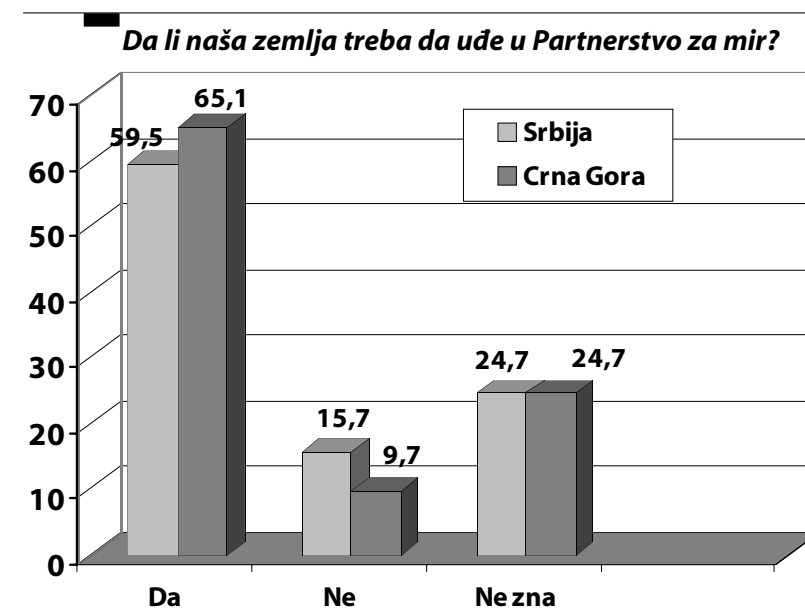
Skoro četvrtina ispitanika misli da treba *zadržati opštu vojnu obavezu* (24,6% : 21,9%). Najveći broj ispitanika (31,8% : 35,1%), ipak, smatra da treba *zadržati opštu vojnu obavezu, a samo za neke posebne dužnosti angažovati profesionalne (plaćene) vojnike*. Dosta je visok procent (33,4% : 30,2%) i onih koji smatraju da treba *ukinuti opštu vojnu obavezu i uvesti profesionalnu (plaćenu) vojsku u celini*.

Naravno, ispitanici su svesni da profesionalna vojska više košta. Sa tvrdnjom da *naša zemlja nije ekonomski dovoljno jaka da izdržava profesionalnu vojsku*, potpuno ili uglavnom se slaže 58,6% ispitanika u Srbiji i 53,9% ispitanika u Crnoj Gori. Apsolutna većina ispitanika i u Srbiji i Crnoj Gori (61,5% : 69,6%) smatra da, kao i do sada, *žene ne treba da služe vojsku*. Samo 9,3% ispitanika u Srbiji i 8,8% ispitanika u Crnoj Gori smatra da u pogledu vojne obaveze *žene treba potpuno izjednačiti s muškarcima*.

■ BEZBEDNOSNE INTEGRACIJE

Sa tvrdnjom da *naša zemlja treba da postane član Partnerstva za mir* saglasilo se 59,5% ispitanika iz Srbije i 65,1% ispitanika iz Crne Gore. Protiv te opcije je 15,7% ispitanika iz Srbije i 9,7% iz Crne Gore.

Kod ovog pitanja, obrazovanje ispitanika je u izrazitoj korelaciji sa njihovim odgovorima. U uzorku Srbije, procent onih koji smatraju da

treba da se uključimo u Partnerstvo za mir raste s povećanjem školske spreme od 36% onih sa nezavršenom osnovnom školom do 68,1% onih sa završenom visokom školom. Trend povećanja procenta izbora ovog odgovora sa povećanjem školske spreme je izražen i pravilan. U uzorku ispitanika Crne Gore ispoljava se isti trend, jednako pravilan i nešto izraženiji: 39% onih sa nezavršenom osnovnom školom, a 82,5% sa visokom školom misle da naša zemlja treba da postane članica Partnerstva za mir.

Na tvrdnju da bi uključenje u Partnerstvo za mir našoj zemlji *donelo više koristi nego štete* dobijeni su ovi rezultati: *slaže se* (54,4% : 59,8%), *ne slaže se* (17,5% : 16,2%). Dakle, više od polovine ispitanika je uvereno da bi članstvo u Partnerstvu za mir donelo više koristi nego štete. U tom pogledu, uz manje razlike u stepenu slaganja, saglasni su javno mnjenje Srbije i Crne Gore. Naravno, i kod ovog pitanja, obrazovanje je u izrazitoj korelaciji sa odgovorima ispitanika: u uzorku Srbije sa prethodnom tvrdnjom slaže se 34,3% ispitanika sa nezavršenom osnovnom školom, a 65,2% sa fakultetom, uz pravilan trend porasta procenta s povećanjem nivoa obrazovanja. Odgovarajući procenti za uzorak Crne Gore su 32% i 80,6%. Može se, dakle, izvesti pouzdan zaključak da javno mnjenje Srbije i Crne Gore podržava priključenje naše zemlje Partnerstvu za mir. Naravno, u ovom slučaju ostaje problem ispunjavanja preduslova koji se postavljaju za to. Naredna pitanja pokazuju da javno mnjenje nije spremno da podrži povlačenje tužbe SCG protiv NATO za agresiju, što je jedan od preduslova za članstvo u Partnerstvu za mir.

Na pitanje o *poverenju Partnerstvu za mir kao instituciji* (programu), dobijeni su nešto drugačiji odgovori: *ima poverenje* (27,9% : 54,3%), *nema poverenje* (46,1% : 26,4%). U uzorku Crne Gore, poverenje u Partnerstvo raste s povećanjem školske spreme od 32% onih sa nezavršenom osnovnom školom do 67,5% onih sa visokom školom. Isti trend ispoljava se i u uzorku Srbije – odgovarajući procenti su 11,4% i 36,5%. Dakle, uprkos racionalnom opredeljenju da se pristupi Partnerstvu za

mir, zadržava se određena psihološka rezerva prema tom zapadnjačkom programu kao nečem čemu se ne sme pokloniti baš veliko poverenje. Ta rezerva prema Partnerstvu znatno je izraženija u Srbiji nego u Crnoj Gori zbog već pominjanih razloga, a možda i nekih drugih.

Sa tvrdnjom da *naša zemlja treba da postane članica NATO* saglašava se 28% ispitanika iz Srbije i 36,9% iz Crne Gore. Školska sprema ispitanika pokazuje uticaj na njihove odgovore: u uzorku Srbije samo 11,4% ispitanika sa nezavršenom osnovnom školom smatra da treba da se učlanimo u NATO, a odgovarajući procent onih sa završenom visokom školom je 37,3%. Odgovarajući procenti za Crnu Goru su 19% i 55,6%. Ne slaže se sa pristupanjem NATO 49,2% ispitanika iz Srbije i 39,7% iz Crne Gore. I kod neslaganja, uočava se ista korelacija sa obrazovanjem ispitanika: ne slaže se 61,7% u Srbiji i 39,0% u Crnoj Gori onih sa nezavršenom osnovnom školom, a odgovarajući procenti onih s visokom školom iznose 44% i 22,5%. U ovom slučaju, ispoljava se značajnija razlika u opredeljivanju javnog mnjenja Srbije i Crne Gore u odnosu na aktuelna pitanja odbrane zemlje. Objašnjenje te činjenice stvar je šire analize i interpretacije dobijenih rezultata, mada je nesumnjivo da je NATO intervencija 1999. godine, izrazito intenzivnija u Srbiji nego u Crnoj Gori, izazvala animozitet i rezerve javnog mnjenja u Srbiji u odnosu na sve zapadne institucije i organizacije. Naravno, obrazovaniji deo populacije skloniji je prihvatanju opcije učlanjenja u NATO s obzirom na činjenicu da se za to opredelila većina bivših socijalističkih zemalja i naših suseda.

Takav zaključak potvrđuju ovi rezultati dobijeni pitanjem o poverenju u NATO: *ima poverenje* (11,5%, 28,7%), *nema poverenja* (74,9%, 55,3%). U uzorku Crne Gore, procent onih koji imaju poverenje u NATO raste od 32% onih s nezavršenom osnovnom školom do 67,5% onih s visokom školom. U uzorku Srbije ispoljava se slična tendencija, naravno, na znatno nižem nivou poverenja od 3,4% onih sa nezavršenom osnovnom do 19,2% onih sa visokom školom, uz dosta pravilnu tendenciju porasta procenta s povećanjem školske spreme. Odgovori ispitanika su dosledni i potvrđuju pouzdanost rezultata ispitivanja.

Na pitanje *da li naša zemlja treba da odustane od tužbe protiv NATO za agresiju 1999. godine*, pozitivno je odgovorilo samo 14,7% ispitanika iz Srbije i 22,8% iz Crne Gore. Da ne treba odustajati od tužbe smatra 59% ispitanika iz Srbije i 47,7% ispitanika iz Crne Gore. Obrazovanje ispitanika i ovde je u sličnoj korelaciji kao i kod prethodnog pitanja, mada su trendovi znatno blaže ispoljeni, naročito u uzorku Srbije, gde je procent onih koji su protiv odustajanja od tužbe približno jednak za one sa nezavršenom osnovnom školom (58,3%) i one sa završenim fakultetom (56,7%). Podaci su prilično indikativni i ukazuju da u javnosti Srbije postoji dosta izražen konsenzus u vezi sa tužbom protiv NATO.

Odustajanju od tužbe protivi se 42,3% ispitanika u Srbiji i 35,9% u Crnoj Gori čak i ako bi to bio uslov za ulazak u zapadne saveze. Pri tome je u uzorku Srbije nešto izraženija korelacija školske spreme i odgovora ispitanika: procent onih saglasnih sa tom tvrdnjom povećava se od 11,5% sa nezavršenom osnovnom školom do 33,7% ispitanika sa završenom visokom školom, uz pravilno izražen trend povećanja procenta. U uzorku Crne Gore ispoljava se ista tendencija: za odustajanje od tužbe je 22% onih sa nezavršenom osnovnom školom, a 41,9% onih sa visokom školom, uz veoma pravilan trend povećanja procenta sa školskom spremom.

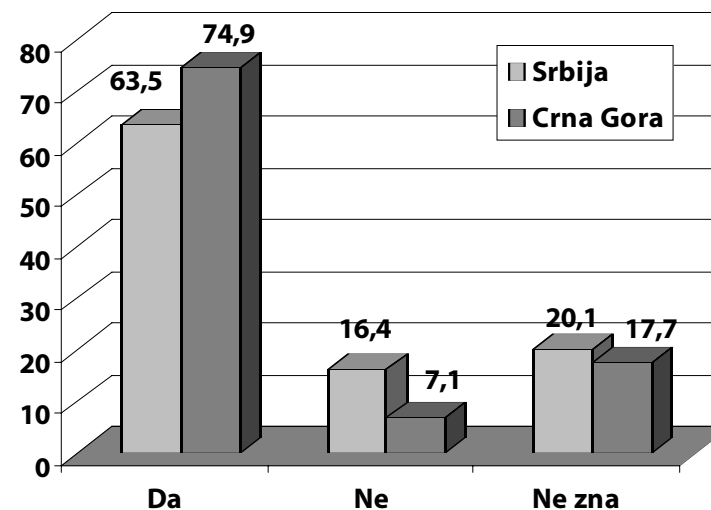
Ispitanici nisu spremni ni na „vezanu trgovinu“. U sličnom broju (45,6% : 38,4%) oni su protiv povlačenja tužbe protiv NATO, čak i ako bi u tom slučaju Hrvatska i BiH povukle tužbe protiv SRJ za agresiju i genocid. Školska sprema je u istoj korelaciji kao i kod prethodnog pitanja: u uzorku Srbije procent onih koji bi prihvatili „vezanu trgovinu“ povećava se sa 8,6% onih sa nezavršenom osnovnom školom do 30,1% onih sa visokom školom.

U uzorku Crne Gore odgovarajući procenti su 13% i 39,4%. Podaci jasno ukazuju da su mlađi ispitanici tolerantniji i spremniji da prihvate neka kompromisna rešenja. Ipak, u celini ostaje utisak da je

javno mnjenje Srbije i Crne Gore protivno povlačenju tužbe protiv NATO, zbog opšteg negativnog stava prema njemu, kao i zbog činjenice da su za vreme NATO intervencije 1999. godine verovatno nenamerno počinjeni ratni zločini – opravdavani nazivom „kolateralna šteta“.

Naša vojska treba da bude uključena u borbu protiv organizovanog kriminala i terorizma

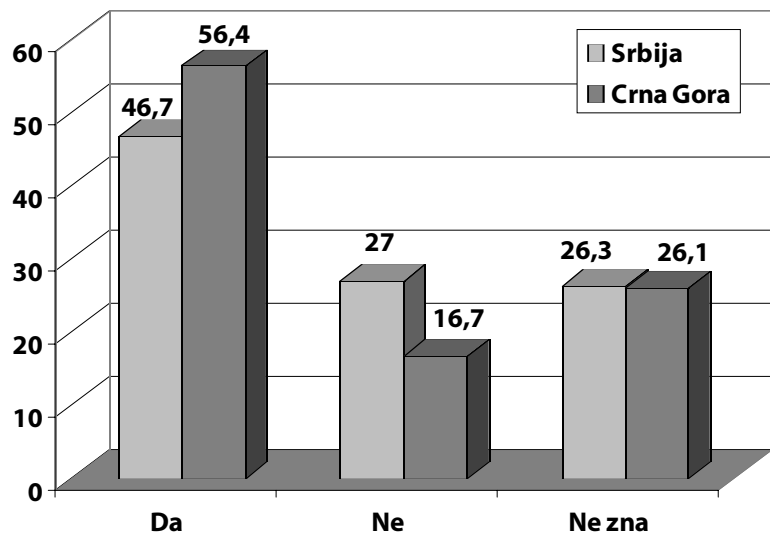
Većina ispitanika u Srbiji (63,5%) i Crnoj Gori (74,9%) smatra da *vojska treba da bude uključena u borbu protiv organizovanog kriminala i terorizma*. Uočava se blaga korelacija između obrazovanja i odgovora ispitanika na ovo pitanje, u Srbiji se procent pozitivnih odgovora povećava od 53,8% kod onih sa nezavršenom osnovnom školom do 74,7% onih sa završenom višom i 65,7% onih s visokom školom. U Crnoj Gori ispoljava se sličan trend – 58% do 77,5%.

Ispitanici, takođe, podržavaju učešće Vojske SCG u međunarodnim mirovnim misijama: 46,7% u Srbiji i 56,4% u Crnoj Gori, ali je procentat

slaganja nešto manji nego kod prethodnog pitanja. Možda je to delom uzrokovano nedovoljnom preciznošću pitanja, jer nije rečeno da se misli isključivo na misije pod okriljem Ujedinjenih nacija.

Naša vojska treba da bude uključena u međunarodne mirovne misije

Pokazuje se da je obrazovanje ispitanika u izuzetno pravilnoj korelaciji sa odgovorima ispitanika u oba uzorka. U Srbiji po intervalima obrazovanja procenti onih koji odobravaju učešće u međunarodnim mirovnim misijama kreću se: 30,4%, 39,3%, 45,4%, 51,9%, 57% i 60,8%.

U Crnoj Gori odgovarajući procenti su: 39%, 48,7%, 55,4%, 61% i 68,1%. Znači, obrazovanija populacija je mnogo spremnija da podrži učešće naše vojske u međunarodnim mirovnim misijama, što je zanimljiv podatak za donosiocce odluke o ovoj danas aktuelnoj temi u našem političkom životu.

PRAVCI REFORME VOJSKE

Na pitanje *kako dalje razvijati našu vojsku* manje od petine ispitanika (18,9% : 14,5%) odgovorilo je da *vojsku treba zadržati na sadašnjem nivou brojnog stanja i modernizovati je u skladu s mogućnostima društva*.

S obzirom na nove političke uslove u zemlji, regionu i Evropi, kako treba, po vašem mišljenju dalje razvijati našu vojsku?

	Srbija	Crna Gora
	%	%
Zadržati sadašnju brojnost vojske i modernizovati je u skladu sa mogućnostima društva	18.9	14.5
Brojno je smanjiti i modernizovati je u skladu sa mogućnostima društva	55	51.4
Stvoriti zasebne vojske Srbije i Crne Gore pod zajedničkom komandom	4.7	7.6
Ukinuti vojsku, za njom više nema potrebe	3.2	7.8
Drugo (šta)	0.5	0.4
Ne zna	17.6	15.8
Bez odgovora	26	2.5
UKUPNO	99.9	100

Za ovu opciju opredeljuje se 14,2% najmlađih ispitanika u Srbiji i 11,9% u Crnoj Gori, dok odgovarajući procenti najstarijih ispitanika iznose 23,8%, odnosno 19,4%, uz ispoljeni trend porasta procenta s godinama starosti. Znači, stariji ispitanici u znatno većem procentu nego mladi smatraju da vojsku treba zadržati u sadašnjem brojnom stanju.

Trend je suprotan kod nekih drugih odgovora. Na primer, da *vojsku treba ukinuti* smatra 11,9% najmlađih ispitanika u Crnoj Gori, a samo 2,1% najstarijih (prosek 7,8%), uz izražen trend opadanja procenta sa godinama starosti. U Srbiji je taj procent znatno niži i kreće se od 4,7% kod najmlađih do 1,3% kod najstarijih ispitanika (prosek 3,2%).

Daleko najveći broj ispitanika (55% : 51,4%) smatra da *vojsku treba brojno smanjiti i modernizovati je u skladu s mogućnostima društva*. I kod ovog odgovora izražena je korelacija sa obrazovanjem: u uzorku Srbije taj odgovor bira 30,6% ispitanika sa nezavršenom osnovnom školom, a 65,6% sa završenom visokom školom. U uzorku Crne Gore trend je nešto blaže ispoljen i odgovarajući procenti iznose 35% i 54,45%. Zanimljivo je da opcija stvaranja *zasebnih vojski Srbije i Crne Gore pod zajedničkom komandom* nije privukla veliki broj ispitanika – 4,7% u Srbiji i 7,6% u Crnoj Gori. U uzorku Srbije, nije se pokazalo da je obrazovanje ispitanika u izrazitijoj korelaciji sa njihovim odgovorima: 1,7% je među onima koji nisu završili osnovnu školu i 3,1% je sa visokom školom. U uzorku Crne Gore trend korelacije sa obrazovanjem je izraženiji: za ovu opciju je 4% onih sa nezavršenom osnovnom, a 12,5% onih sa visokom školom.

Povodom ponuđene tvrdnje *u reformi vojske neophodna je pomoć stranih stručnjaka*, javnost se podelila u dve skupine: broj onih koji se *slažu* s tvrdnjom je oko jedne trećine ispitanika u Srbiji (28,7%), a uočljivo veći u Crnoj Gori (42,4%). Broj onih koji se *ne slažu* u Srbiji je 49,7%, a u Crnoj Gori 37,8%. Dakle, većina ispitanika u Crnoj Gori bi prihvatila prisustvo stranih savetnika u procesu reforme vojske, dok je većina u Srbiji nesaglasna s tim. Javnost u Srbiji nesumnjivo je u

dužem periodu bila izložena antizapadnoj propagandi, pa će biti potrebno više vremena da se oslobodi nekih negativnih stereotipa o odnosu sveta prema Srbima. Obrazovanje ispitanika pokazuje se u pravilnoj korelaciji sa njihovim odgovorima na ovo pitanje: u uzorku Srbije sa tvrdnjom se *potpuno* ili *uglavnom slaže* 12,6% ispitanika sa nezavršenom osnovnom školom, a 40% onih sa visokom školom. I u uzorku Crne Gore ispoljava se ista tendencija: odgovarajući procenti iznose 21% i 56,2%. Odgovori na ovo pitanje-tvrdnju još jednom potvrđuju činjenicu da se stepen tolerancije prema strancima povećava s povećanjem školske sprema ispitanika.

U vezi sa prioritetima u reformi vojske, najveći broj ispitanika (33,6% : 36,7%) opredelio se, pod rangom prioriteta 1, za *skraćivanje vojnog roka i smanjivanje brojnog stanja vojske*. Na drugom mestu našao se zadatak *profesionalizacije vojske* (22,5% : 20%), a na trećem *modernizacija naoružanja i opreme* (14,7% : 11,7%).

Na isto pitanje, pod rangom 2 prioriteta, ispitanici su se distribuirali na ovaj način: *modernizacija naoružanja i opreme* (25,4% : 23,6%), *profesionalizacija vojske* (18,4% : 19,2%) i *poboljšanje ekonomskog položaja vojske* (17,2% : 14,8%).

Na isto pitanje, pod rangom 3 prioriteta, došlo je do ove distribucije: *poboljšanje ekonomskog položaja vojske* (18,1% : 16,2%), *modernizacija naoružanja i opreme* (15,6% : 12,4%) i pod ovim rangom pojavljuje se kao treći prioritetan zadatak *uspostavljanje demokratske civilne kontrole nad vojskom i ograničavanje moći tajnih vojnih službi* (6,1% : 6,3%).

U osnovi, javnost dosta realno opaža prioritete zadatke u reformi vojske: to su smanjivanje brojnog stanja, modernizacija naoružanja i opreme i poboljšanje materijalnog položaja vojske. Uspostavljanje demokratske civilne kontrole vojske i ograničavanje moći tajnih vojnih službi takođe je jedan od prioriteta, ali manjeg ranga nego prethodno pomenuti.

Jovanka Matić

**MEDIJSKO IZVEŠTAVANJE
O ODBRANI I VOJSCI**

U društvima u tranziciji od medija se očekuje da, negujući profesionalne standarde tačnosti, nepristrasnosti i uravnoteženosti, obezbeđujući transparentnost javnih institucija i stimulišući javnu debatu o stvarima od javnog interesa, budu aktivan činilac demokratizacije društvenih odnosa. Koliko su mediji u stanju da obavljaju ove uloge u velikoj meri zavisi od njihove profesionalne autonomije, ali i od profesionalnog znanja i shvatanja društvenih potreba u menjajućem socijalnom okruženju.

Centar za civilno-vojne odnose inicirao je istraživanje o medijskoj prezentaciji reforme Vojske Srbije i Crne Gore kako bi se utvrdilo na koji način mediji posreduju u ovom važnom tranzicijskom procesu. Istraživanje je imalo nameru da utvrdi kakvu percepciju ovog procesa mediji proizvode, koliko značajnim ga oni definišu za javnost, kroz koje teme se kontekstuiraju priča o Vojsci i njenoj reformi, kojim subjektima se omogućuje da iskažu svoje stavove o ovim temama, odnosno da otkrije koji su to aspekti profesionalne novinarske intervencije u stvarnost koji zadovoljavaju ili ne zadovoljavaju racionalni interes javnosti da zna šta se događa u vojnom delu društva za koji ona ima legitiman interes da bude optimalno uređen. Pored pružanja korisnih informacija inicijatorima reforme Vojske i edukacije publike o značaju novinarske medijacije, istraživanje je kao poseban cilj imalo da medijima obezbedi sistematski i nepristrasan uvid u njihovu profesionalnu praksu kako bi se uočile mogućnosti za poboljšanja profesionalnih standarda.

■ UZORAK I METOD ISTRAŽIVANJA

Medijsko posredovanje procesa reforme istraživano je komparacijom različitih medijskih prezentacija istih događaja i tema, jer se kroz upoređivanje medijske produkcije najjasnije uočavaju dometi i načini novinarske medijacije događaja.

Istraživanje je pratilo kako o svim temama direktno u vezi sa sistemom odbrane i za Vojsku Srbije i Crne Gore, kao i njene prethodnice – Vojsku Jugoslavije i JNA, informišu televizija (kao najkorišćeniji medij), dnevna štampa (kao medij koji najviše pažnje posvećuje ovim temama) i nedeljna informativna štampa (kao medij koji najviše neguje analitički pristup). Unutar vrste medija, pojedinačni mediji su birani tako da odraze pluralizam medijske scene u pogledu vlasništva (državni, domaći i strani privatni kapital), dominantnog modela informisanja (javni servis, komercijalni model) i odnosa prema vlasti (neutralni, afirmativni, kritički nastrojeni).

Uzorak je obuhvatio udarne informativne programe četiri TV stanice u Srbiji i Crnoj Gori – „Dnevnik 2“ TV Beograd (RTS), „Telefakt 4“ TV BK, „Vesti“ TV B92 i „Dnevnik“ TV Crne Gore. Od dnevne štampe, analizirani su tekstovi u četiri dnevna lista – *Politika*, *Večernje novosti*, *Danas* i *Vijesti*, a od nedeljne u četiri politička magazina – *NIN*, *Nedeljni telegraf*, *Vreme* i *Monitor*. Izabrani mediji praćeni su tokom tri nedelje u maju 2003. godine (od 5. do 25. maja).

U istraživanju je korišćen metod kvantitativno-kvalitativne analize sadržaja. Jedinica analize bio je skup rečenica koji koherentno govore o jednoj temi. U dnevnoj štampi jedinica analize veoma se često poklapala sa novinskim pasusom (osim u listu *Danas*, koji neguje dugačke paragrafe koji često obuhvataju više od jedne teme). Analizirani su svi novinski tekstovi i televizijski prilozima se bar jedan ceo pasus (paragraf) odnosio samo na pitanja odbrane i vojske, kao i tekstovi u nedeljnicima koji su se većim delom doticali ovih tema. Jedini izuzetak od ovog pravila selekcije bili su televizijski i novinski prilozima su suđenju Slobodanu Miloševiću, koji su izostavljeni, jer su reference na ulogu vojske u ratovima u Hrvatskoj i Bosni (što je takođe bila jedna od tema analize) bile relativno retke i samo u pojedinim slučajevima (na primer, na *TV Beograd*) izdvojene kao pojedinačna tema, što je otežavalo komparativnost podataka.

■ DNEVNE NOVINE I INFORMATIVNI TV PROGRAMI

▲ Opšte karakteristike izveštavanja

Rezultati istraživanja dnevnih novina i informativnih TV programa ukazuju na nekoliko zajedničkih odlika medijskog izveštavanja o odbrambeno-vojn timerama, ali i na značajne razlike u njihovom tretmanu između pojedinih medija. U celini, medijsko izveštavanje je karakterisala visoka učestalost tekstova i priloga u vezi sa odbranom i Vojskom, njihov prioritetan plasman, veće oslanjanje na agencijske informacije i druge autore nego na sopstvene novinare, retka primena analitičkog pristupa u odnosu na faktografski, velika dominacija oficijelnih viđenja tema o kojima se izveštava, veoma mala prisutnost stavova pripadnika Vojske o temama koje su za njih od najvećeg značaja, širok registar tema ali retka fokusiranost na ključne aspekte najvažnijih pitanja i neadekvatan tretman kontroverznih tema.

Analizirani mediji su prvorazrednim medijskim tretmanom događaja u odbrambenom sektoru prezentirali reformu Vojske kao pitanje od velikog značaja za zajednicu. Istovremeno, u okviru svojih profesionalnih kompetencija, oni su uložili mali napor da o njemu kvalitetno informišu javnost, ograničavajući se na veoma mali broj profesionalnih instrumenata koje novinari imaju na raspolaganju za interpretaciju složenih društvenih tema. Usmereni pre svega na pasivno prenošenje brojnih pseudo-događaja (kreiranih da privuku medijsku pažnju) i retko se upuštajući u analizu procesa reforme i okolnosti u kojima se ona odvija, ovi mediji su afirmisali definiciju ovog procesa iz vizure najviših državnih funkcionera koja je potencirala neproblematične aspekte stanja i problema u sektoru bezbednosti i ignorisala probleme i teškoće. Marginalizacijom oponentskih i kritičkih mišljenja, oni su ograničili polje javne debate o kontroverznim temama na okvire zvanične perspektive i upućivali publiku na njeno prihvatanje kao jedino legitimne

i samorazumljive. Kao rezultat, mediji su proizveli pojednostavljenu, necelovitu, nebalansiranu i optimističku sliku procesa reforme u kojoj nisu markirani glavni problemi, sporna pitanja ni njihova rešenja.

Najvidljivija razlika ispoljila se između medija u Srbiji i analiziranih medija u Crnoj Gori. Dok su i jedni i drugi temama o odbrani i Vojsci dali prioritetan tretman, mediji u Crnoj Gori posvetili su im daleko manje pažnje. Mediji u Srbiji promovisali su odbrambeno-vojna pitanja kao mnogo važniju društvenu temu nego mediji u Crnoj Gori, iako se ona tiče zajedničke institucije koja je u nadležnosti organa državne zajednice. *TV Crne Gore* je u proseku objavila dva puta manje priloga nego TV stanice u Srbiji, a u odnosu na svoj pandan u Srbiji, *TV Beograd*, gotovo dva i po puta manje. *Vijesti*, dnevni list sa najvećim tiražom u Crnoj Gori, objavio je trostruko manje priloga u poređenju sa prosekom dnevne štampe u Srbiji.

Dnevna štampa je, u odnosu na televiziju, kao što je i očekivano, proizvela celovitiju, bolje balansiranu i bolje nijansiranu sliku događanja unutar odbrambenog sektora. Dnevne novine su sa mnogo više detalja izveštavale o širem rasponu događaja i tema, sa stanovišta većeg broja zainteresovanih subjekata i kompetentnih izvora, uključujući i stručnjake van oficijelnih struktura. Prioritetna tema u dnevnim novinama bila je reforma Vojske, u kojoj je – iako mala – pažnja poklonjena nekim posebnim aspektima ovog procesa. Analizirane TV stanice proizvele su fragmentarniju ali koherentniju i afirmativniju sliku događanja u sektoru odbrane, u kojoj reforma Vojske nije najvažnija tema, oslanjajući se prvenstveno na oficijelne izvore, ignorišući mišljenja nezavisnih stručnjaka i kritičku perspektivu.

▲ **Obim i plasman informacija**

Istraživani period (5-25. maj 2003) obeležilo je nekoliko događaja u vezi sa odbranom i Vojskom koji su rezultati započetog procesa reforme: Vrhovni savet odbrane doneo je odluku kojom je General-

štab Vojske SCG postao jedna od organizacionih jedinica Ministarstva odbrane, ministar odbrane i načelnik Generalštaba prvi put su posetili sedište NATO u Briselu, ministar odbrane se sastao sa ministrom odbrane Nemačke, održane su dve velike vojne vežbe (Ratne mornarice i združenih snaga Vojske i Žandarmerije), SAD su ukinule zabranu izvoza vojne opreme i oružja u SCG, nekoliko stranih vojnih delegacija posetilo je SCG, održano je nekoliko naučnih i stručnih skupova o bezbednosnim problemima, mnogim akcijama nevladinih organizacija obeležen je Svetski dan prigovora savesti, Vojsci je povećana plata, Haškom tribunalu je izručen oficir JNA Miroslav Radić, itd. Ovim i sličnim događajima i njihovim interpretacijama analizirani mediji dali su veoma veliki publicitet. U proseku, njima je posvećeno 5% od ukupnog broja priloga u svim informativnim TV emisijama. Tri TV stanice u Srbiji su svakog dana tokom tri uzastopne nedelje u udarnim informativnim emisijama emitovale bar po jedan prilog u vezi sa odbranom i Vojskom (*TV CG* jedan u dva dana), dok su novine objavile po tri ili četiri teksta dnevno (samo su *Vijesti* prosečno štampale po jedna tekst dnevno).

TELEVIZIJA	BROJ PRILOGA
BK	30
TV Beograd	29
B92	25
TV CG	12

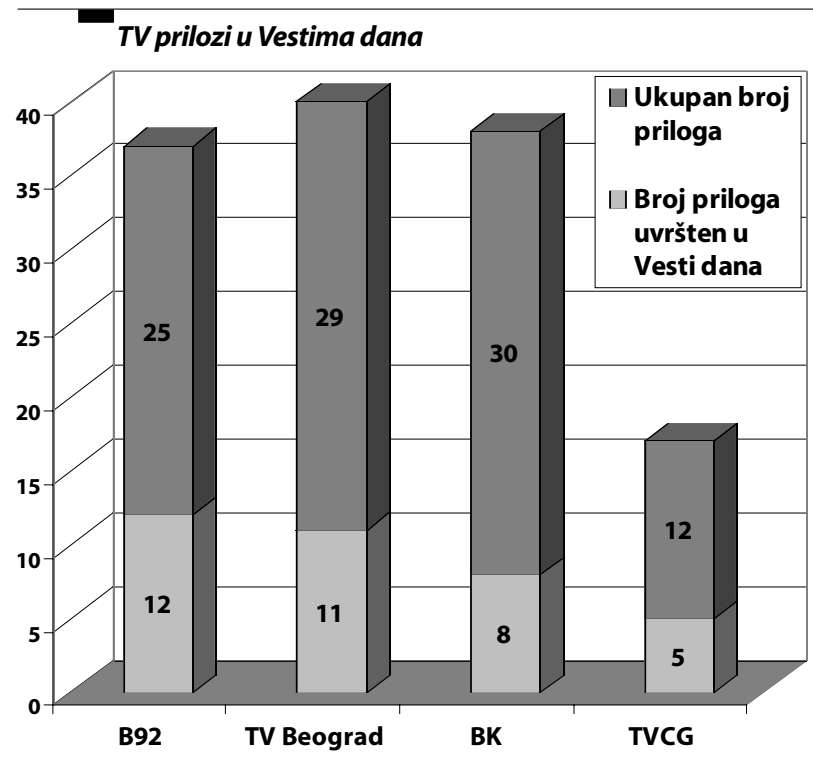
NOVINE	BROJ TEKSTOVA
Politika	81
Danas	64
V. novosti	59
Vijesti	23

Tri analizirane TV stanice u Srbiji posvetile su gotovo ujednačenu pažnju vojno-odbrambenim temama. Tokom 21 dana, *TV BK* je emitovala 30 priloga, *TV Beograd* 29, a *B92* 25, dok je *TV CG* imala 12 priloga. Od dnevnih novina, najviše tekstova objavila je *Politika* (81), zatim *Danas* (64), pa *Večernje novosti* (59), a najmanje *Vijesti* (23).

Svi analizirani mediji definisali su reformu Vojske i druge teme u vezi sa Vojskom kao jedan od društvenih prioriteta, tj. kao temu koja je od

najvećeg značaja za javnost. Društveni značaj ovim temama pripisivan je čestim uvrštavanjem TV priloga u pregled udarnih vesti toga dana (Vesti dana) i visokim plasmanom među brojnim priložima redovnog dela informativne emisije na televiziji, kao i najavama na prvoj strani ili raspoređivanjem tekstova na neku od prvih pet strana u novinama.

U proseku, polovina (51%) priloga o odbrani i Vojsci na televiziji je emitovana među prvih pet priloga, od dvadesetak koliko je uobičajeno¹.

¹ Četiri analizirane TV stanice su u danima kada su emitovale priloge o odbrani i Vojsci u proseku imale 22 priloga u udarnoj informativnoj emisiji. Najviše priloga imala je TV Beograd (24 u proseku), a najmanje B92 (20), dok su emisije vesti na BK i TV CG imale po 22 priloga.

Svaki treći TV prilog o ovim temama uvršten je u Vesti dana, kojima se pažnja javnosti skreće na najznačajnije događaje i teme.

Najprioritetniji plasman analiziranim temama dala je TV B92. Gotovo polovina priloga (48%) o pitanjima u vezi sa odbranom i Vojskom na ovoj TV stanici izdvojena je među najznačajnije događaje dana, a 56% je emitovano među prvih pet priloga u redovnom delu informativne emisije. Na TV Beograd je ovako značajan plasman imalo oko 40% priloga (38% među Vestima dana, a 45% među prvih pet). TV BK je tačno polovinu priloga o vojno-odbrambenim temama emitovala među prvih pet, dok se među udarnim vestima našlo manje od trećine (27%). Na TV Crne Gore ovi prilozima su takođe dobili tretman najznačajnijih (42% priloga među Vestima dana i 58% među prvih pet), ali je broj ovih priloga privilegovanog tretmana bio duplo manji nego na B92 i TV Beograd.

U novinama, glavnina tekstova o odbrani i vojsci (61%) plasirana je među prvih pet strana analiziranih listova. Na naslovnoj strani najavljen je, započeto ili u celini objavljeno 16% tekstova. U proseku, analizirane novine su po tri puta, tokom svake nedelje, jedan od tekstova plasirale na naslovnu stranu. U pogledu plasmana na prvoj strani, tekstovi o odbrani i vojsci imali su prioritetniji tretman u *Politici* i *Danasu* (po 20% od ukupnog broja tekstova najavljenog, započeto ili u celini objavljeno na prvoj strani) nego u *Večernjim novostima* (7%) i *Vijestima* (9%).²

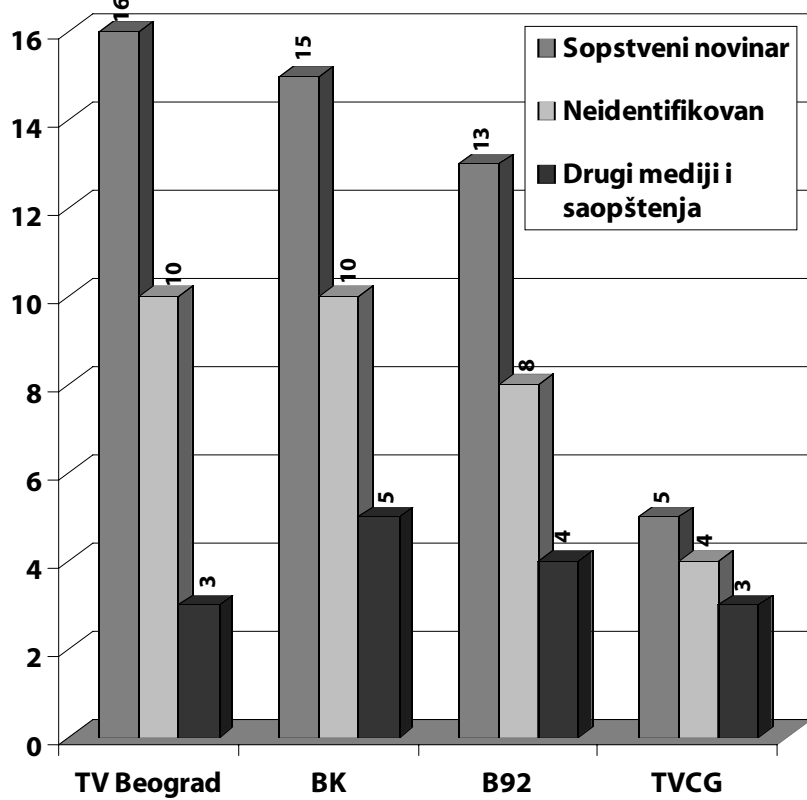
▲ Žanrovska struktura i autori

Mediji su promovisali zbivanja u sektoru odbrane kao visoki društveni prioritet, ali to nisu zasnivali na odgovarajućem angažmanu svojih profesionalnih novinara. Dok su česta prisutnost vojno-

² Različita unutrašnja struktura rubrika i stranica u analiziranim novinama ne omogućuje relevantnu komparaciju u pogledu plasmana tekstova na drugim stranama.

odbrambenih tema u informativnim sadržajima i njihov visok plasman na lestvici medijskih prioriteta težili da usmere pažnju javnosti na sektor društva koji je dugo bio zanemaren u javnom životu, mediji nisu iskazali značajan napor da novokreirano javno interesovanje zadovolje na kvalitetan način, pružajući sveobuhvatnu (balansiranu i iznijansiranu) i analitičku sliku sektora u kome se odvija proces značajnih promena sa dugoročnim posledicama, čije bi okolnosti, uslove, rezultate i probleme sami istražili za javnost.

Autori TV priloga (prema broju priloga)

Po pravilu, novinari analiziranih medija bili su autori oko polovine emitovanih priloga i objavljenih novinskih tekstova. Druga polovina medijskih sadržaja poticala je od novinskih agencija ili drugih medijskih izvora (drugih domaćih i stranih medija), od saopštenja državnih ili drugih organizacija ili od autora koji nisu novinari.

Na televiziji, novinari su bili autori 51% priloga, dok su drugu polovinu činile informacije preuzete iz drugih medija ili iz zvaničnih saopštenja, ili pak prilozima neidentifikovanih autora, što su najčešće bile u stvari agencijske informacije.

Autori novinskih napisa (prema broju tekstova)

	Večernje novosti	Politika	Danas	Vijesti	UKUPNO
Sopstveni novinari	34	29	28	8	99
Agencije, drugi mediji, saopštenja	21	47	32	13	113
Nezavisni autori	0	1	2	0	3
Čitaoci	0	4	0	0	4
Neidentifikovan	4	0	2	2	8
UKUPNO	59	81	64	23	227

Ukupno u novinama, 56% objavljenih tekstova bili su u stvari tekstovi koje je napisao neko drugi, dok su novinari autori 44% napisa. Veći broj tekstova u stvari je rezultat većeg oslanjanja na agencijske sadržaje, pa su u *Politici* – koja je objavila najviše tekstova o vojsci – novinari autori svega 36% tekstova, a u *Večernjim novostima*, gde je obim izveštavanja znatno manji, 58%.

Najveći broj agencijskih priloga u novinama korišćen je iz servisa beogradske privatne agencije Beta (56% svih agencijskih tekstova). Jedino se *Politika* više oslanjala na državnu agenciju Tanjug nego na druge agencije, dok su *Večernje novosti* češće od drugih koristile Fonet. Podgorički list *Vijesti* je gotovo podjednako koristio servise Bete i crnogorske agencije Mina, dok analizirani mediji u Srbiji nisu objavili nijednu informaciju Mine o relevantnim zbivanjima u Crnoj Gori.

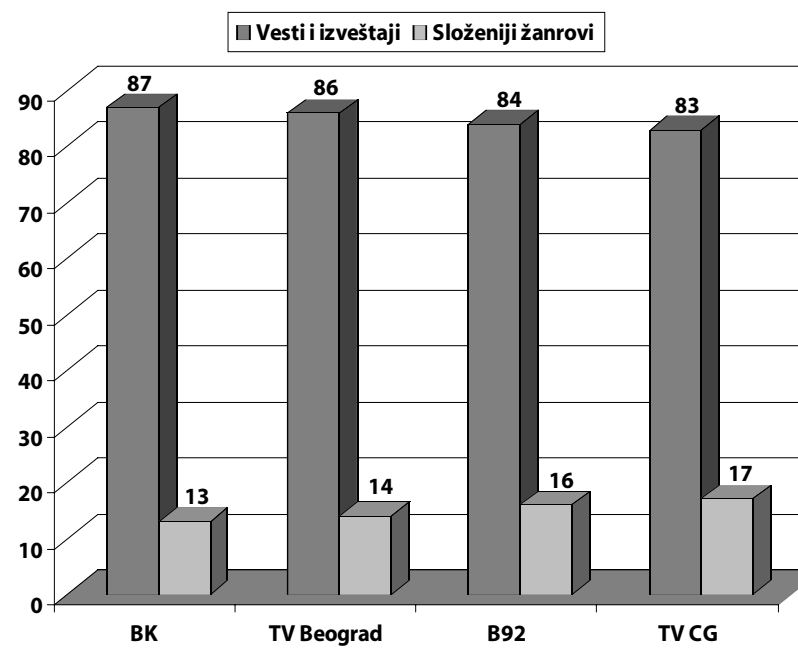
Veliko oslanjanje na agencije proizvelo je veliku prisutnost jednostavnih faktografskih sadržaja – vesti i izveštaja o pojedinačnim događajima, zvaničnim saopštenjima, konferencijama za štampu i izjavama relevantnih aktera o važnim događajima. Nizak profesionalni angažman novinara ogledao se u tome što je i u njihovim autorskim tekstovima (oko polovine od ukupnog broja priloga) retko korišćen analitički pristup koji objašnjava događaje, stavlja ih u odgovarajući kontekst, ukazuje na probleme i nudi njihovo rešenje i predviđanja budućih događaja. Potreba za ovakvom vrstom interpretacije uvek je velika u pogledu novih društvenih pojava i procesa, kakav sigurno jeste dugo najavljivani i odlagani proces reforme sektora bezbednosti.

U analiziranom uzorku, jednostavne vesti i izveštaji činili su oko 80% medijskih sadržaja (na televiziji 85%, u novinama 79%), dok je u proseku tek svaki šesti TV prilog ili svaki peti novinski tekst nudio nešto više od činjeničnih informacija šta se gde dogodilo i šta je ko izjavio povodom toga. Otuda je gotovo polovina tekstova (51%) bila veoma kratka, dok su dugački bili relativno retki (15%). Prosečna dužina priloga na TV bila je manja od jednog i po minuta (*TV Beograd* – 1:23; *BK* – 1:15; *B92* – 1:12; *TVCG* – 1:05), a neki od njih trajali su po 11 ili 12 ili 19 sekundi.

Između četiri analizirane TV stanice u ovom pogledu nije bilo značajnije razlike. Jednostavni faktografski žanrovi korišćeni su u 87% priloga *TV BK*, 86% priloga *TV Beograd*, 84% *TV B92* i 83% *TVCG*. Sve

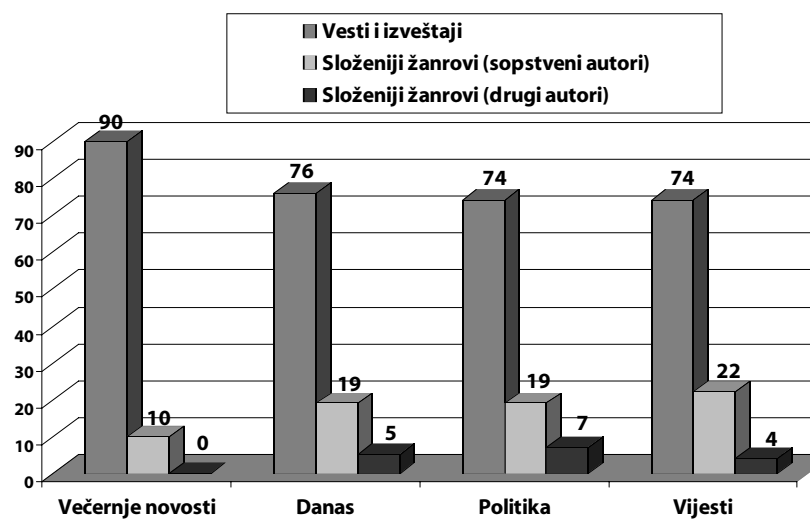
četiri analizirane TV stanice za 21 dan emitovale su ukupno 14 priloga složenijih formi od vesti i izveštaja, odnosno svaka u proseku tek jedan nedeljno (tri beogradske stanice po četiri priloga tokom tri nedelje, a *TVCG* dva). Samo po jedanput u ovom periodu TV novinari odlučili su se da publiku informišu o nekoj od tema u vezi sa vojskom kroz intervju sa relevantnim izvorom informacija (*B92*) ili kroz TV reportažu (*BK*), i tri puta kroz slobodnije komentatorsko viđenje (pregledi nedelje na *BK* i *B92*). Tematski pristup nekom problemu, kao najsloženiji, bio je prisutan u ukupno tri TV priloga sve četiri televizije (*B92* i *TVCG*), dok je analiza pojedinačnog događaja, kao jedna od jednostavnijih interpretativnih formi, korišćena najčešće (6 puta, najčešće na *TV Beograd*).

Žanrovska struktura TV priloga (u %)

U novinama je udeo složenijih napisa koji teže da objasne događaje u ukupnoj produkciji bio tek nešto veći nego na televiziji, iako je u apsolutnom iznosu bio znatno veći zbog značajnije većeg broja tekstova. Najviše analitičkih autorskih tekstova svojih novinara objavila je *Politika* (ukupno 15), zatim *Danas* (12), dok su *Večernje novosti* i *Vijesti* objavljiva- le interpretativne tekstove tek dva puta nedeljno (6 odnosno 5 tekstova za tri nedelje).

Žanrovska struktura novinskih tekstova (u %)

Za tri nedelje četiri analizirana dnevna lista objavila su samo dva inter- vjuja u produkciji sopstvenih novinara (*Politika*, *Novosti*) i četiri komentara o celokupnom sektoru odbrane, pored 12 složenijih tematskih tekstova i 15 analiza događaja. Među tematskim tekstovima samo tri od 12 direk- tno su govorili o reformi Vojske (po jedan u *Politici*, *Danasu* i *Vijestima*).

Ovako niska usmerenost novinara na složenija profesionalna dostignuća sigurno se može tumačiti nedostatkom specijalizovanih

novinara za praćenje vojno-odbrambenih tema, posebno reforme Vojske kao složenog i dugoročnog procesa sa mnogo različitih aspe- kata. Samo delimično mediji su ovaj nedostatak nadoknadili angažo- vanjem stručnih autora van sopstvenog profesionalnog sastava koji su mogli da ponude analitičko viđenje odabranih tema i problema sa kojima se proces reforme susreće (3 takva teksta u *Danasu* i *Politici* među ukupno 227) ili prenošenjem analitičkih tekstova iz drugih medija (3 teksta, po jedan u *Politici*, *Danasu* i *Vijestima*).

▲ Izvori informacija

Po sadržaju, medijska slika događanja unutar odbrambenog sek- tora bila je pretežno slika iz jednog, i to oficijelnog stanovišta. Za raz- liku od Miloševićevog doba kada su neki od analiziranih medija dozvoljavali da o odbrani i Vojsci govori samo Vojska sama i nekoliko povlašćenih novinara koji su preuzimali interpretativne okvire vojnih zvaničnika, o vojsci sada gotovo isključivo govore civili, ali najviše od svih civili u službi državnih organa.

U novinama, među subjekima koji se pojavljuju u ulozi izvora informacija o vojno-odbrambenim temama ili nosilaca definicija događaja i stavova o njima (predstavljenim kroz direktan ili indirek- tan govor), izrazito dominiraju visoki državni funkcioneri – savezni i republički ministri, predsednici ili potpredsednici vlada, republički predsednici i njihovi savetnici. Državni zvaničnici se pojavljuju u 40% novinskih sadržaja. Stavovi inostranih – takođe uglavnom ofici- jelnih – subjekata predstavljeni su u 12% sadržaja.

Mišljenja predstavnika Vojske o temama koje se najviše nje tiču pojavili su se u 4% sadržaja. Novinari su izvor informacija i viđenja pitanja u vezi sa odbranom i Vojskom u 14% sadržaja, domaći esk- perti i nevladine organizacije u po 7%, a mišljenja partijskih subje- kata predstavljena su u 2% sadržaja.

Izvori informacija u novinama (prema broju pominjanja)

	Večernje novosti	Politika	Danas	Vijesti	UKUPNO
Ministarstvo odbrane	59	57	46	29	191
VSO	0	1	2	3	6
Savezni funkcioneri	32	11	14	8	65
Funkcioneri Srbije	23	16	12	2	53
Funkcioneri Crne Gore	6	2	1	4	13
Vojska	10	14	8	4	36
Bivši pripadnici vojske	7	14	2	0	23
Partijski subjekti	5	12	1	2	20
Strani subjekti	28	29	30	4	91
Regionalni subjekti	0	0	2	2	4
Eksperti	0	20	38	0	58
Nevladine organizacije	7	22	21	3	53
Novinari	8	60	22	21	111
Drugi subjekti	19	36	18	15	88
UKUPNO	204	294	217	97	812

Ni u okviru pojedinačnih grupa predstavljenih subjekata u novinama nije bilo mnogo raznovrsnosti. Od ukupno 191 reference na Ministarstvo odbrane, na ministra Borisa Tadića odnosilo se 158 (tj. 83%). Od republičkih funkcionera Srbije, o vojnim temama najčešće je govorio premijer Srbije Zoran Živković (u 50% slučajeva), a Crne Gore njen predsjednik Filip Vujanović (u 50% slučajeva). U ime Vojske takođe se najčešće pojavljuje njen prvi čovek, načelnik Generalštaba Branko Krga (18 od ukupno 36 pominjanja Vojske, tj. u 50% slučajeva). Među stranim subjektima bila je izrazita dominacija stavova predstavnika NATO i SAD (58% od svih stranih subjekata). Od malobrojnih 20 referenci na partijske subjekte koji govore o bezbednosnim pitanjima, polovina tj. 11 odnosila se na jednu partiju, DSS. Analizirane novine su konsultovale ukupno tri eksperta dajući im priliku da izraze svoje viđenje bezbednosnih problema, a još dvojicu angažovale da napišu autorske tekstove.

Pojedinačni mediji su podjednako malo pažnje posvetili Vojsci kao izvoru informacija ili stavova o predstavljenim temama (po 5% sadržaja u *Politici* i *Večernjim novostima* i 4% u *Danasu* i *Vijestima*), dok su mišljenja stranih subjekata prezentirana u sličnoj meri (10% u *Politici*, 14 % u *Večernjim novostima*, 15% u *Danasu*). U odnosu na ostale subjekte, ispoljene su značajne razlike.

Slika vojno-odbrambenog sektora bila je najmanje balansirana u *Večernjim novostima*, gde su državni organi i funkcioneri bili izvor informacija ili subjekt predstavljenih mišljenja u 59% sadržaja – gotovo dvostruko češće nego u npr. *Politici* (30%), a novinari višestruko ređe (4% u *Večernjim novostima*, 10% u *Danasu*). *Večernje novosti* su, kao i *Vijesti*, potpuno ignorisale bilo kakvo ekspertsko mišljenje, a mišljenja nevladinih organizacija predstavile minimalno (3% sadržaja). Najširi raspon izvora predstavila je *Politika*: ovde su oficijelni izvori u odnosu na druge dnevne listove najređi – iako su pojedinačno dominantni (državni funkcioneri – 30%, strani subjekti 10%, novinari 20%, eksperti 7%, nevladine organizacije 7%, partije 4%). List *Danas*, u odnosu na *Politiku*, dao je nešto više prostora državnim funkcionerima kao

izvorima informacija ili stavova (34%) ali i ekspertima (18%) i nevladinim organizacijama (10%), ali duplo manje svojim novinarima (10%), dok su partijski subjekti potpuno zanemareni (manje od 1%). U *Vijestima*, zvanična stanovišta bila su prisutna u 47% sadržaja, strani subjekti su bili zastupljeni mnogo manje nego u beogradskoj štampi, dok su više od proseka kao izvor informacija prisutni novinari (22%).

Na televiziji, lista subjekata bila je još siromašnija nego u novinama. Mišljenja i definicije tema državnih funkcionera bili su prisutni u 45% TV sadržaja, stranih subjekata u 19%, Vojske u 7%, NVO u 5%, a partija i eksperata u po 0,5 %. Novinari su samostalni izvori informacija u 10% sadržaja.

Najveća dominacija zvaničnih izvora ostvarena je na *BK* (49%), a najmanja na *TV Beograd* (39%). *TV Beograd* je bila vodeća u prezentiranju viđenja stranih subjekata (32%) dok su ona najmanje prisutna u informativnim sadržajima *B92* (7%). *BK* je bio najotvoreniji za stanovišta Vojske (11%), koja su minimalno prezentirana na *B92* (3%), koji je, pak, izrazitu prednost dao nevladinim organizacijama (10% u odnosu na po 1% na *TV Beograd* i *BK*). Na *TVCG* dominirali su državni zvaničnici (41%), strani subjekti (14%), uz podjednaku prisutnost stavova predstavnika Vojske i nevladinih organizacija (po 8%). Bilo kakvu pažnju partijskim i ekspertskim mišljenjima posvetila je samo *TV Beograd* – od svih stručnjaka o bezbednosnim pitanjima samo je Aleksandar Radić imao priliku da se jednom pojavi na televiziji, a od svih partija samo jednom prilikom predstavljeno je mišljenje DSS.

Pojedinačno, najčešći izvor informacija i na televiziji i u novinama bilo je Ministarstvo odbrane SCG (24% od ukupnog broja ili 60% među svim državnim funkcionerima u štampi tj. 34 % odnosno 70% na TV), koga je najčešće personalizovao ministar Boris Tadić. Njegov zamenik Vukašin Maraš u novinama se pominje svega tri puta (jedanput u *Večernjim novostima* i dva puta u *Danasu*) i dva puta na TV (oba puta na *TV CG*).

Izvori informacija na televiziji (prema broju pominjanja)

	TV Beograd	BK	B92	TVCG	UKUPNO
Ministarstvo odbrane	21	30	24	8	83
VSO	1	0	0	0	1
Savezni funkcioneri	3	4	4	3	14
Funkcioneri Srbije	1	1	4	0	6
Funkcioneri Crne Gore	1	0	1	4	6
Vojska	5	8	2	3	18
Bivši pripadnici vojske	1	0	0	0	1
Partijski subjekti	1	0	0	0	1
Strani subjekti	22	15	5	5	47
Regionalni subjekti	0	0	0	0	0
Eksperti	1	0	0	0	1
Nevladine organizacije	1	1	7	3	12
Novinari	7	7	7	5	26
Drugi subjekti	4	6	15	6	31
UKUPNO	69	72	69	37	247

Ovako intenzivna javna aktivnost Ministarstva odbrane sigurno se može pozitivno tumačiti kao veliko otvaranje sektora odbrane prema javnosti. Međutim, preterano medijsko oslanjanje na državne izvore, koji imaju moć da sami biraju kada će se oglašavati i povodom kojih tema, po pravilu stvara nekompletnu sliku stvarnosti. Povećanu otvorenost državnih izvora nije pratila novinarska spremnost da zvanične informacije i viđenja relevantnih tema balansiraju bilo autonomnim novinarskim angažmanom bilo iniciranjem ispoljavanja viđenja odgovarajućih tema od strane subjekata van oficijelnih struktura.

Ovakva medijska praksa proizvela je jednostranu, nebalansiranu sliku odbrambenog sektora koja je afirmisala oficijelni interpretativni okvir zbivanja u vezi sa odbranom i Vojskom.

▲ **Tematska struktura izveštavanja**

Medijski izbor izvora informisanja, stručnost novinara i njihova spremnost na samostalne novinarske poduhvate rezultirali su specifičnom tematskom strukturom izveštavanja. Sve analizirane novine izvestile su publiku o ukupno 45 različitih (grupa) tema direktno povezanih sa odbranom i Vojskom. Velika tematska raznovrstnost karakterisala je sve novine, uključujući i *Vijesti*, iako sa relativno malom produkcijom (*Politika* – 38 tema, *Danas* – 37, *Večernje novosti* – 32, *Vijesti* – 20). Među njima, kao pojedinačna tema, najveći značaj dobila je reforma Vojske, kojoj je posvećeno 28% sadržaja. Najbliži tematski kontekst priče o reformi činile su još dve oblasti, obe sa međunarodnom dimenzijom i fokusirane na dve pojedinačne teme: sa jedne strane, to je bilo priključenje SCG Partnerstvu za mir (9%) i međunarodna saradnja Ministarstva odbrane i Vojske (6%), a sa druge, suđenja bivšim pripadnicima vojske optuženim za ratne zločine. Ova poslednja obuhvatila je aktuelna zbivanja u vezi sa saradnjom sa Haškim tribunalom za ratne zločine koja se ticala bivših pripadnika vojske Miroslava Radića i Veselina Šljivančanina kao i haških optužbi

za veze Vojske sa Ratkom Mladićem (11%), kao i suđenje bivšem vojnom pilotu Emiru Šišiću za obaranje helikoptera Evropske zajednice iznad Hrvatske 1992. godine (11%).

Svim ostalim mnogobrojnim temama iz domena bezbednosti posvećeno je veoma malo pažnje. Dok je glavina sadržaja govorila ili o teretu prošlosti i ratnom nasleđu Vojske, ili o projektima za budućnost (reforma i članstvo u Partnerstvu za mir), novine su se najmanje bavile aktuelnom situacijom i stanjem u bezbednosnom sektoru. Socijalno-ekonomski položaj Vojske, aktuelna polazna tačka reforme, bio je predmet izveštavanja u 4% sadržaja. O ovoj temi državni zvaničnici govorili su samo sporadično, nikada je ne izdvajajući kao dominantnu, dok je značaj glavne i problematične teme dobila samo u jednom novinarskom komentaru i jednom čitalačkom pismu (oba u *Politici*). Stanju u Vojsci (tehnička opremljenost, borbeno gotovost), kao i aktivnostima Vojske posvećeno je zajedno 2% sadržaja, dok su ritualne aktivnosti Vojske (vojne vežbe, svečanosti, itd) dobile mnogo veći značaj (3,5%). Problemi regionalne bezbednosti, uključujući i pitanje Kosova, takođe su bili pokriveni u 2% sadržaja. Kao posebna tema izdvojio se odnos mladih (studenata i srednjoškolaca) prema Vojsci (2%), budući da su u istraživačkom periodu javno saopšteni rezultati istraživanja nekoliko nevladinih organizacija o odnosu mladih u Srbiji i u Crnoj Gori prema odsluženju vojnog roka, što su mediji propratili sa znatnom pažnjom.

Ovakvom tematskom strukturom napisa, mediji su stvorili veoma siromašan bekground za priču o reformi Vojske. Iako se reforma predstavlja kao poželjna, u aktuelnoj slici odbrambenog sektora se ne vide razlozi njenog pokretanja. Marginalizacijom akutnih problema u odbrambenom sektoru i afirmisanjem međunarodnog konteksta za reformske poteze, medijska slika manje je promovisala reformu kao unutrašnju potrebu društva za optimalnim uređenjem najvećeg društvenog sistema nego kao aktivnost koja pre svega ima međunarodne implikacije.

Tematska struktura tekstova (prema broju pominjanja)

TEMA	V. novosti	Politika	Danas	Vijesti	UKUPNO
Reforma Vojske	66	122	116	59	363
Partnerstvo za mir	26	49	24	15	114
Saradnja sa Hagom	33	21	63	13	130
Uloga vojske u ratovima '90-ih	1	2	11	2	16
„Slučaj Šišić“	48	50	18	0	116
Uloga vojske u ratovima '90-ih	1	23	1	0	25
Međunarodna saradnja	20	36	10	6	72
Socijalno-ekonomski položaj Vojske	23	20	4	2	49
V. vežbe, svečanosti	17	25	4	0	46
Trgovina oružjem	1	21	4	0	26
Regionalna bezbednost	15	10	3	1	29
Stanje u Vojsci, vojne akcije	9	8	6	0	23
Mladi-vojska	4	14	1	6	25
Drugo	10	27	13	6	56
Teme koje nisu u vezi sa odbranom	28	61	66	51	206
UKUPNO	302	489	344	161	1296

U poređenju sa drugim dnevnim listovima, najmanju tematsku raznovrsnost ispoljile su *Vijesti*, što je očekivani rezultat znatno manjeg obima napisa u ovom listu. Najširi raspon tema ostvaren je u *Politici*, sa najvećim brojem tekstova.

Četiri vodeće teme dobile su različit tretman u analiziranoj dnevnoj štampi. Iako u svima vodeća tema, pitanja reforme Vojske dobila su najveći prostor u *Vijestima* i *Danasu* (35% i 34% sadržaja, nasuprot 25% u *Politici* i 22% u *Večernjim novostima*). Pristupanje Partnerstvu za mir imalo je približno ujednačen tretman (10% u *Politici*, 9% u *Večernjim novostima* i *Vijestima* i 7% u *Danasu*) i rangirano je kao treća ili četvrta tema, osim u *Vijestima* gde je dobilo veliki značaj.

Politika i *Danas* demonstrirali su suprotne obrasce tretmana kompleksa pitanja koji se odnose na suđenja bivšim pripadnicima vojske i uloge vojske u ratovima tokom devedesetih. Dok je *Politika* kao sledeću najvažniju temu, posle reforme Vojske, izdvojila slučaj bivšeg vojnog pilota Emira Šišića koji je u Rimu osuđen na doživotnu robiju (15% sadržaja), za *Danas* je sledeća najvažnija tema bila saradnja sa Haškim tribunalom, i u okviru nje ekstradicija i suđenje bivšem oficiru JNA Miroslavu Radiću (21%), optuženom za ubistvo hrvatskih zarobljenika u Vukovaru 1992. godine. Važno je napomenuti da su analizom obuhvaćeni samo oni aspekti saradnje sa Haškim tribunalom koji se tiču neposredno Vojske, njenih bivših pripadnika, i odbrambenih struktura, dok su izostavljeni sadržaji koji se odnose na aktivnost drugih državnih organa po ovom pitanju. *Politika* je pitanju haških optuženika posvetila najmanju pažnju (5%), dok je *Danas* to učinio sa „slučajem Šišić“ (5%). *Večernje novosti* su u tretmanu slučaja Šišić bile bliže obrascu *Politike* (16%), a u slučaju Haga i Radića bliže *Danasu* (11%). *Vijesti* nisu uopšte pratile „slučaj Šišić“, a saradnji sa Hagom posvetile su umerenu pažnju (8%).

Sve novine doticale su se teme uloge vojske u ratovima u Hrvatskoj i Bosni samo u okviru izveštavanja o suđenju bivšim pripadnici-

ma Vojske, ali su i ovde ispoljene značajne razlike. Samo je list *Danas* direktno tretirao pitanje suočavanja sa prošlošću i oslobađanja vojske od nasleđa počinilaca ratnih zločina kao važan aspekt reforme Vojske (tematski tekst o preokretu u zvaničnom tretmanu pitanja saradnje sa Haškim Tribunalom). U napisima o aktuelnim događajima u okviru „haške teme“, *Danas* je imao 11 direktnih referenci na ponašanje vojske u ratu koje su govorile o zločinima za koje je odgovorna vojska, tj. prikazujući njeno ponašanje u negativnom kontekstu. *Politika* je objavila dve takve reference, a *Večernje novosti* samo jednu. Nasuprot tome, *Politika* je, kroz hronološko dokumentovanje ponašanja vojske u okviru „slučaja Šišić“, 23 puta pomenula vojsku u pozitivnom kontekstu, dok su na istu temu *Večernje novosti* i *Danas* imale po jednu referencu. Značaj „slučaja Šišić“ u *Politici* je potenciran i angažovanjem vodećeg vojnog analitičara ovog lista na izveštavanju o ovom slučaju. *Politikin* novinar Miroslav Lazanski posvetio mu je dva, od ukupno tri teksta objavljena za tri nedelje.

Sve televizijske stanice zajedno izvestile su o šezdesetak događaja u vezi sa odbranom i Vojskom. Između pojedinih televizija postojala je znatna razlika u izboru pokrivenih događaja. Tri stanice u Srbiji samo su u po jednoj trećini priloga govorile o istim događajima; po jedna trećina priloga bila je originalna, tj. prezentirana samo na toj TV stanici (12 na *TV Beograd*, po 11 na *BK* i *B92*), dok se trećina poklapala sa izveštavanjem neke druge televizije (najviše poklapanja u izboru događaja za izveštavanje bilo je između *TV Beograd* i *BK*, a najmanje između *BK* i *B92*).

U celini, u TV sadržajima sve četiri TV stanice, izdvojile su se tri teme kojima je posvećena većina pažnje (51%) – i to drugačijim redosledom u odnosu na novine – na prvom mestu su „haška pitanja“ (24%) – samo koliko se tiču odbrambenih struktura a ne i drugih državnih organa – zatim reforma Vojske (15%) i pristupanje Partnerstvu za mir (12%). „Slučaj Šišić“ nije dobio veći publicitet na televiziji, osim na *TV Beograd*.

Tematska struktura TV priloga (prema broju pominjanja)

TEMA	TV Beograd	BK	B92	TVCG	UKUPNO
Saradnja sa Hagom	17	20	36	9	82
Uloga vojske u ratovima '90-ih	2	3	6	1	12
Reforma Vojske	13	15	21	10	59
Partnerstvo za mir	19	21	4	4	48
Vojne akcije	5	14	3	0	22
Međunarodna saradnja	11	3	0	2	16
V. vežbe, svečanosti	5	7	3	1	16
Stanje u Vojsci	6	2	1	1	10
Mladi-vojska	0	0	2	6	8
"Slučaj Šišić"	7	1	0	0	8
Socijalno-ekonomski položaj Vojske	0	2	2	3	7
Trgovina oružjem	3	0	0	0	3
Regionalna bezbednost	1	2	1	1	5
Drugo	7	6	9	2	24
Teme koje nisu u vezi sa odbranom	32	21	10	3	66
UKUPNO	128	117	98	43	386

Ostalim temama televizije su posvetile malo pažnje: socijalno-ekonomskom položaju Vojske – 2%, regionalnoj bezbednosti – 1%, odnosu mladih prema Vojski – 2%, dok su nešto veći značaj (po 4%) dobile vojne vežbe i međunarodna saradnja koja se tiče odbrane i Vojske, kao i tema o vojnim akcijama u kojoj je ipak preovlađivala samo jedna – zaplena droge u blizini granične karaule (6%).

Reformske teme dobile su najveću pažnju, u odnosu na ostale, na B92 (21%) i TVCG (23%), a najmanje na TV Beograd (10%). BK i TV Beograd su, u odnosu na reformu Vojske, dale veći značaj kompleksu „haških pitanja“ (20% sadržaja BK i 15% sadržaja TV Beograd) i pitanju članstva u Partnerstvu za mir (18% na BK i 15% na TV Beograd). Na B 92 tema saradnje sa Hagom bila je izrazito dominantna (43%), dok je moguće pristupanje Partnerstvu za mir dobilo veoma mali publicitet (4%).

▲ **Prezentacija reforme Vojske u novinama**

Iako je u svim novinama reforma Vojske kao pojedinačna tema bila dominantna u odnosu na druge teme u vezi sa odbranom i Vojskom, ovi mediji su proizveli nekompletnu, veoma fragmentarnu, jednostranu i optimističnu sliku reforme Vojske, u kojoj se ne naziru problemi niti postoje ozbiljne društvene kontroverze.

Od posebnih aspekata reforme, najviše medijske pažnje zadobio je problem prigovora savesti i civilnog služenja vojnog roka (18%) što, iako je jedna od predviđenih novina u Vojski, sigurno nije najvažnija u procesu reforme. Veliki medijski publicitet ove teme bio je rezultat kampanje nekoliko nevladinih organizacija koje su povodom Svetskog dana prigovora savesti organizovali višednevne akcije radi edukacije mladih o mogućnosti služenja vojske bez oružja. Ova tema dominirala je u *Politici* (27%) i u *Danasu* (19%), gde je privukla nekoliko složenijih, tematskih tekstova, dok su je *Večernje novosti* marginalizovale (3%).

Tematska struktura (prema broju pominjanja)

TEMA	Večernje novosti	Politika	Danas	Vijesti	UKUPNO
Civilna služba	2	33	22	8	65
Redukcija Vojske	15	11	20	17	63
Reforma uopšte	11	23	12	6	52
Civilna kontrola	6	11	16	12	41
Reorganizacija civilnih tela	13	9	10	3	35
Kadrovske promene	6	3	6	5	21
Normativna reforma	3	4	6	0	13
Tehnička modernizacija	1	3	2	0	6
Skraćenje vojnog roka	1	0	3	0	4
Reforma budžeta	0	0	1	0	1

Dnevni listovi su kao sledeći važan aspekt reforme promovisali pitanje smanjenja broja pripadnika Vojske (17%), naročito *Vijesti* (29% svih sadržaja o reformi) i *Večernje novosti* (23%). Nadležni državni funkcioneri izneli su dva različita koncepta smanjenja Vojske. Jedan je poticao od ministra odbrane Borisa Tadića, prema čijem mišljenju broj pripadnika Vojske treba smanjiti sa 78.000 na 50.000, jer samo toliko zemlja može da ekonomski podrži, dok je optimalan broj procenjena na 35.000 do 40.000, s tim što će redukcija biti

postepena i trajaće nekoliko godina. Drugi predlog promovisao je Blagoje Grahovac, savetnik predsednika SCG i predsednika Vrhovnog saveta odbrane, po kome je za SCG optimalna vojska od 25.000 pripadnika, a smanjenje se može obaviti za šest meseci. U medijima nije bilo ozbiljnog napora da se ova dva koncepta uporede i analiziraju. *Danas* je poređenju dva predloga posvetio jedan tekst i konsultovao stručnjaka, ali bez dublje analize, u *Politici* je predlog Grahovca u komentatorskom tekstu nazvan „utopijskim“, dok su se *Večernje novosti*, bez ikakvog pokušaja preispitivanja razlika, odlučile da Grahovcu u najdužem tekstu tokom tri nedelje omoguće da do detalja iznese svoje viđenje reforme Vojske.

O promenama u dužini vojnog roka, temi od znatnog interesa za javnost, publika je saznala veoma malo. Za *Politiku* i *Vijesti* ova tema nije postojala, dok je *Danas* pomenuo tri puta, a *Večernje novosti* jedanput.

Pojedini ključni aspekti realizacije reforme – finansijska strana, brzina reforme, teškoće, obuhvat reforme – jedva da su ikada ozbiljno razmatrani u novinskim tekstovima. Specifično o obuhvatu reforme – šta sve reforma Vojske treba da sadrži – govorilo je šest novinskih pasusa od ukupno 363 posvećenih reformi Vojske, od toga pet u *Politici*; o finansijskim aspektima – pet, i uvek kroz reči ministra odbrane Borisa Tadića (opet najviše u *Politici*); o prioritetima u procesu reforme govorilo se u svega dva pasusa (oba u *Danasu*); o problemima i teškoćama u sprovođenju reforme ukupno je bilo 13 referenci (u *Politici* i *Danasu*) od kojih nijedna nije poticala od zvaničnika, već od novinara i nezavisnih stručnjaka. O normativnoj reformi koja se tiče Vojske takođe je zabeleženo 13 referenci, a o tehničkoj modernizaciji Vojske šest. Kadrovskim promenama u Vojsci svaka od analiziranih novina u proseku je posvetila po pet paragrafa, dok ni u jednoj od njih nije bilo pokušaja da se detaljnije predstavi smisao i značaj odluke Vrhovnog saveta odbrane o smeni pet generala na samom početku maja 2003.

Veliki značaj u okviru izveštavanja o reformi Vojske mediji su dali priči o reformi uopšte (14%), koja se ne dotiče posebnih aspekata, dok su pored civilne službe i redukcije Vojske, jedino uvođenje civilne kontrole Vojske (11%) i reorganizacija civilnih institucija u sklopu reforme dobili veći značaj (10%). Civilna kontrola Vojske tematizirana je u kontekstu odluke Vrhovnog saveta odbrane o podređivanju Generalštaba Ministarstvu odbrane, a samo je u listu *Danas* promovisan koncept demokratske civilne kontrole, koja uključuje mnogo više od kontrole Vojske od strane izvršne vlasti.

I u prezentaciji reforme Vojske dominirala je oficijelna perspektiva. O reformi su direktno ili indirektno govorili državni funkcioneri u 46% slučajeva (predstavnici Ministarstva odbrane u 30%), novinari u 19%, stručnjaci u 11%, dok su mišljenja predstavnika Vojske bila prisutna u 3% sadržaja, manje nego stranih subjekata (uglavnom predstavnika SAD i NATO – 5%).

Novinski tekstovi uveliko su zanemarili objašnjenje ciljeva reforme i argumentacije u njenu korist. Bilo kakvo pominjanje ciljeva i krajnjih rezultata reforme pojavljuje se u 16% sadržaja posvećenih reformi. U 30% slučajeva kao reformski cilj navodi se usaglašavanje sa međunarodnim standardima, a u 15% uključuje u međunarodne integracije. Jeftinija vojska i njen bolji materijalni položaj pominju se po tri puta među 363 reference o reformi, a modernizacija četiri puta. U proseku, to bi značilo da je svaka od analiziranih novina jednom za tri nedelje pomenula da je cilj reforme jeftinija ili modernija vojska odnosno njen bolji materijalni položaj, a dva puta nedeljno govorila o ciljevima reforme u međunarodnom, a ne u domaćem kontekstu.

▲ **Prezentacija reforme Vojske na televiziji**

Reforma Vojske nije bila dominantna tema u televizijskim sadržajima o pitanjima u vezi sa odbranom i Vojskom. Na *TV Beograd*, ona je razmatrana u 10% sadržaja, na *BK* u 13%, a na *B92* u 21%. Pojedinačni aspekti

reformu dobili su toliko malo pažnje (po 2, 3, 6 a najviše 9 referenci), da ih nije vredno posebno analizirati.

Najšturiju i najneinformativniju sliku reforme Vojske proizvela je *TV Beograd*. Iako se reforma Vojske relativno često pominje, ovaj pojam u izveštajima *TV Beograd* nema nikakvog konkretnog sadržaja. Gledaoci su saznali da postoji plan reforme koji su ministar Tadić i načelnik Generalštaba Krga predstavili svojim sagovornicima iz NATO, da je VSO formirao poseban Odbor za koordinaciju reforme, da ministar Tadić u međunarodnim krugovima traži podršku za proces reforme, da Ministarstvo odbrane planira da oformi bord međunarodnih savetnika koji će u tom procesu pomoći, ali reporteri „Dnevnika“ koji su često ekskluzivno (sa lica mesta) saopštavali ove informacije nikada nisu govorili šta uključuje bilo kakav plan ili program reforme. Zaključak da reforma Vojske podrazumeva izmenu zakona, izradu strategije odbrane i civilnu kontrolu oružanih snaga gledaoci su mogli da donesu tek posredno, na osnovu vesti o pomoći koju su za ove poslove domaćim zvaničnicima ponudili eksperti NATO³.

Za razliku od drugih televizija, na ovoj TV stanici se nije čula nijedna od javnih izjava o mogućoj redukciji Vojske. *TV Beograd* nije posvetio pažnju ni izjavama zvaničnika koji naglašavaju ciljeve reforme. Samo jedanput, reforma sistema odbrane pominje se kao uslov za pristupanje bezbednosnim integracijama, dok se za njeno opravdanje ne nude nikakvi drugi argumenti.⁴ Iako je slika reforme Vojske veoma fragmentarna, bez naznake njenog sadržaja i cilja, ona je afirmativna i optimistička. U njoj se naglašava spremnost inicijatora reforme da se ona „sprovede ubrzano“, kao i pozitivne ocene „odvijanja reforme“, kakva je sadržana u specijalnoj izjavi američkog ambasadora za ovu televiziju.⁵ Novinari *TV*

³ *Voditelj*: „Eksperti NATO ponudili su Skupštini SCG pomoć u uspostavljanju saradnje sa parlamentima Evrope radi efikasnijeg i bržeg uspostavljanja parlamentarne i civilne kontrole Vojske SCG i njenih službi, kao i bržeg donošenja modernih zakona u vojnoj i bezbednosnoj oblasti i izradi nacionalne strategije odbrane“ (*TV Beograd*, „Dnevnik 2“, 15. maj 2003, prilog br. 8).

⁴ *Novinar*: „Partnerstvo za mir i evroatlantske integracije su prioritet, a uslovi za pristupanje su sprovođenje reformi u sistemu odbrane...“ (*TV Beograd*, „Dnevnik 2“, 5. maj 2003, prilog br. 6).

Beograd često imenuju Vojsku SCG kao „naša armija“ ili „naša vojska“, što se uvek smatra iskazivanjem pozitivne predrasude prema nekom subjektu, a jednom prilikom su je nazvali Vojska Jugoslavije.⁶

Jedan od značajnih poteza u reformi sistema odbrane – reorganizacija MOD i podređivanje Generalštaba Ministarstvu odbrane – dobilo je značajan publicitet, ali njegov smisao nije objašnjen publici. Iako je ovo bila prilika da se promoviše uspostavljanje civilne kontrole vojske, kao jedan od značajnih koraka u demokratizaciji civilno-vojnih odnosa, on nijedanput nije tako interpretiran. U izveštaju sa konferencije za štampu na kojoj je ministar Tadić obrazlagao značaj buduće odluke VSO, važnost je data ministrovim oceni da je ona „preduslov za dalje reforme“ i da potvrđuje „dominaciju civilnog faktora u civilno-vojnim odnosima“, ali izraz civilna kontrola nijedanput nije upotrebljen.⁷ Iako ekskluzivni, izveštaji reportera „Dnevnika“ često su bili usmereni na protokolarnu aspekte događaja koji gledaocima nisu pružali važne informacije.⁸

TV Beograd dao je izrazitu prednost zvaničnim izvorima informacija u odnosu na druge društvene subjekte. Ova televizija potpuno je

⁵ *Novinar*: „Kako tvrde članovi naše delegacije, iskustva drugih zemalja koristeći da se reforma oružanih snaga SCG sprovede ubrzano“ (*TV Beograd*, „Dnevnik 2“, 21. maj 2003, prilog br. 20). (*Uživo*) *Vilijem Montgomeri*: „Predsednička odluka je ... pre svega ... rezultat procesa reformi koji je u toku, pogotovo u vojsci. Ta odluka pokazuje našu punu podršku reformama, a takodje i našu potvrdu da se te reforme vrlo dobro odvijaju“ (*TV Beograd*, „Dnevnik 2“, 7. maj 2003, prilog br. 2).

⁶ *Novinar*: „(Oni...) su predstavili plan reformi naše armije u narednom periodu... (Oni su) pokazali veliko interesovanje za reformu naše armije“ (*TV Beograd*, „Dnevnik 2“, 7. maj 2003, prilog br. 1). *Novinar*: „Ministarstvo odbrane SCG očekuje da u bordu međunarodnih savetnika koji će raditi na reformi naše vojske bude i predstavnik iz Nemačke“ (*TV Beograd*, „Dnevnik 2“, 20. maj 2003, prilog br. 12). *Voditelj*: „Reforma vojske: Generalštab vojske Jugoslavije biće u nadležnosti Ministarstva odbrane, potvrdio ministar Tadić uoči sutrašnje sednice VSO“ (*TV Beograd*, „Dnevnik 2“, Vest dana, 5. maj 2003).

⁷ *Novinar*: „Stavljanje Generalštaba u nadležnost Ministarstva odbrane je preduslov za dalje reforme, tvrdi ministar odbrane i kaže da će time biti potvrđena dominacija civilnog faktora u civilno-vojnim odnosima“ (*TV Beograd*, „Dnevnik 2“, 5. maj 2003, prilog br. 6).

⁸ *Novinar*: „U kasarni Orijenjski bataljon ministru Tadiću, u pratnji načelnika Generalštaba generala Branka Krga, raport je predao komandant korpusa Ratne mornarice kontra-admiral Mihajlo Arković, koji je sa saradnicima referisao ministru odbrane o stanju borbene gotovosti i materijalnom položaju pripadnika tog vida vojske“ (*TV Beograd*, „Dnevnik 2“, 6. maj 2003, prilog br. 3).

ignorirala pritisak civilnog društva da se civilno služenje vojnog roka uredi u skladu sa međunarodnim standardima tj. akcije nevladinih organizacija povodom Svetskog dana prigovora savesti i njihove podatke o (negativnom) odnosu mladih prema vojsci, koji su dobili značajan publicitet u drugim medijima. Od svih analiziranih medija jedino je *TV Beograd* ovaj dan pokrila samo jednom informacijom – zvaničnim saopštenjem Ministarstva odbrane kojim se najavljuje aktivnost Ministarstva u uređenju ove oblasti.⁹

U poređenju sa *TV Beograd*, slika reforme na *BK* bila je složenija i preciznija. *TV BK* je u više navrata definisala reformu kao nešto što tek predstoji i o čemu nisu donete definitivne odluke (promene se pominju kao „najavljene reforme“, „predstojeće reforme“), kao i da je ona „dugo odlagana zbog političkih sukoba“. Naglašava se da će reforma trajati dugo, a da je za njen uspeh potrebna široka društvena podrška.¹⁰ Iz reporterskih izveštaja o reformi gledaoci su mogli da shvate da će ona obuhvatiti nekoliko segmenata, kao što su izrada strategije nacionalne bezbednosti i politike odbrane, uređivanje vojnog budžeta i obaveštajnih službi i reorganizacija pojedinih rodova vojske, kao i da su početni uslovi za reformu nepovoljni i da zahtevaju ozbiljno planiranje.¹¹

Kao i na *TV Beograd*, ni na *BK* uvođenje civilne kontrole nije dobilo odgovarajuću interpretaciju. Koncept civilne kontrole pomi-

⁹ *Voditelj*: „Danas, na Svetski dan prigovora savesti, Ministarstvo odbrane Srbije i Crne Gore formiralo je komisiju za izradu uredbe kojom će biti regulisana civilna služba i služba bez oružja, saopštio je Ministarstvo uz obrazloženje da se tako pokazuje opredeljenje da opšteprihvaćeni principi budu dosledno sprovedeni i u Vojsci SCG“ (*TV Beograd*, „Dnevnik 2“, 15. maj 2003, prilog br. 2).

¹⁰ *Novinar*: „Medijska pažnja je ovih dana skoncentrisana na transformaciju armije, proces za koji mnogi zaboravljaju da će verovatno trajati narednih sedam godina i za koji je potrebna široka podrška celog društva“ (*TV BK*, „Telefakt 4“, 8. maj 2003, prilog br. 2).

¹¹ *Novinar*: „Ratna mornarica je uz vazduhoplovstvo jedan od dva tehnološki najsloženija vida Vojske SCG, koji je zbog katastrofalne ekonomske situacije u prethodnom periodu doživio ozbiljno zaostajanje. Po ministru Tadiću o izgledu i transformaciji Ratne mornarice se intenzivno razmišlja, ali je još uvek rano da se govori o tome kako će ona izgledati i u kom smeru će se transformisati“ (*TV BK*, „Telefakt 4“, 6. maj 2003, prilog br. 8).

nje se samo jedanput i to u kontekstu problematične tačnosti, kao izvod iz intervjuja koji je ministar Tadić dao časopisu *Tajm*. Gledaoci su obavešteni da je ministar odbrane „naredio reorganizaciju vojske koja mora da bude pod civilnom kontrolom“, dok je odluku o reorganizaciji Ministarstva odbrane koja je omogućila civilnu kontrolu doneo Vrhovni svet odbrane dva dana nakon objavljivanja ove vesti. Takođe, ova odluka VSO nije tretirana u kontekstu uspostavljanja novih civilno-vojnih odnosa, već je naglašen njen značaj s obzirom na uslove koji SCG približavaju članstvu u Partnerstvu za mir.¹²

BK je jedina televizija koja je bilo koji način govorila o odnosu vojske prema reformi. Dok se na *TV Beograd* načelnik Generalštaba uživo čuo nekoliko puta, on nikada nije govorio o glavnim reformskim temama. Na *BK* on iznosi pozitivan stav Vojske prema reformi i njenu spremnost da se ona sprovede.¹³ Iako ne tretira javne procene o redukciji Vojske, kao ni *TV Beograd*, *BK* jedina od svih medija upozorava da se pitanje reforme ne može svesti na smanjenje broja pripadnika vojske.¹⁴ Mada indirektno, u okviru reforme smešta se priča o promeni odnosa Vojske i Ministarstva odbrane prema saradnji sa Haškim tribunalom, kao i istraga o vezama sa organizovanim kriminalom.¹⁵

¹² *Voditelj*: „Časopis podseća da je ministar odbrane, takođe, naredio reorganizaciju vojske koja mora da bude pod civilnom kontrolom“ (*TV BK*, „Telefakt 4“, 5. maj 2003, prilog br. 4).

Novinar (*aklina Tatalović*): „Nova organizacija Ministarstva odbrane je potpuno usklađena sa standardima NATO saveza što je ključni preduslov za prijem naše zemlje u program Partnerstvo za mir“ (*TV BK*, „Telefakt 4“, 7. maj 2003, prilog br. 1).

¹³ *Novinar*: „O odnosu vojske prema predstojećim reformama, general Krga kaže: (Uživo) *Branko Krga*: „Vojska je sigurno spremna da reforme izvrši. One i ne moraju i ne treba da budu bolne. Reforme i sprovodimo zato da bi bilo bolje i vojsci i građanima i državi a ne da bismo stvarali neke veće probleme sa tim akcijama koje izvodimo“ (*TV BK*, „Telefakt 4“, 8. maj 2003, prilog br. 2).

¹⁴ *Novinar*: „(Zamenik direktora NATO) *Kacirdakis* kaže da smanjenje vojske nije reforma i da ne treba žuriti ka redukcivanju broja vojnika, već da se reforma oružanih snaga i projektovanje njihove veličine mora raditi planski, da ne bi počinili greške koje su radile neke zemlje u tranziciji“ (*TV BK*, „Telefakt 4“, 17. maj 2003, prilog br. 13).

¹⁵ *Voditelj*: „Paralelno sa akcijom policije, sprovode se reforme u vojsci koje su dugo odlagane zbog političkih sukoba. Novopostavljeni ministar odbrane *Boris Tadić* naredio je prošle nedelje svim pripadnicima Vojske Srbije i CG da su dužni da dostave sve poznate informacije o osumnjičenima za ratne zločine. On je, takođe, pokrenuo istragu o eventualnim vezama između snaga bezbednosti i organizovanog kriminala“ (*TV BK*, „Telefakt 4“, 5. maj 2003, prilog br. 4).

TV B92 je najviše od svih promovisala koncept civilne kontrole oružanih snaga i afirmisala ga kao novu praksu od višestrukog značaja – ona je radikalni diskontinuitet sa dosadašnjom praksom, „ključni istorijski korak“, institucionalni preduslov za dalje reforme i bitan korak ka približavanju članstvu u Partnerstvu za mir. Publicitet je dat raznim ocenama ministra Tadića o značaju civilne kontrole vojske, koje nisu bile prisutne na drugim televizijama.¹⁶ Dok su druge televizije o reorganizaciji Ministarstva odbrane i vojnog sektora u njemu izvestile veoma šturo, bez ikakvih detalja i oslanjajući se samo na zvanično saopštenje VSO, TV B92 je detaljno objasnila koji su novi sektori i uprave u Ministarstvu, koji više neće postojati i koliko će korpusa ubuduće imati Vojska SCG. Izvor ove ekskluzivne informacije ostao je anoniman.¹⁷

B92 je jedina televizija koja je u okviru priče o reformi pomenula problem budućnosti Vojske u kontekstu nerešene budućnosti nove državne zajednice Srbije i Crne Gore.¹⁸ Dok je BK ignorisala temu civilnog služenja vojnog roka, a TV Beograd dala prednost zvaničnom oglašavanju povodom zakonskog uređenja civilne službe, B92 je dala veoma veliki publicitet nevladinim organizacijama koje su promovisale alternativno služenje vojnog roka. To je bio najduži prilog o temama u vezi sa odbranom i vojskom na ovoj televiziji i jedini u kome su se čula i mišljenja građana.

¹⁶ (Uživo) Boris Tadić: „Do sada smo imali... jednu anahronu poziciju Generalštaba u odnosu na Ministarstvo odbrane ...tako da moje pređašnje kolege možda čak i nisu imale institucionalne moći da vrše proces reformi“ (TV B92, „Vesti“, 5. maj 2003, prilog br. 11).

Novinar: „Time je anahronizam koji je trajao veoma dugo, više od decenije, na neki način prekinut i mi postajemo deo onih društava ... koje civilno kontrolišu oružane snage i upravljaju njima, rekao je na kraju ministar odbrane državne zajednice Boris Tadić“ (TV B92, „Vesti“, 6. maj 2003, prilog br. 2).

(Uživo) Boris Tadić: „Mislim da ne postoji, skoro, ambasador koji nije podržao jučerašnju odluku VSO i to je ocenjeno, u nekoliko navrata, kao ključni istorijski iskorak u odnosu na dosadašnju praksu. U budućnosti, mi ćemo graditi civilno-vojne odnose na jedan način koji je veoma moderan“ (TV B92, „Vesti“, 7. maj 2003, prilog br. 3).

¹⁷ Voditelj: „A izvor Radija B92 u Ministarstvu odbrane kaže da je današnja odluka o novoj organizaciji nadležnosti Ministarstva odbrane ključna u reformi Vojske SCG. Generalštab prelazi pod kontrolu Ministarstva, koje će biti podeljeno u pet sektora i dve uprave. Prvi sektor ...“ (TV B92, „Vesti“, 6. maj 2003, prilog br. 4).

¹⁸ Novinar: „(Tadić) je ocenio da bi, bez obzira na to kakva će biti budućnost zajedničke države, trebalo da se grade odbrambeni sistemi koji će uspešno služiti Srbiji i Crnoj Gori“ (TV B92, „Vesti“, 6. maj 2003, prilog br. 5).

▲ Medijsko izveštavanje o članstvu SCG u Partnerstvu za mir

Analizirani mediji nisu demonstrirali odgovarajuće profesionalne standarde u tretmanu pitanja priključenja Partnerstvu za mir i eventualno NATO. Obe teme tretirane su kao nekontroverzne, iako su i politička i građanska javnost podeljene po ovim pitanjima. Medijski publicitet dat je zvaničnim definicijama članstva u Partnerstvu za mir kao strateškog i nacionalnog interesa, kao neophodnosti i politike bez alternative, oko koga postoji opšte slaganje, ali bez gotovo ikakve argumentacije.¹⁹ I novine i televizija podjednako su afirmisali zvanično promovisanje „priključenja evroatlantskim integracijama“ nikada ne objašnjavajući publici koje to integracije podrazumeva i ne pominjući da pristupanje NATO zahteva nacionalni referendum.²⁰

Među pedesetak referenci na Partnerstvo za mir, koje su televizije ukupno objavile, nikada se nije čulo nijedno oponentsko mišljenje u odnosu na zvanične stavove. Samo u jednoj prilici, na televiziji se čula blaga kritika zvaničnog tretmana ovog pitanja u izveštaju sa sednice GO DSS koji je prikazao samo TV Beograd, dok su od novina o njoj izvestili samo Politika i Vijesti. Pored ovoga, Politika je samo u rubrici Pisma čitalaca dala publicitet mišljenju jednog građanina da naša zemlja ne treba

¹⁹ Novinar: „Posle ulaska naše zemlje u Savet Evrope jedan od ciljeva naše diplomatije, Ministarstva odbrane i svih starešina vojske je da se i naša zastava nadje na jednom od jarbola ispred NATO saveta u Briselu“ (TV Beograd, „Dnevnik 2“, 7. maj 2003, prilog br. 1).

Novinar: „Nesporno je da uključjenje u Partnerstvo za mir predstavlja odbrambeno-bezbednosni interes i Crne Gore i njenih građana, izjavio je predstavnik crnogorske vlade general Radoslav Martinović“ (TV Beograd, „Dnevnik 2“, 17. maj 2003, prilog br. 2).

²⁰ Novinar: „Partnerstvo za mir i evroatlantske integracije su prioritet“ (TV Beograd, „Dnevnik 2“, 5. maj 2003, prilog br. 6). Novinar: „Ministar odbrane Nemačke Peter Štruk ...tvrdi da će Nemačka učiniti sve da SCG postane deo svih severno-atlantskih integracija“ (TV Beograd, „Dnevnik 2“, 20. maj 2003, prilog br. 12).

Voditelj: „Srbija i Crna Gora namaju drugi izbor osim evroatlantskog ujedinjenja, rečeno je na međunarodnoj konferenciji o putu SCG ka evroatlantskim integracijama ...“ (BK, „Telefakt 4“, 17. maj 2003, prilog br. 13).

Novinar: „Takve jedinice, po Tadiću, imaju budućnost i u evroatlantskim integracijama koje očekuju našu vojsku“ (BK, „Telefakt 4“, 6. maj 2003, prilog br. 8).

Novinar: „Goran Svilanović je podržao sve vidove evroatlantskih integracija naše zemlje“ (BK, „Telefakt 4“, 17. maj 2003, prilog br. 13).

da uđe u NATO, ali i da vojsku u celini treba ukinuti. Od svih analiziranih medija jedino je *NIN* temu u članjenja u bezbednosne integracije tretirao na adekvatan način i o njoj otvorio argumentovanu javnu debatu.²¹

U pogledu Partnerstva za mir, analizirane televizije nisu bile ni pouzdan izvor informacija, što je mnogo tradicionalnija uloga od uloge promotera rasprave o pitanjima od javnog interesa. Nijedna od njih nikada nije jasno predstavila uslove za ulazak SCG u Partnerstvo za mir.

Novinari *TV Beograd* su samo jednom prilikom specifikovali sledeća tri uslova: reforma sistema odbrane, prekid veza sa Vojskom RS i saradnja sa Haškim tribunalom.²² Iz preporučene izjave ministra Gorana Svilanovića saznalo se da je jedan od uslova i „odustajanje od tužbe“ protiv zemalja NATO.²³ Ministar Tadić, kao najčešće citirani subjekat koji govori o ovoj temi, nikada na *TV Beograd* nije direktno govorio o uslovima za prijem u Partnerstvo za mir, niti definisao problem u vezi sa tužbom protiv NATO. U najavi Tadićeve izjave na ovu temu, novinar *TV Beograd* govori o uslovima kao o „interesantnim pitanjima“ koja su ministru postavili čelnici NATO u okviru „interesovanja za reformu naše armije“, a ministar odbrane ih je uživo formulisao kao „pitanja vezana za saradnju sa Haškim tribunalom (i) za Međunarodni sud pravde sa kojim se vodi spor protiv NATO država“.²⁴

²¹ Novinar: „Ulazak državne zajednice SCG u program NATO-a Partnerstvo za mir nije nužnost, nego uobičajenost i ne predstavlja neku veliku privrednu šansu, nego trošak, kaže lider DSS-a...“ (*TV Beograd*, „Dnevnik 2“, 10. maj 2003, prilog br. 6).

²² Novinar: „Partnerstvo za mir i evroatlanske integracije su prioritet, a uslovi za pristupanje su sprovođenje reformi u sistemu odbrane, prekid funkcionalnih veza sa Vojskom RS i saradnja sa Hagom“ (*TV Beograd*, „Dnevnik 2“, 5. maj 2003, prilog br. 6).

²³ Novinar: „Ministar Svilanović je rekao da je jedan od uslova za uključenje SCG u program Partnerstvo za mir odustajanje od tužbe protiv 19 zemalja članica NATO zbog bombardovanja Jugoslavije tokom 1999. godine“ (*TV Beograd*, „Dnevnik 2“, 17. maj 2003, prilog br. 2).

²⁴ Novinar: „Tokom sastanka u sedištu NATO-a, predstavnici Severno-atlantskog saveta i sam Džordž Robertson pokazali su veliko interesovanje za reformu naše armije, ali su postavili i niz interesantnih pitanja. (Uživo) B. Tadić: Pitanja su uglavnom bila vezana za saradnju sa Haškim tribunalom, za Međunarodni sud pravde sa kojim se vodi spor protiv NATO država i mogućnosti naše aplikacije, odnosno prijema u Partnerstvo za mir u budućnosti“ (*TV Beograd*, „Dnevnik 2“, 7. maj 2003, prilog br. 1).

TV Beograd naglašava važnost jednog uslova – saradnje sa Haškim tribunalom i naziva ga „jednim od najbitnijih“ u izveštaju o poseti ministra Tadića NATO koja je okarakterisana kao „pregovaranje“ o ulasku SCG u Partnerstvo za mir.²⁵ Saradnja sa Hagom, pak, koncentrisana je oko pitanja izručenja Veselina Šljivančanina, dok se Ratko Mladić na *TV Beograd* u ovom kontekstu nikada ne pominje.

TV BK pominje da postoji pet uslova za prijem u Partnerstvo za mir, ali ih ne nabroja. Na njih se referira kao na „davno poznate“.²⁶ Kao jedan od „ključnih“ uslova BK u više navrata navodi novu organizaciju Ministarstva odbrane.²⁷

BK direktno naglašava važnost dva uslova – saradnje sa Haškim tribunalom i povlačenje tužbe pred Međunarodnim tribunalom pravde protiv NATO.²⁸ Ministar Tadić, kome se pripisuje da govori o ova dva uslova, nikada ih ne naziva uslovima. U direktnoj izjavi za BK, nakon posete NATO, on ih definiše kao „prepreke“, ali i tada i u svim kasnijim direktnim izjavama uvek mnogo više govori o prvom, naglašavajući uspehe u saradnji sa Haškim tribunalom, dok nikada otvoreno ne definiše problem u vezi sa tužbom protiv NATO zemalja.²⁹ Ministar

²⁵ Voditelj: „SCG mogla bi uskoro da bude član Partnerstva za mir, a potom i NATO saveza, rekao je posle razgovora ministar odbrane Boris Tadić. Jedan od najbitnijih uslova je puna saradnja sa Haškim tribunalom“ (*TV Beograd*, „Dnevnik 2“, 7. maj 2003, prilog br. 1).

²⁶ Voditelj: „(Tadić) je dobio uveravanje da će državna zajednica do kraja godine biti u Partnerstvu za mir ukoliko ispuniti davno poznate uslove“ (*BK*, „Telefakt 4“, 11. maj 2003, prilog br. 14).

²⁷ Novinar: „Nova organizacija Ministarstva odbrane je potpuno usklađena sa standardima NATO saveza što je ključni preduslov za prijem naše zemlje u program Partnerstvo za mir“ (*BK*, „Telefakt 4“, 7. maj 2003, prilog br. 1).

²⁸ Novinar: „Od ranijih pet, broj uslova koji se postavljaju pred našu zemlju za ulazak u Partnerstvo za mir se smanjio na dva, od kojih je saradnja sa Hagom nezaobilazna, kaže Tadić, kao i rešavanje problema Ratka Mladića. Drugi uslov je povlačenje naše tužbe pred međunarodnim tribunalom protiv 19 zemalja članica NATO zbog agresije 1999. godine“ (*BK*, „Telefakt 4“, 8. maj 2003, prilog br. 2).

²⁹ (Telefonski) Boris Tadić: „Osnovna prepreka jeste u vezi saradnje sa Haškim tribunalom i tužba koju mi imamo protiv NATO država pred međunarodnim sudom pravde. Naravno da je ova druga tužba vezana i za tužbu koju BiH i Hrvatska imaju prema našoj zemlji, i radi se o svojevrsnoj pravnoj triangulaciji. Bilo kako bilo, ja očekujem da ćemo mi postići u narednom periodu uspehe u saradnji sa Haškim tribunalom i ja sam potvrdio da smo mi izvršili definitivni zaokret u našoj politici i nema povratka na staro u toj politici“ (*BK*, „Telefakt 4“, 7. maj 2003, prilog br. 1).

Svilanović takođe o uslovima ne govori direktno. Njegovo pominjanje tužbe pred Međunarodnim sudom pravde predstavljeno je van konteksta priče o uslovima za članstvo, kao potreba pronalaženja „rešenja oko nekih spornih pitanja“.³⁰

Dok *TV Beograd* ne pominje Ratka Mladića, *BK* daje publicitet izjavi ministra Tadića o posebnom problemu u vezi sa Mladićem, jer je u međunarodnoj javnosti stvorena slika da se Mladić nalazi u Srbiji, pa taj problem zahteva adekvatno rešenje.³¹

Iako su izjave ministra Tadića o ispunjavanju uslova za prijem u Partnerstvo za mir obazrive i uslovne, one se u novinarskoj interpretaciji pretvaraju u veoma čvrste i nedvosmislene. Tadićeva direktna izjava za *BK* televiziju da „rezultati“ u pogledu jednog uslova „otvaraju mogućnost prijema“, u najavi istog priloga prevedena je u „ispunjavanje uslova“.³²

TV B92 je potpuno zanemarila međunarodni kontekst reforme Vojske. Pitanje članstva u Partnerstvu za mir je marginalizovano – na njega se referira ukupno četiri puta među 98 pominjanja raznih tema u vezi sa odbranom i Vojskom. Međunarodne aktivnosti Ministarstva odbrane i Vojske su ignorisane – one se ne pominju nijednput, dok se na *TV Beograd* o njima govori 11 puta. O uslovima za priključenje Partnerstvu za mir nikada ne govore novinari ili voditelji, već se iskazi o ovoj temi pripisuju ili državnim zvaničnicima ili izvori-

³⁰ Novinar: „Po Svilanoviću se moraju naći i biće nađena rešenja za neka međusobno sporna pitanja medju kojima su najznačajnija problem štete nastale bombardovanjem naše zemlje 1999 godine i problem naše tužbe protiv 19 članica NATO-a“ (*BK*, „Telefakt 4“, 17. maj 2003, prilog br. 13).

³¹ (*Uživo*) Boris Tadić: „Postoji i problem jedne već izgrađene slike u međunarodnim medijima, međunarodnoj javnosti, da neke od osoba koje su optužene pred Haškim tribunalom kao, što je Ratko Mladić, se nalaze u našoj zemlji i to jeste zona naše odgovornosti ...i mi ćemo morati da tražimo rešenja u tom pravcu“ (*BK*, „Telefakt 4“, 8. maj 2003, prilog br. 2).

³² (*Uživo*) Boris Tadić: „Nesumnjivo (je) rečeno danas na razgovoru u Severnoatlantskom savezu da rezultati saradnje sa Haškim tribunalom potpuno otvaraju mogućnost prijema“ (*BK*, „Telefakt 4“, 7. maj 2003, prilog br. 1).
Voditelj: „Srbija i Crna Gora ispunjava uslove da do kraja godine postane član programa Partnerstvo za mir, izjavio je ministar odbrane Boris Tadić posle razgovora u Savetu NATO-a u Briselu“ (*BK*, „Telefakt 4“, 7. maj 2003, prilog br. 1).

ma iz MOD. Publicitet su dobile izjave Tadića i anonimnog izvora iz Ministarstva odbrane o civilnoj kontroli Vojske kao „jednom od uslova“ tj. „ključnog preduslova“ za članstvo.³³

Najveći značaj se ipak pridaje saradnji sa Haškim tribunalom, koja je u izjavi pripisanoj ministru Tadiću navedena kao „uslov nad svim uslovima“.³⁴ I ministar Tadić i ministar Svilanović na *B92* pominju Veselina Šljivančanina direktno u kontekstu priče o Partnerstvu za mir, dok referenca na Mladića nikada nije direktna, a tužba SRJ protiv zemalja članica NATO nikada nije pomenuta.

■ NEDELJNA ŠTAMPA O ODBRANI I VOJSCI

▲ Karakteristike izveštavanja

Za razliku od dnevnog medijskog izveštavanja koje je karakterisalo mnogo sličnosti, prezentaciju vojno-odbrambenih tema u nedeljnoj štampi odlikovala je velika razlika između četiri analizirana nedeljnika. Kao i u slučaju TV programa i dnevne štampe, ove teme dobile su najmanji značaj u crnogorskom magazinu *Monitor*. Najveću pažnju odbrambenom sektoru posvetio je *Nedeljni telegraf*. U tri majska broja ovog nedeljnika registrovano je 10 tekstova koji se većim delom i direktno tiču tema u vezi sa odbranom i Vojskom. *Vreme* je objavilo pet takvih tekstova, *NIN* četiri, a *Monitor* tri.

I osnovni novinarski pristup i glavne teme izveštavanja bili su veoma različiti. Ni u jednom od ovih nedeljnika reforma Vojske nije bila glavna

³³ Novinar: „Naš izvor u Ministarstvu odbrane dodaje da je nova organizacija Vojske potpuno uskladjena sa standardima NATO saveza, što je ključni preduslov za prijem naše zemlje u program Partnerstvo za mir“ (*TV B92*, „Vesti“, 6. maj 2003, prilog br. 4).

³⁴ Novinar: „(Tadić) je rekao da za pristupanje Partnerstvu za mir saradnja sa Hagom ostaje uslov nad svim uslovima, dodavši da očekuje skoriju predaju Veselina Šljivančanina, dok je za bivšeg generala Vojske Republike Srpske Ratka Mladića rekao da nema valjanih informacija“ (*TV B92*, „Vesti“, 5. maj 2003, prilog br. 11).

tema. Svaki od njih ponudio je drugačije sadržaje, bilo fokusirane na pitanja ratne prošlosti Vojske (*Vreme*), na Partnerstvo za mir (*NIN*), ili međunarodne interese koji mogu imati posledica na promene u domaćem sistemu odbrane (*Nedeljni telegraf*), ali je svaki značajno angažovao svoje profesionalne resurse.

Nedeljni telegraf je pokrio najveći broj tema – od daleke vojne prošlosti, preko aktuelnih i budućih poteza u reformi Vojske, dok je najveći značaj dat međunarodnim odnosima koji se tiču Vojske, pre svega odnosima SCG i NATO, strateškim interesima SAD na Balkanu i novim planovima NATO, kao i odnosu SAD prema Kosovu. Izveštavanje *Nedeljnog telegrafa* bilo je orijentisano na pružanje ekskluzivnih i aktuelnih činjeničnih informacija o temama o kojima nisu govorili drugi mediji ili su to činili znatno kasnije, na najave budućih događaja i otkrivanje strateških pravaca domaće i međunarodne politike, kao i na ekskluzivne razgovore sa relevantnim političkim akterima o pokrenutim temama. U novinarskoj izvedbi, ova orijentacija rezultirala je plasiranjem informacija iz neidentifikovanih izvora („izvori bliski Ministarstvu odbrane“, „najviši krugovi Vojske“, „izvor NT u NATO“) u tekstovima anonimnih autora, koje su se u mnogim detaljima pokazale kao nepouzdanе, potenciranjem jedne strane slike koja ne oslanja na jednu vrstu argumentacije i ignoriše svaku drugu, kao i dramatisovanjem očekivanih događaja i pojava koje su simplifikovano predstavljene u senzacionalistički intoniranim naslovima.

Izveštavanje *Nedeljnog telegrafa* u mnogim aspektima bilo je unikatno. On je prvi od svih medija najavio posetu ministra odbrane Borisa Tadića sedištu NATO i njegove razgovore o članstvu SCG u Partnerstvu za mir i članstvo u bezbednosnim integracijama povezao sa američkom politikom prema Kosovu. Takođe je prvi najavio penzionisanje nekih vojnih generala i lansirao priču o interesu SAD za stvaranjem vojnih baza u Srbiji. Ekskluzivnost informacija, međutim, nije uvek značila i dobru informisanost javnosti niti se manir tabloidnog novinarstva, usmeren na pojednostavljivanje procesa na račun pojedinačnih događaja, preneglašavanje pojedinačnih aspekata događaja na uštrb

celine, personalizaciju društvenih odnosa i retoriku kojoj je osnovni cilj da privuče pažnju, pokazao pogodnim za tretman složenih tema sa mnogo aspekata. Za *Nedeljni telegraf*, na primer, nije postojala razlika između NATO i Partnerstva za mir. Dok se samo jednom u tekstu na celoj strani *Nedeljnog telegrafa* Partnerstvo za mir pominje kao „predvorje“ NATO, o pridruživanju SCG Partnerstvu za mir govorilo se kao o članstvu u NATO. Tekstualna referenca da je „realno očekivati“ da će SCG ući u Partnerstvo za mir u junu ili septembru, prevedena je u naslov na prvoj strani u „Srbija i Crna Gora od juna u NATO“.

Kadrovske promene u Vojsci u ovom listu označene su kao najvažniji aspekt reforme Vojske, jer se, pored normativne reforme, one jedino pominju u okviru priče o reformi. O njima se govori u više navrata, ali ne retrospektivno, već samo u vidu najava „značajnih kadrovske promena na svim nivoima“. Pred sednicu Vrhovnog saveta odbrane na početku maja, na kojoj je penzionisano pet generala, *Nedeljni telegraf* je, iz neznanih izvora, najavio ovaj potez kao „penzionisanje velikog broja generala“ i „temeljno podmlađivanje rukovodećeg kadra“. Krajem maja najavljena je skoro smena „nove grupe generala“, među kojima će biti i načelnik VMA, što se pokazalo netačnim.

Priča o budućem stacioniranju američkih vojnika u Srbiji, jer je Beograd postao „čvorište za američke interese na Balkanu“, potkrepljena je izjavama američkog i domaćeg stručnjaka za vojna pitanja i u njoj nije bilo nikakvog pokušaja da se balansira nekim drugačijim mišljenjem. Ovaj tekst sadržao je i tvrdnju da su predstavnici američke vlasti već pregovarali sa nadležnima iz Vlade SCG i dogovorili se o dve vojne baze u Srbiji, koja je ubrzo demantovana kako iz domaćih tako i iz američkih zvaničnih izvora. *Nedeljni telegraf*, međutim, nije objavio zvanični demanti američke ambasade o pregovorima o vojnim bazama, kršeći tako jedno od osnovnih profesionalnih pravila.

Nedeljni telegraf se jedini od svih analiziranih medija bavio temom korupcije u Vojsci. Dok se iz dnevne štampe, na osnovu izjava ministra

odbrane Borisa Tadića, moglo saznati samo da se u Vojsci sprovodi istra- ga o zloupotrebama, kao i da je ministar stopirao sve velike javne nabav- ke, bez pokušaja otkrivanja pozadine ove odluke, ovaj nedeljnik je doku- mentovano i sa mnogo detalja predstavio razmere kriminalnih radnji u vojnom zdravstvu. Izvori ovih saznanja, prema tvrdnji samog *Nedeljnog telegrafa*, bili su iz Ministarstva odbrane, što pokreće pitanje obaveze ravnopravnog tretmana medija od strane državnih organa, koja je regu- lisana Zakonom o informisanju. Poštovanje profesionalnih standarda bilo je najizrazitije u intervjuu lista sa ministrom Goranom Svilanovićem u kome je od nadležnog državnog funkcionera zatražen direktan odgo- vor na pitanje u vezi sa povlačenjem tužbe SCG protiv NATO zemalja radi ulaska u Partnerstvo za mir.

Za *NIN*, reforma Vojske ne samo da nije bila glavna tema, već uopšte nije bila tema od ikakvog značaja. Obuhvat vojno-odbrambenih tema u *NIN* u svari je bio veoma uzak. Praktično, u vezi sa odbranom i Vojskom za *NIN* je postojala samo jedna tema – pristupanje SCG Partnerstvu za mir i NATO. Ova tema tretirana je sa vrhunskom pažnjom, uz predstavlja- nje širokog raspona mišljenja koje je interpretiraju na različite načine i jasno definisanje spornih tačaka o kojima postoje suprotstavljena sta- novišta. O ovoj temi konsultovani su visokokompetentni stručnjaci, o njoj je pokrenuta debata u kojoj su navedeni argumenti koji zastupaju oponentska gledišta u odnosu na zvanična i, kao vrhunac, posvećena joj je ekskluzivna anketa javnog mnjenja koju na neke izuzetno značajne teme inicira i ostvaruje sam *NIN*. Iako je tema o Partnerstvu za mir i NATO bila značajno prisutna u analiziranim dnevnim medijima, izveštavanje ovog nedeljnika donelo je publici mnoga nova saznanja i predstavilo značajne kontroverze koje je prate.

Anketa je merila podršku građana pridruživanju Partnerstvu za mir i NATO, kao i njihova objašnjenja sopstvenih stavova, dok je novinar u interpretaciji nalaza istraživanja ukazao na kontroverzne aspekte odno- sa javnosti prema bezbednosnom integrisanju SCG. Za razliku od televi- zijskih stanica, koje su izbegavale da govore o povlačenju tužbe protiv

NATO zemalja u Međunarodnom sudu u Hagu kao o jednom od uslova za učlanjenje u Partnerstvo za mir, predstavljale ga nejasno ili pak pot- puno ignorisale, *NIN* je direktno govorio o ovom problemu i u razgovo- ru sa nekoliko stručnjaka za međunarodne odnose tražio njegovo reše- nje. Debata o članstvu u NATO nastala je kao polemika sa stavovima predsednika SCG i predsedavajućeg Vrhovnog saveta odbrane, koji ga definiše kao „realnost i potrebu“ u kojoj su od strane dvojice istaknutih stručnjaka izneti suprotstavljani argumenti. Iako ograničen samo na jed- nu temu, *NIN* je tretmanom ovog pitanja iz domena odbrane i Vojske usmerio javnu pažnju na problem koji ga prati i preneo ga na diskurziv- ni nivo koji omogućuje da se sporovi reše bez konflikata.

Vreme se opredelilo za drugačiji pristup. U njemu Partnerstvo za mir i NATO nisu uopšte tema od značaja, već je naglasak stavljen na predsta- vljanje promena u Vojsci i problema koji ih prate i, posebno, na pitanje oslobađanja Vojske od ratnog nasleđa i tereta prošlosti, koje se tretira kao problem koji treba razrešiti reformom. O reformi se govori kao o važnom tranzicionom procesu, koji u prošlosti nije uspeo iako je priča o njemu pratila Vojsku Jugoslavije od osnivanja. *Vreme* je jedini medij koji veliki značaj pridaje uspostavljanju civilne kontrole nad vojnim obave- štajnim službama. Analizom do sada obavljenih promena, sa jedne strane, i problema koji prate transformaciju Vojske (aktuelno stanje u Vojsci i kadrovski sastav) proizvedena je uravnotežena slika procesa koga karak- terišu uspesi i teškoće koje tek treba savladati.

Fokus izveštavanja *Vremena* je ipak ponašanje Vojske tokom ratova 90-ih i rekonceptualizacija odnosa državnog i odbrambenog establi- šmenta prema ratnim zločinima. Dok je u *NIN* tema saradnje sa Haškim tribunalom koncentrisana na optužene pripadnike policije (tj. Službe bez- bednosti), ona je u *Vremenu* fokusirana na (bivše) pripadnike Vojske. Odgovornost „vukovarske trojke“ za zločin na Ovčari problematizovana je pregledom sličnih slučajeva iz istorije ratovanja i odnosa sudova prema ponašanju vojnika i oficira. U istom kontekstu aktuelizovan je i „slučaj Tri- funović“ i kontroverzni odnos Vojske prema svom generalu, a čelnicima

Vojske zamereno što su i pored obećanja zaboravili na pokušaj rehabilitacije nekad osporavanog a nekad hvaljenog vojnog komandanta. Značaj vojnim temama proizveden je i angažovanjem vodećih novinara lista kao njihovih autora (Miloš Vasić, Dejan Anastasijević, Nenad Lj. Stefanović).

Po žanrovskim formama, izveštavanje *Monitora* se najmanje odmaklo od modela dnevnih novina (jedan faktografski izveštaj, jedan intervju, jedan tematski članak). Naglasak u *Monitoru* bio je na pravu na prigovor savesti i civilnom služenju vojnog roka i na aferama prodaje oružja. Uz faktografski tekst o rezultatima istraživanja o odnosu mladih prema Vojsci koji je pokazao lošu reputaciju Vojske među budućim vojnicima i veoma rašireno neznanje o prigovoru savesti, *Monitor* je objavio pregledni tekst o domaćem pravu i praksi u ovom pogledu i o rešenjima koja postoje u drugim evropskim zemljama. Značajna unikatnost *Monitora* ogledala se u pokušaju da kroz razgovor sa relevantnim sagovornikom publici objasni razliku između Partnerstva za mir i NATO, koje mnogi, po tvrdnji samog lista, poistovećuju.

Od nekoliko uloga karakterističnih za medije, analizirane novine i televizijske stanice najbolje su ostvarile klasičnu ulogu izvora aktuelnih i pouzdanih informacija. U ulozi instrumenta javnosti koji obezbeđuje transparentnost javnih institucija i kontroliše vlast, analizirani mediji su više funkcionisali kao kanal za promociju oficijelnih informacija i stanovišta, nego kao samostalni istraživački instrument koji kritički objašnjava i procenjuje odluke i politiku izabranih organa vlasti i proverava je oslanjanjem na neoficijelne izvore. Kao instrument javne debate o novim ili kontroverznim temama od javnog interesa, mediji nisu ispunili svoju ulogu. Oni su marginalizovali sporna pitanja i propustili priliku da se otvaranjem javne debate o tačkama neslaganja, kroz razmenu racionalnih argumenata, stvori mogućnost da se u javnosti oformi i učvrsti većinsko mišljenje zasnovano na dobroj informisanosti i znanju.

Nedeljna štampa je u – odnosu na dnevnu – očekivano više negovala analitički i interpretativni pristup. Iz nje publika, međutim, nije mogla da sazna mnogo o reformi Vojske kao glavnom procesu koji je obeležio zbivanja u bezbednosnom sektoru u istraživanom periodu, pa su za ovu temu nedeljnici mogli služiti samo za komplementarno informisanje uz dnevne medije. U zavisnosti od izbora nedeljnika, s obzirom na različit tematski fokus, saznanja publike bila su veoma različita. Analizirani nedeljnici u celini su ipak uspeali da, svaki u nekom domenu, ostvare funkcije koje su propustili dnevni mediji – bilo predstavljanjem uravnotežene slike povoljnih i nepovoljnih okolnosti za reformu Vojske, lansiranjem tema koje se ne poklapaju sa preferencijama oficijelnih struktura ili otvaranjem javnog dijaloga o temama o kojima je javnost značajno podeljena.

ZAKLJUČCI

**OBAVEŠTENOST GRAĐANA
O REFORMI VOJSKE**

- *Nalazi o zainteresovanosti građana za reformu vojske i odbrane vode kontroverznom zaključku: malo je onih koji su veoma zainteresovani, ali skoro dve trećine njih pokazuje neki stepen interesovanja. Gotovo isto toliko građana je, istovremeno, loše obavešteno o događanjima u ovom sektoru, a tek minimalan procenat njih kaže da je veoma dobro obavešten.*
- *Televizija je najvažniji izvor saznanja anketiranih u Srbiji o reformi vojske i odbrane, dok je u Crnoj Gori na toj poziciji – lično iskustvo iz vojske. Mali deo javnosti smatra dnevnu štampu najvažnijim izvorom svog obaveštavanja o ovom sektoru. Oko četvrtine građana oslanja se na informacije koje dobijaju od poznanika koji su sada u vojsci ili su je nedavno napustili. Specijalizovana medijska izdanja (TV emisija „Dozvolite“ i nedeljnik „Vojska“) su se plasirala izuzetno nisko na lestvici izvora informisanja koja su ispitanici izabrali kao najvažnije.*
- *Kad je reč o poverenju u izvore saznanja, mnogo je manje anketiranih označilo lično iskustvo kao izvor kome najviše veruje, a više njih je odabralo poznanike koji su sada u vojsci ili su je nedavno napustili. Međutim, ovde valja imati u vidu da su naši ispitanici mogli da odaberu samo jedan izvor te se formirala lista od pedesetak stavki i „glasovi“ su se rasuli.*
- *Veliki broj ispitanika nije mogao da odluči da li mediji posvećuju reformi vojske i odbrane – dovoljno, malo ili previše pažnje. Ipak, na osnovu drugih odgovora anketiranih, možemo zaključiti da ispitanici misle da ova pitanja zaslužuju veću medijsku pažnju. Skoro svaki četvrti ispitanik ocenjuje izveštavanje kao objektivno, ali je mnogo onih koji se o tome nisu izjasnili.*

- *Građani su najviše zainteresovani za redovne aktivnosti u vojsci – svakodnevni život vojnika, njihovu obuku, vežbe, školovanje, itd. Sledeći skup tema koje smatraju zanimljivim uključuje smanjenje i reorganizaciju vojske, njenu profesionalizaciju, modernizaciju, skraćenje vojnog roka, mogućnost civilnog služenja itd. Sa skromnijim procentom „glasova“, ali na ipak prestižnom – trećem mestu liste tema kojima bi mediji, po mišljenju građana, trebalo da posvete najveću pažnju našla se demokratska i civilna kontrola nad vojskom. Utoliko akteri civilnog društva u Srbiji i Crnoj Gori mogu biti bar delimično zadovoljni time što su u javnosti izazvali pažnju za teme kao što su trošenje vojnog budžeta, zaštita ljudskih prava u vojsci, pojava kriminala i korupcije u vojsci, uloga JNA i Vojske Jugoslavije u ratovima devedesetih, haška suđenja bivšim pripadnicima vojske.*
- *Anketirani građani misle da bi izveštavanje medija o reformi vojske i odbrane bilo bolje ukoliko bi novinari bili specijalizovani za ove teme, a Vojska SCG i Ministarstvo odbrane bili otvoreniji prema novinarima. Vrhovni savet odbrane bi, smatra većina, trebalo da najmanje dvaput godišnje obaveštava javnost o stanju u vojsci i odbrani.*

GRAĐANI O STANJU U VOJSCI

- *Vojska je institucija poretka kojoj u Srbiji najviše veruje blizu tri četvrtine ispitanika, a u Crnoj Gori više od polovine njih. Iz dobijenih odgovora je vidljivo odsustvo glavnog razloga za poverenje, odnosno nepoverenje u Vojsku SCG. Zato je i najčešće navođeni razlog za poverenje u Vojsku, po kome je ona glavni garant mir i bezbednosti, zaokružila tek petina ispitanika. Među razlozima za nepoverenje u Vojsku od ostalih se neznatno izdvaja zadržavanje visokih oficira iz Miloševićevog vremena, što smeta tek sedmini anketiranih u Srbiji i u Crnoj Gori.*

- *Dodatni dokazi javnog poverenja u Vojsku proističu iz činjenice da oko dve petine ispitanika misli da u Vojsci ima manje korpucije i kriminala nego u društvu, dok je broj onih koji misle suprotno minimalan. Isto tako, više od polovine ispitanika je uvereno da se u Vojsci SCG poštuju ljudska prava. Međutim, taj broj opada na svega jednu trećinu prilikom izjašnjavanja o poštovanju prava svih vernika u Vojsci.*
- *Sudeći po dobijenim rezultatima, anketirani građani generalno više veruju Vojsci SCG nego institucijama i organima koji njom komanduju i upravljaju. Oni, pri tom, nešto malo više veruju Generalštabu nego Ministarstvu odbrane i Vrhovnom savetu odbrane. Interesantno je da i vojna služba bezbednosti uživa približno isto poverenje kao i ostale komandno-upravljачke instance državne zajednice.*
- *Blizu polovina ispitanika u Srbiji i u Crnoj Gori pozitivno ocenjuje rad ključnih ljudi koji komanduju i rukovode Vojskom. Najbolji skor ima ministar odbrane Boris Tadić. Na drugom mestu je načelnik Generalštaba Vojske general Branko Krga, a iza njega sledi Svetozar Marović, predsedavajući VSO.*
- *Dobijeni rezultati delimično opovrgavaju, u domaćoj i stranoj javnosti uvreženu, sliku o nespemnosti građana Srbije i Crne Gore da se suoče sa osnovanim sumnjama da su pripadnici Vojske SCG, odnosno njenih prethodnica – Vojske Jugoslavije i Jugoslovenske narodne armije, tokom proteklih ratova vršili ratne zločine. Naime, takvu je mogućnost izričito odbacila tek oko četvrtina uglavnom najstarijih ispitanika, dok su se ostali izdelili na one koji prihvataju tu činjenicu i one koji nisu znali i hteli da se izjasne.*
- *Više od polovine ispitanika veruje da je Vojska SCG sposobna da izvršava svoje zadatke, uprkos svesti većine njih da su standard pripadnika Vojske, kao i životni standard oficira znatno opali, te da je Vojska slabo naoružana i opremljena.*

- Iz rezultata je vidljivo da većina građana ima rezerve prema reformskim kapacitetima Vojske SCG. Naime, svega oko trećina ispitanika misli da većina oficira podržava bržu reformu Vojske, dok blizu dve petine njih misli da je Generalštab Vojske i dalje okupiran željom da sačuva moć i privilegije svojih članova.
- Dobijeni podaci sugerišu da u javnom mnenju Srbije i Crne Gore preovlađuje uverenje da je Vojska u dobroj meri depolitizovana, te da opada njeno mešanje u tekuće političke procese. Uzdržanost nalaže činjenica da više od dve četvrtine pitanih misli da vojne tajne službe još uvek imaju znatan uticaj na politička zbivanja u SCG.

OČEKIVANJA GRAĐANA OD REFORME VOJSKE

- Bezbednost sveta je, po mišljenju ispitanika iz Srbije i Crne Gore, najviše ugrožena potencijalnim sukobima oko prirodnih resursa, potom sukobima bogatih i siromašnih zemalja, kao i međunarodnim terorizmom i organizovanim kriminalom. Za razliku do toga, bezbednost SCG prvenstveno ugrožavaju potencijalni sukobi u nacionalno mešovitim sredinama, potom organizovani kriminal, pa onda ekonomski i socijalni sukobi, odnosno napetosti. Javnost Srbije i javnost Crne Gore su, uz manje i ne naročito bitne razlike, saglasne u viđenju pretnji po bezbednost zajedničke države.
- Javnost procenjuje da među stranim državama najveću pretnju po bezbednost naše zemlje mogu predstavljati Albanija i SAD, a u znatno manjoj meri Hrvatska i Nemačka. Nasuprot tome, pri izboru države koja je najveći prijatelj SCG, javno mnjenje pokazuje veliku uzdržanost. Na vodećem mestu su Grčka i Rusija, uz dosta niske procenat izbora, a toj su listi u Crnoj Gori priključene i SAD sa 5.9% glasova.

- Većina ispitanika smatra da njihova lična bezbednost najviše zavisi od sposobnosti državnog rukovodstva, a zatim, uz tri puta manji procent izbora, od jake vojske. Okretanje Zapadu i učlanjenje u Evropsku uniju bi, po mišljenju skoro trećine ispitanika, najviše doprinelo povećanju bezbednosti SCG. Nasuprot tome, nešto manje od jedne petine njih misle da treba zadržati nezavisnu poziciju i oslanjati se na sopstvene snage u odbrani zemlje.
- Tri petine ispitanika iz Srbije i dve trećine iz Crne Gore su saglasni da naša zemlja treba da postane članica Partnerstva za mir. U znatno većem procentu od proseka to u oba uzorka češće od ostalih odobravaju obrazovaniji ispitanici. U skladu s tim, apsolutna većina ispitanika u oba uzorka smatra da bi učlanjenje u Partnerstvo donelo našoj zemlji više koristi nego štete. Međutim, dobijena je nešto drugačija slika prilikom merenja poverenja u Partnerstvo za mir kao organizaciju. Javnost Srbije je znatno uzdržanija – samo nešto više od četvrtine ispitanika ima u nju poverenja, dok je taj procenat u Crnoj Gori znatno veći – nešto više od polovine ispitanika.
- Da naša zemlja treba da postane članica NATO slaže se nešto više od četvrtine ispitanika iz Srbije i nešto manje od dve petine iz Crne Gore, uz izrazit porast procenta onih koji tu opciju prihvataju s povećanjem školske spreme. Kad je reč o poverenju u NATO, rezultati su dosta različiti: ima poverenja samo nešto više od desetine ispitanika u Srbiji i nešto više od četvrtine u Crnoj Gori.
- Oko polovine ispitanika iz Srbije i Crne Gore smatra da SCG ne treba da odustane od tužbe protiv NATO za agresiju 1999. godine. Većina ih se ne slaže s povlačenjem tužbe ni u slučaju da je to uslov za ulazak u zapadne saveze. Isto tako, oni u sličnom procentu odbijaju mogućnost povlačenja tužbe protiv NATO i ako bi u tom slučaju Hrvatska i BiH povukle tužbe protiv SCG (SRJ) za agresiju i genocid.

- *Apsolutna većina ispitanika u obe države članice – oko dve trećine u Srbiji i tri četvrtine u Crnoj Gori – smatra da Vojska SCG treba da bude uključena u borbu protiv organizovanog kriminala i terorizma. Javno mnjenje podržava i njeno učešće u međunarodnim mirovnim misijama.*
- *Prema oceni javnosti, prioriteti u reformi Vojske su smanjivanje brojnog stanja, modernizacija naoružanja i opreme i poboljšanje materijalnog položaja vojske. Uspostavljanje demokratske civilne kontrole vojske i ograničavanje moći tajnih vojnih službi takođe je jedan od prioriteta, ali nižeg ranga od prethodnih.*
- *Većina ispitanika je za zadržavanje opšte vojne obaveze, uz delimično angažovanje profesionalaca, jer bi zemlja teško ekonomski mogla da izdržava profesionalnu vojsku. Isto tako, skoro dve trećine njih smatra da žene ne treba da služe vojsku. Istovremeno, apsolutna većina ispitanika u oba uzorka smatra da treba smanjiti broj njenih pripadnika i modernizovati je u skladu s mogućnostima društva. Opcija stvaranja zasebnih vojski Srbije i Crne Gore pod zajedničkom komandom privukla je manje od po jedne desetine ispitanika u oba uzorka.*
- *Javnosti Srbije i Crne Gore imaju različit odnos prema učešću stranih stručnjaka u reformi Vojske SCG – uočljivo veći broj ispitanika u Crnoj Gori (nešto više od dve petine) nego u Srbiji (nešto više od jedne četvrtine) bi prihvatio prisustvo stranih stručnjaka.*

MEDIJSKO IZVEŠTAVANJE O ODBRANI I VOJSCI

- *Vojno-odbrambene teme dobile su veliki publicitet i prioritetan plasman u svim analiziranim TV stanicama (TV Beograd, BK, B92 i TVCG) i dnevnim novinama (Politika, Večernje novosti, Danas i Vije-*

sti). Mediji u Srbiji posvetili su im dva ili tri puta više pažnje nego mediji u Crnoj Gori. TV stanice u Srbiji prosečno se emitovale bar po jedan prilog dnevno u vezi sa odbranom i Vojskom, a novine po četiri (Politika) ili tri teksta dnevno (Danas i Večernje novosti).

- *Novinari analiziranih TV stanica i dnevnih novina bili su autori samo polovine priloga o odbrani i Vojsci dok je druga polovina poticala od novinskih agencija (najčešće Bete), drugih domaćih i stranih medija, saopštenja državnih ili drugih organizacija ili od autora koji nisu novinari.*
- *Okolo 80% TV priloga i novinskih tekstova pripadalo je jednostavnim novinarskim formama, usmerenim na faktografiju. Analitičko-interpretativni pristup korišćen je retko ne samo u agencijskim sadržajima nego i u autorskim tekstovima novinara. Nedostatak specijalizovanih novinara za praćenje reformskih procesa u sektoru odbrane nadoknađen je samo u nekim medijima (Danas, Politika, Vijesti) i samo delimično, bilo angažovanjem stručnih autora van sopstvenog profesionalnog sastava ili prenošenjem analitičkih tekstova iz drugih medija.*
- *I TV i novinsko izveštavanje karakterisala je izrazita dominacija oficijelnih viđenja vojno-odbrambenih tema koja su potencirala njihove neproblematične aspekte. Visoki državni funkcioneri bili su izvor informacija ili stavova u 45% TV i 40% novinskih sadržaja, a među njima pojedinačno to je najčešće bilo Ministarstvo odbrane. U nebalansiranoj slici odbrambenog sektora posebno retko su bila prisutna mišljenja eksperata, predstavnika partija i nevladinih organizacija, ali i pripadnika Vojske (7% tj. 4%).*
- *Najveći deo TV i novinskih sadržaja odnosio se na tri teme – reformu Vojske, ratno nasleđe Vojske i članstvo u Partnerstvu za mir. U novinama je, za razliku od TV, veliku pažnju dobilo i sudjenje bivšem vojnom pilotu Emiru Šišiću. I pored znatne pažnje*

posvećene reformi Vojske, medijski sadržaji su retko bili fokusirani na aktuelni kontekst reforme (socijalno-ekonomski položaj Vojske, stanje u Vojsci) i njene ključne – problematične i kontroverzne aspekte.

- *TV stanice i novine su proizvele pojednostavljenu, necelovitu, nebalansiranu i optimističnu sliku procesa reforme Vojske, u kojoj se ne naziru problemi niti postoje ozbiljne društvene kontroverze.*
- *Analizirani nedeljni listovi (NIN, Vreme, Nedeljni telegraf i Monitor) potencirali su različite teme iz sektora odbrane kao najvažnije, pri čemu reforma Vojske nije bila glavna tema ni u jednom od njih. Oni su uspeali da, svaki u nekom domenu, ostvare funkcije koje su propustili dnevni mediji – bilo predstavljanjem uravnotežene slike povoljnih i nepovoljnih okolnosti za reformu Vojske (Vreme), lansiranjem tema koje se ne poklapaju sa preferencijama oficijelnih struktura (Nedeljni telegraf) ili otvaranjem javnog dijaloga o temama o kojima je javnost značajno podeljena (NIN).*